ПРЕГЛЕД НАЛАЗА И ПРЕПОРУКА ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА О ЗАШТИТИ ПРАВА ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ (2008–2017)

Београд, мај 2019

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded by the European Union and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented by the Council of Europe

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

ПРЕГЛЕД НАЛАЗА И ПРЕПОРУКА ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА О ЗАШТИТИ ПРАВА ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ (2008–2017)

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

© 2019 Савет Европе. Сва права задржана. Лиценцирано Европској унији под условима. Ниједан део ове публикације не сме бити преведен, репродукован или пренет, ни у једном виду и ни на који начин, електронским (CD, интернет итд.) или механичким путем, укључујући фотокопирање, снимање или неки други вид складиштења информација или њиховог смештања у системе за даље преузимање, без претходне писмене дозволе Директората за комуникације (F-67075 Strasbourg Cedex или publishing@coe.int).

Издавач
Савет Европе
Канцеларија у Београду
Шпанских бораца 3, 11070 Београд
www.coe.org.rs

Уредник
Професорка Ивана Крстић

Фотографија
Архива канцеларије Заштитника грађана

Графички дизајн и корица
Досије Студио, Београд

© **Савет Европе**, мај 2019.

Садржај

FOREWARD 7

ПРЕДГОВОР 9

УВОД 11

1. МАТЕРИЈАЛНИ И ДРУГИ ЖИВОТНИ УСЛОВИ 17

1.1. Просторије – спаваонице 17

1.2. Заједничке просторије 24

1.3. Заједничко купатило 27

1.4. Хигијена у заводу 29

1.5. Смештај особа са инвалидитетом 32

1.6. Смештај прекршајно кажњених лица 42

2. ИСХРАНА 45

2.1. Кухиња 48

2.2. Трпезарија 50

2.3. Квалитет и разноврсност исхране 51

2.4. Набавка прехрамбених и других ствари за личну употребу / кантина 54

3. ПРАВНА ЗАШТИТА, БЕЗБЕДНОСТ И КОНТРОЛА РАДА ЗАВОДА 57

3.1. Правна заштита 57

3.1.1. Информисање о правима и доступност прописа 57

3.1.2. Пружање правне помоћи 60
3.1.3. Посете браниоца, конзулата и организација за заштиту људских права 64
3.1.4. Притужбе, жалбе и поднесци 66
3.2. Безбедност 73
3.2.1. Мере безбедности 73
3.2.1.1. Претреси лица 73
3.2.1.2. Друге стандардне процедуре 82
3.2.1.3. Видео надзор 83
3.2.1.4. Служба за обезбеђење 88
3.2.1.5. Аларм за позивање страже 93
3.2.2. Мере принуде 95
3.2.2.1. Мера издвајања 95
3.2.3. Посебне мере 97
3.2.3.1. Смештај под појачани надзор 100
3.2.3.2. Усамљење 108
3.2.3.3. Издвајање ради смештаја у просторију без опасних ствари 112
3.2.4. Дисциплинске мере 115
3.2.4.1. Дисциплински поступак 117
3.2.4.2. Упућивање у самицу 125
3.3. Надзор над радом завода 130
4. ТРЕТМАН И ПОЛОЖАЈ ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ 135
4.1. Третман 135
4.1.1. Одсек за третман 135
4.1.2. Пријем осуђеног и спровођење програма поступања 141
4.1.3. Измена програма поступања / накнадно разврставање / додељивање и укидање посебних права 152
4.1.4. Трансродне особе 161

4.1.5. Социјална подршка и припрема осуђених за отпуст 167
4.2. Образовање и стручно оспособљавање 175
4.3. Упошљавање 181
4.4. Слободно време 186
4.4.1. Време изван затворених просторија / боравак на свежем ваздуху 187
4.4.2. Физичке активности 193
4.4.3. Културне и уметничке активности 196
4.5. Обавештавање 198
4.5.1. Телевизија 200
4.6. Посете 203
4.7. Пошиљке и комуникација 209
4.7.1. Препоручена пошта 209
4.7.2. Телефонирање 211
4.8. Верска права 215
4.9. Притвор 217
5. ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА 225
5.1. Организација 225
5.1.1. Здравствено особље 226
5.1.2. Здравствене евиденције 230
5.1.3. Просторије за пружање здравствене заштите 235
5.1.4. Апотека, подела лекова и терапије 246
5.1.5. Медицинска опрема и материјал 251
5.2. Лекарски прегледи и лечење 254
5.2.1. Прегледи по пријему 257
5.2.2. Прегледи, лечење и интервенције у оквиру Завода 262
5.2.3. Прегледи, лечење и интервенције ван Завода 266
5.2.4. Прегледи у посебним случајевима 274
5.2.5. Стоматолошка заштита 278

5.2.6. Лечење осуђеника са менталним поремећајима 283
5.3. Посебни аспекти здравствене заштите 294
5.3.1. Заразне болести 294
5.3.2. Болести зависности 296
5.3.3. Повређивања 300
5.3.4. Смртни случајеви 304
5.3.5. Изложеност дуванском диму 306
5.4. Надзор над радом здравствене службе 309

Foreward

The present publication forms part of the efforts made by Serbian authorities, namely the Ombudsperson Office/National Preventive Mechanism (NPM) and the Council of Europe to address the findings and recommendations of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) aiming at eradicating torture and ill-treatment in different facilities visited within the mandate of the NPM. The compilation covers issues pertaining to prisons. It bridges policy and practice by reiterating the Council of Europe standards, highlighting detected shortcomings, as well as proposing remedies and providing an overview of measures to ensure zero tolerance to torture and ill-treatment.

The compilation is addressed to practitioners, policy makers and researchers striving to contribute to, and ensure full compliance with the Council of Europe standards and human rights of sentenced persons. It can serve as a starting point for changes at strategic, legislative and operational level, as well as a valuable source of information for training material.

The Council of Europe would like to thank the NPM for the initiative and active cooperation in the preparation of the compilation of recommendations, and reiterate its support to the NPM for the fight against ill-treatment and inhuman or degrading treatment or punishment.

It was prepared within the Action "Enhancing human rights protection for detained and sentenced persons in Serbia" that is part of a wider co-operation framework co-funded by the European Union and the Council of Europe, known as the Horizontal Facility for the Western Balkans and Turkey (Horizontal Facility), focusing on issues highlighted in CPT reports and ECtHR judgments.

Within the Council of Europe mandate as a guardian of European values and individual rights at pan-European level, the Action provides support to the Serbian authorities to ensure compliance with benchmark European standards and assists them with advancing further in the process of European integration.

Tanja Rakušić-Hadžić
Head of the Criminal Law Cooperation Unit

Предговор

Ова публикација представља један од резултата заједничких напора српских власти, односно канцеларије Заштитника грађана / Националног механизма за превенцију тортуре (НПМ) и Савета Европе да одговоре на налазе и препоруке Европског комитета за спречавање мучења и нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања које имају за циљ престанак и елиминисање тортуре и злостављања у различитим установама које су посетили представници НПМ-а. Ова компилација препорука се односи на питања заштите људских права лица која се налазе у установама за извршење кривичних санкција. Публикација представља спону између прописа и праксе поступања, наглашавајући стандарде Савета Европе и указујући на уочене недостатке, уз истовремено предлагање решења и пружање прегледа мера којима се постиже нулта толеранција према мучењу и злостављању.

Компилација је намењена практичарима, креаторима политика и истраживачима који настоје да допринесу и осигурају потпуно поштовање стандарда Савета Европе и људских права осуђених особа. Такође, може послужити као полазна основа за промене на стратешком, законодавном и оперативном нивоу, као и вредан извор информација и део материјала за обуку.

Савет Европе се захваљује НПМ-у на иницијативи и активној сарадњи у припреми компилације препорука, и у наредном периоду ће наставити да пружа подршку НПМ-у у борби против злостављања и нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања.

Публикација је припремљена у оквиру пројекта „Јачање заштите људских права лица лишених слободе и осуђених лица у Србији", која је део ширег програма "Horizontal Facility" за Западни Балкан и Турску, који заједнички спроводе и финансирају Европска унија и Савет Ев-

ропе, у чијем су фокусу питања истакнута у извештајима Комитета за спречавање тортуре и пресудама Европског суда за људска права.

У оквиру настојања Савета Европе да обезбеди очување европских вредности и људских слобода и права широм Европе, пројекат ће наставити да пружа подршку српским властима у обезбеђивању поштовања европских стандарда и помоћ у напретку у процесу европских интеграција.

Тања Ракушић-Хаџић
Шефица Јединице за сарадњу у
кривичноправној области

Увод

Право на физички и психички интегритет представља једно од фундаменталних права која чине темељ сваког модерног правног система, који у својој основи полази од заштите достојанства и поштовања личности грађана. Такође се ради о праву које је апсолутно, односно није га могуће сузити или ограничити без обзира на комплексност изазова који се у одређеној ситуацији могу наћи пред државом (ванредно стање, рат, епидемије итд.). Ово право није условљено било којим другим правом, па чак ни правом на слободу. Лишење слободе је управо поље на којем се најживотније може потврдити овај аксиом, без обзира да ли је до посезања за овом мером дошло због потреба које намеће спровођење кривичне истраге, извршење кривичних санкција, превасходно казне затвора или до лишења слобода долази због испуњености било ког другог услова прописаног законом. Услед ограничења права на слободу кретања лицима лишеним слободе се мора гарантовати и обезбедити право на достојанство и поштовање личности током трајања лишења слободе. Ово подразумева и поштовање сваког права лица лишеног слободе чије гарантовање чини његов положај и статус не у многоме различит од лица која су на слободи, са изузетком ограничења права на слободу кретања. Управо доступност ових права (право на образовање, рад, здравствену заштиту, породичан живот, информисање, правну заштиту, забрану мучења и тортуре...), у мери минималног ограничења (неопходна и сразмерна легитимном циљу) као последица чињенице боравка у установи затвореног типа, представља тест цивилизованости сваког друштва.

Забрана тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака и казни гарантована је чланом 3. Европске конвенције о људским правима, а Европски суд за људска права има веома опсежну јуриспруденцију у односу на овај члан, којим поставља стандарде за посту-

пање у случају лишења слободе. Подједнако важну улогу у сталном унапређивању стандарда поступања према лицима лишеним слободе има и Европски комитет за спречавање мучења (CPT).

Правни оквир у Републици Србији је усаглашен са европским стандардима и као такав пружа гаранције лицима лишеним слободе да ће њихово право на физички и психички интегритет бити поштовано, односно да ће лишење слободе бити могуће само на основу закона. Такође је неопходно напоменути да је лицима лишеним слободе, у случају повреде њихових права, на располагању неколико механизама којима могу истицати повреде и тражити заштиту. Ради се о механизмима редовне управне и судске заштите, као и о систему притужби који је успостављен у надлежности Заштитника грађана Републике Србије, који је реактивне природе, али и о превентивном механизму.

Притужбе које лица лишена слободе могу упућивати Заштитнику грађана представљају вид вансудске заштите кроз коју Заштитник грађана може органу који је учинио повреду наложити да је отклони. Ако се односни орган оглуши о препоруку, Заштитник грађана га не може принудити да повреду отклони нити га може санкционисати. У случају озбиљнијих повреда, као и када орган на који се препорука односи одбије да је спроведе, Заштитник грађана може са тим изаћи у јавност или обавестити Народну скупштину Републике Србије. Такође Заштитник грађана може вршити разне провере и по сопственој иницијативи уколико дође до сазнања о кршењу људских права. Иако се на први поглед може учинити да се овде ради о „меким" овлашћењима, препоруке Заштитника грађана се по правилу поштују. Такође треба имати на уму да је ово допунски, а не главни механизам заштите.

У оквиру ресора за поступање по притужбама лица лишених слободе (реактивни механизам) у периоду од 2008. до 2017. године донето је око 60 препорука по притужби или по сопственој иницијативи Заштитника грађана, од којих се 32 односе на Управу за извршење кривичних санкција.

Превентивни механизми, када је реч о лицима лишеним слободе имају изузетно велики значај пошто им је основни циљ да спрече да до повреда уопште и дође. Један од таквих механизама је и Национални механизам за превенцију тортуре (НПМ), чије послове на осно-

ву Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака обавља Заштитник грађана.

Од како је 2012. године Заштитнику грађана поверено да обавља послове НПМ па до 2017. године, објављено је 30-ак извештаја о посетама установама за извршење кривичних санкција у којима је установама у саставу Управе за извршење кривичних санкција Републике Србије упућено скоро 600 конкретних препорука. Свака препорука је резултат уочених неправилности и састоји се од описа чињеничног стања, основа за доношење препоруке и саме препоруке. Ове препоруке су саме по себи веома значајан извор информација и представљају прецизну дијагностичку слику система извршења кривичних санкција у Републици Србији али и пожељни правац његовог даљег развоја.

ПРИМЕЊЕНА МЕТОДОЛОГИЈА И РЕЗУЛТАТИ

Ова публикација нема за циљ теоријску расправу о положају лица лишених слободе у установама за извршење кривичних санкција, већ првенствено да пружи конкретан увид у свакодневни живот и проблеме са којима се сусрећу лица лишена слободе, као и начине на које држава настоји да их реши, а на основу резултата рада Заштитника грађана и НПМ.

Обухваћени временски период у оквиру кога су донете обрађене препоруке је од 2008. до 2017. године. Имајући у виду да је 2008. године успостављена канцеларија Заштитника грађана, а 2012. године је Заштитнику грађана поверена и функција НПМ, препоруке које су обрађене за потребе ове публикације представљају целокупан резултат рада Заштитника грађана у наведеном периоду када је у питању заштита права лица лишена слободе која се налазе у установама за извршење кривичних санкција. У вези са тиме, читаоци се моле да имају у виду да су препоруке дате у периоду када још увек нису били донети одређени прописи, односно измене прописа, који су у време издавања ове публикације на снази.

Ради се о три врсте препорука:

1. Препоруке које је донео Заштитник грађана у поступцима по појединачним притужбама;

2. Препоруке које је донео Заштитник грађана у поступцима по сопственој иницијативи и

3. Препоруке које је донео НПМ након контролних посета установама за извршење кривичних санкција.

Укупан број препорука које је донео Заштитник грађана је око 30 и односе се на право на приватност преписке, прекорачење овлашћења за задржавање у притвору, материјалне услове смештаја, заједнички смештај малолетних и пунолетних притворених лица, право на заштиту физичког и психичког интегритета, право на здравствену заштиту, право на боравак у посебној просторији, право детета на одржавање личних односа са родитељем и сродницима и рачунање рокова.

Број препорука који је донет од стране НПМ након контролних посета је због њихове природе несразмерно већи. Ради се о скоро 600 препорука. Оне су такође разноврсније, а груписане су у 5 основних категорија:

1. Материјални и други животни услови;

2. Исхрана;

3. Правна заштита, безбедност и контрола рада завода;

4. Третман и положај лица лишених слободе и

5. Здравствена заштита.

У оквиру ових 5 категорија налази се 85 конкретних ставки на које се препоруке односе. Ова структура је у основи структура која је извучена из самих извештаја које је НПМ објављивао након обављених посета, а обухваћено их је 30.

Статистички гледано, могло би се закључити да су препоруке готово равномерно распоређене између 5 основних категорије изузев категорије „исхрана" на коју отпада свега 3%, односно 18 од укупно 582 препоруке.

Табела 1

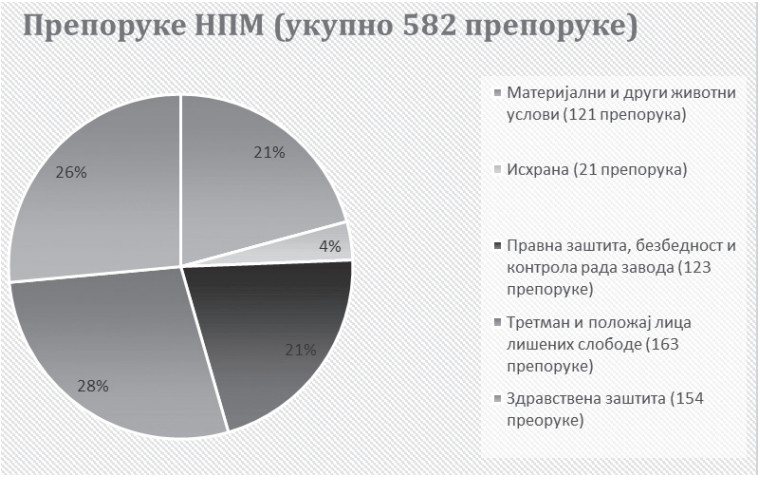

Појединачно, највећи број препорука је донет у вези са следећих пет ставки:

Табела 2

	5 ставки са највише препорука
Материјални услови у спаваоницама	53
Време проведено изван затворених просторија	33
Заједничко купатило	21
Здравствена евиденција	19
Хигијена у заводу	18

Упоређивањем података из прве и друге табеле намеће се закључак да је појединачно највише препорука донето у вези са лошим материјалним условима у установама за извршење кривичних санкција.

Пре свега, лоши материјални услови се односе на спаваонице и заједничка купатила, као и на хигијену.

Имајући у виду велики број обрађених препорука било је неопходно извршити селекцију и приказати само оне релевантне. У том циљу су у оквиру сваке појединачне ставке одабиране препоруке које су карактеристичне, као и оне које уводе нове елементе, тако да су њима обухваћене готово све ситуације у којима је НПМ морао да реагује.

Публикација је израђена у оквиру пројекта „Јачање заштите људских права лица лишених слободе и осуђених лица у Србији", који се спроводио у оквиру Заједничког програма Европске уније и Савета Европе "Horizontal Facility" за Западни Балкан и Турску.

Заштитник грађана се захваљује на сачињавању и објављивању ове публикације.

1. Материјални и други животни услови

1.1. ПРОСТОРИЈЕ – СПАВАОНИЦЕ

Стандарди

Просторије за смештај затвореника морају да испуњавају основне хигијенске и здравствене услове. Процена да ли су и којој мери ови услови испуњени у сваком конкретном случају зависи од низа фактора и није је увек лако спровести. Према стандардима CPT, претрпан затвор подразумева смештај у скученим и нехигијенским условима; непрекидан недостатак приватности; смањење активности изван ћелије, услед недовољно расположивих објеката и особља, што може резултирати повећаним степеном насиља између затвореника и између затвореника и особља. Минимални стандарди у вези са просторијама за смештај затвореника у затворским установама су следећи: 6м2 животног простора у ћелијама за једну особу + санитарни чвор; 4м2 животног простора по затворенику у ћелијама са више затвореника + потпуно ограђен санитарни чвор; макар 2м одстојања између зидова ћелије; и бар 2.5м висине од пода до плафона ћелије.[1]

Препоруком Комитета министара Савета Европе из 2006. године, а у вези са европским затворским правилима, указано је да услови смештаја, а нарочито просторије за спавање, морају поштовати људско достојанство, приватност и испуњавати захтеве за одржавање здравља

1 Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards, CPT/Inf (2015), ar. 44.

и хигијене, при томе водећи рачуна о климатским условима, површини пода, запремини ваздуха, осветљењу, грејању и вентилацији.[2]

Европским затворским правилима одређено је да затвореници морају имати приступ санитарним просторијама које су хигијенски исправне и поштују приватност. У интересу опште хигијене морају се обезбедити услови да сваки затвореник може да се истушира или окупа на температури која је прикладна климатским условима, уколико је могуће сваког дана или најмање два пута недељно. Наглашено је да се затворски услови који угрожавају људска права не могу оправдати недостатком материјалних средстава.

Извештајем Комитета против тортуре УН за Републику Србију из 2008. године, у закључним коментарима изражена је забринутост Комитета због постојећих материјалних услова и проблема пренатрпаности у затворима, те је указано на потребу побољшања материјалних услова у затворима, посебно у погледу хигијенских услова и здравствене заштите.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција[3]

Члан 66. ставови 1. и 3.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама

Осуђени са посебним потребама има право на смештај примерен врсти и степену његових посебних потреба.

Члан 67. ставови 1. и 2.

Просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене, како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид, те да спаваоница мора бити толико пространа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора

Просторије морају имати примерене санитарне уређаје и средства за личну хигијену.

2 Committee of Ministers, Recommendation Rec. (2006) 2 to member states on the European Prison Rules, 2006.

3 „Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора[4]

Члан 15.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим здравственим, хигијенским и просторним условима и месним климатским приликама.

Члан 16. ставови 1. и 2.

Просторије у којима осуђени у заводу живе и раде морају бити чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид.

Спаваоница мора бити толико пространа да сваком осуђеном припада најмање осам метара кубних простора и четири квадратна метра.

Члан 17. став 4.

Просторије у заводу морају имати примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђену приватност.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

Из праксе Заштитника грађана издвоје су две препоруке које су донесене по притужби и две препоруке које је НПМ упутио КПЗ Сремска Митровица након редовне посете априла 2012. године.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Заштитник грађана је 15. маја 2013. године примио притужбу прекршајно кажњеног лица који издржава казну затвора у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву. Изражава незадовољство смештајним условима, наводећи да са још три лица борави у неусловној просторији која се налази у сутерену тзв. Истражног затвора. Тврди да је просторија изузетно мала, и да не испуњава основне хигијенске услове, да нема довољно дневне светлости као ни свежег ваздуха, те да у истој бораве закључани 23 сата дневно.

4 „Сл. гласник РС", бр. 72/10. У тексту се наводи стари Правилник јер је надзор вршен пре 2014. године, када је донет нови Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, „Сл. гласник РС", бр. 110/2014, 79/2016.

Приликом посете Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву, 04. јуна 2013. године, стручни тим Заштитника грађана је, обављајући послове Националног механизма за превенцију тортуре, извршио увид у смештајне капацитете објекта који се налази ван круга завода – тзв. Истражног затвора, којом приликом је обављен разговор са притужиоцем и осталим затеченим лицима лишеним слободе.

Током посете уочено је да је наведена јединица организована као затворено одељење, те да су смештајни капацитети у сутерену објекта, где је смештен и притужилац, пренасељени и у врло лошем стању. Наиме, просторије су руиниране, присутна је велика количина влаге, на плафону је конденз тако да вода капље по просторији, осећа се мемла, ваздух је устајао, не постоји могућност адекватног проветравања, доток природне светлости је недовољан. У описаним просторијама лица лишена слободе проводе 23 сата дневно. Заједнички дневни боравак не постоји јер је исти адаптиран у спаваоницу са десет кревета, која је у нарочито лошем стању. Лицима лишеним слободе нису доступне било какве окупационе активности, односно садржаји. Време на свежем ваздуху у трајању од једног сата проводе у затвореном кругу који нема надстрешницу.

У непосредном обраћању стручном тиму Заштитника грађана, притужилац и друга затечена лица лишена слободе су навела да због лоших хигијенских услова у којима бораве, из мокрих чворова и из већих пукотина у просторијама у којима су смештени често излазе пацови.

Увидом у медицинску документацију утврђено је да у напред описаним просторијама казну затвора издржавају два лица која болују од астме и свакодневно користе пумпице, као и један дијабетичар који четири пута у току дана прима инсулин, те је неспорно да овако неуслован смештај може додатно угрозити здравље лица лишених слободе и онемогућити њихово адекватно лечење. Такође, током посете, затечена су два лица са моторним сметњама, која нису у могућности да се крећу без асистенције других лица или помагала, а чије је кретање и боравак на свежем ваздуху отежано, нарочито имајући у виду да су смештени у подрумским просторијама, да степенице нису прилагођене особама са посебним потребама, као и да не постоји рампа.

Утврђено

У раду Казнено-поправног завода за малолетнике у Ваљеву, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде и државне управе, постоји неправилност у раду на штету прекршајно кажњеног

притужиоца, као и свих осталих лица лишених слободе, већином прекршајно кажњених, која су смештена у сутерену објекта који се налази ван круга завода – тзв. Истражни затвор.

Неправилност се огледа у повреди права лица лишених слободе на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама, и то на чисте и суве просторије са примереним санитарним уређајима. Смештајна јединица не испуњава важеће стандарде за смештај лица лишених слободе.

Неправилност се огледа и у повреди права лица лишених слободе на смештај у просторији која је толико пространа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора. Спаваонице су пренасељене.

Смештање лица лишених слободе у пренасељеним неусловним просторијама представља понижавајуће поступање које у свом континуитету може довести до нечовечног поступања, па и мучења.

Дуготрајно смештање лица лишених слободе у пренасељеним неусловним просторијама штетно утиче на њихово здравствено стање, а посебно на здравствено стање болесних лица.

Препоруке

Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву, Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде и државне управе, ће из објекта који се налази ван круга завода – тзв. Истражног затвора без одлагања иселити сва лица лишена слободе која су смештена у просторијама сутерена зграде.

Просторије сутерена зграде тзв. Истражног затвора неће се користити за смештај лица лишених слободе све до евентуалне адаптације којом ће бити испуњени сви смештајни услови утврђени важећим прописима и стандардима.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Заштитник грађана је у оквиру својих овлашћења из члана 22. Закона о Заштитнику грађана, у поступку континуираног и системског прикупљања, провере и обраде података у вези са заштитом права лица лишених слободе, посетио Окружни затвор у Лесковцу, прво у новембру 2010. године, а потом у децембру 2011. године.

Приликом прве посете уочено је да су купатила и тоалети у затвореном одељењу – II павиљону, у приземљу, руинирани, осећа се влага, хигијена је незадовољавајућа и не постоје адекватни санитарни уређаји.

Приликом друге посете утврђено је да купатила и тоалети нису реновирани као и да је коришћење санитарних уређаја отежано чињеницом да са плафона отпадају малтер и делови зида, што угрожава безбедност осуђених лица која користе ове просторије.

У априлу 2012. године НПМ је обавио посету и КПЗ Сремска Митровица, где је затечено спавање на троспратним креветима и спавање на душецима који се налазе на поду, испод кревета.

У спаваоници означеној бројем 1, површине око 12 квадратних метара, висине скоро три метра, са пет лежаја, затечена су по петорица осуђених. Кревети су двоспратни (два лежаја), а један је троспратни (три лежаја). Кревети имају душек, јастук *и* постељину. Постељина делује чисто, мења се на две недеље, а осуђени могу да користе и сопствену постељину.

У пријемном одељењу се налази 14 спаваоница. Капацитет јединице је, према наводима затечених службених лица, 84 осуђених и има укупно 84 лежаја. У време посете ту је било смештено 130 осуђених.

Према наводима затечених службених лица, због недостатка лежаја (односно недостатка простора да се убаце додатни кревети) 46 осуђених спава на поду, испод кревета. Наведено је утврђено и непосредним опажањем.

Утврђено

У раду Окружног затвора у Лесковцу, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, постоји неправилност која се огледа у повреди права осуђених на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама, и то на чисте и суве просторије са примереним санитарним уређајима, у којима је обезбеђена приватност.

У II павиљону КПЗ Сремска Митровица користе се троспратни кревети (са три лежаја), што не задовољава уобичајене стандарде смештаја и представља ризик од повређивања. Такође, постојећи тоалети и купатила у затвореном одељењу – II павиљону у приземљу, су руини-

рани, влажни, са неодговарајућим санитарним уређајима и недовољном приватношћу.

У КПЗ Сремска Митровица, поједини осуђени смештени у пријемном одељењу немају засебан лежај, већ спавају на душецима на поду испод кревета.

Препорука

У Окружном затвору у Лесковцу, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, у затвореном одељењу – II павиљону у приземљу, обезбедиће се чисте и суве просторије са примереним санитарним уређајима, у којима је обезбеђена приватност, тако што ће се извршити неопходне адаптације постојећих тоалета и купатила.

У II павиљону КПЗ Сремска Митровица неће се користити троспратни кревети, од– носно избациће се из употребе трећи лежај кревета.

КПЗ Сремска Митровица ће свим осуђенима смештеним у пријемном одељењу омогућити засебан лежај, односно кревет.

Поступање по препорукама

У Извештају о контролној посети КПЗ Сремска Митровица коју је НПМ обавио јуна 2013. године констатовано је да је КПЗ Сремска Митровица поступио по обе, горе наведене препоруке.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 53 препоруке у којима је утврђено да смештај – спаваонице не испуњавају важеће стандарде за смештај лица лишених слободе и наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Ниш, КПЗ Пожаревац – Забела, КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Београд, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Лесковац, ОЗ Неготин, ОЗ Нови Сад, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Панчево (укључујући и Одсек у Вршцу), ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

1.2. ЗАЈЕДНИЧКЕ ПРОСТОРИЈЕ

Стандард

Просторије за боравак морају бити доступне затвореницима и прикладно намештене.[5]

Извор

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 239.

Притвореник борави у заводу под истим условима као и осуђено лице, ако Законником о кривичном поступку није друкчије одређено.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора[6]

Члан 17.

Осуђенима се обезбеђује простор за дневни боравак. У простору за дневни боравак мора се обезбедити довољан број столица и одговарајући број столова према броју осуђеника који га користе. Простор за дневни боравак мора имати техничке услове за коришћење радио и телевизијског апарата. Просторије у заводу морају имати примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђивање приватности. Просторије у којима осуђени бораве, раде и хране се, загревају се у зимском периоду. Загревање просторија зависи од климатских услова, а по правилу траје од 15. октобра до 15. априла. Уколико временски услови или други објективни разлози то захтевају, управник завода може скратити или продужити грејну сезону.

Пракса НПМ

Из праксе НПМ-а су издвојене две препоруке којима се налаже отклањање неправилности везане за просторије за дневни боравак.

---

5 CPT, Девети општи извештај [CPT/Inf (99), пар. 29; Седми општи извештај [CPT/Inf (97) 10], пар. 29.

6 У тексту се наводи стари Правилник јер је надзор вршен пре 2014. године, када је донет нови Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, „Сл. гласник РС“, бр. 110/2014, 79/2016.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете О3 Чачак у новембру 2012. године и августу 2013. године, уочено је да се јединица за смештај осуђених, затворено одељење, налази у Главној згради. Јединица представља посебну целину у Заводу, тачније чини је засебан део етажа. Објекат је хигијенски чист и уредан.

По изјави службених лица јединица је организована као затворено одељење, а осуђени су разврстани у „В" васпитну групу. Капацитет јединице је за 12 осуђених, колико је лица и било смештено у тренутку прве посете, а током друге, у одељењу, је било три лица. У јединици раде 2 васпитача.

Опажањем је утврђено да је смештај организован по принципу заједничког смештаја, тако што су осуђени смештени у „блоку", који се састоји од спаваоница, заједничког дневног боравка, односно ходника који је у тој функцији и заједничког мокрог чвора.

Препреке бекства осуђених у јединици су физичке и припадници Службе за обезбеђење.

Утврђено

У О3 Чачак се у затвореном одељењу део ходника користи у функцији дневног боравка, али је тај „простор" неадекватан.

Препорука

О3 Чачак ће у оквиру затвореног одељења обезбедити адекватан простор за дневни боравак.

Поступање по препорукама

У свом одговору од децембра 2012. године, О3 Чачак је обавестио НПМ да је простор за дневни боравак у затвореном третману за лица лишена слободе обезбеђен и да је у току његово адаптирање.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Шабац у мају 2014. године, уочено је да су притвореници су били смештени у 7 просторија – спаваоница, од тога у пет спаваоница била су смештена по три лица, док је у две просторије – спаваонице било смештено по двоје лица. При оваквом распореду, на једног притвореника долази више од 8 кубних метара, односно више од 4 квадратна метра, чиме је испуњен важећи стандард у погледу расположивог простора у спаваоницама. Међутим, притворска јединица нема посебну просторију у функцији дневног боравка, тако да притвореници готово цео дан проводе у просторијама-спаваоницама.

Утврђено

У притворској јединици КПЗ у Шапцу не постоји посебна просторија намењена за дневни боравак притворених лица.

Препорука

КПЗ у Шапцу ће обезбедити да притвореници проводе расположиво време током дана ван просторије – спаваонице, у заједничким просторијама са другим притвореницима са којима им одлуком суда није забрањен контакт.

Поступање по препорукама

У свом одговору од септембра 2014. године, КПЗ Шабац је обавестио НПМ да у овом тренутку није могуће обезбедити просторију намењену за дневни боравак притворених лица због архитектонских, финансијских и безбедносних разлога.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 13 препорука у којима је утврђено да не постоји адекватна просторија за дневни боравак и наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Ниш, КПЗ Шабац, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Београд, ОЗ Чачак, ОЗ Краљево,

ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Панчево (укључујући Одсек у Вршцу), ОЗ Суботица.

1.3. ЗАЈЕДНИЧКО КУПАТИЛО

Стандард

Заједничка купатила морају да испуњавају исте санитарне и хигијенске услове као и остале просторије које су намењене за боравак и коришћење од стране затвореника.

Затвореници морају имати приступ санитарним просторијама које су хигијенски исправне и поштују приватност.[7]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 66. став 1.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама.

Члан 67.

Просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве, проветрен. Просторије морају имати примерене санитарне уређаје и средства за личну хигијену.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 15.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама.

Члан 16.

Просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве, проветрен. Просторије морају имати примерене санитарне уређаје и средства за личну хигијену.

7 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 19.3.

Члан 17.

Просторије у заводу морају имати примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђење приватности.

Пракса НПМ

Из праксе НПМ-а је издвојена једна препорука у којој је наложено отклањање недостатака у вези са заједничким мокрим чвором.

Стање на терену

Поводом посете КПЗ Ваљево у мају 2012. године, уочено је да у сваком „блоку" постоје по два заједничка мокра чвора. Заједнички мокри чворови су свакодобно доступни осуђенима. У изузетно руинираном су стању, влага је приметна, вода цури из славина и испирача, плочице су отпале на неким местима, као и плоче са плафона. Хигијена је лоша.

Утврђено

Заједнички мокри чворови и просторије за туширање, који се налази у објекту „Интернат" су у потпуно руинираном и запуштеном стању, тако да не испуњавају услове утврђене важећим прописима и стандардима.

Препорука

КПЗ за малолетнике Ваљево ће без одлагања адаптирати мокре чворове и просторије за туширање у објекту „Интернат", тако да у потпуности испуњавају важеће хигијенске и санитарне услове и обезбеђује приватност лица која их користе.

Поступање по препорукама

У свом одговору, КПЗ Ваљево је обавестило НПМ да ће се мере које су предложене за отклањање недостатака на згради интерната, кухиње, трпезарије, кантине и стационара, решити адаптацијом и реконструкцијом 1 и 2 крила интерната, коју финансира влада Краљевине Норвешке а радови почињу половином месеца априла 2014. године.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 21 препорука у којима је утврђено да заједнички мокри чворови не испуњавају важеће стандарде те је наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ Ваљево, ОЗ Београд, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Панчево – Одсек у Вршцу, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица.

1.4. ХИГИЈЕНА У ЗАВОДУ

Стандард

Хигијена просторије у којима бораве затвореници такође битно доприноси условима смештаја. CPT се у извештајима о посетама редовно осврће на хигијенске услове у просторијама за смештање лица лишених слободе а нарочито чистоћу лежаја, редовно кречење и стање санитарног чвора.

Специфичне хигијенске потребе жена треба решавати на прикладан начин. Од нарочите је важности да им тоалети и купатила буду лако доступни, те да се поведе брига о уклањању крвљу умрљаних предмета, као и о опскрбљивању стварима за личну хигијену, као што су хигијенски улошци и тампони. Пропуст да се обезбеде такве основне потрепштине може по себи представљати понижавајуће поступање[8].

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 66. став 1.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама.

8 Десети општи извештај [CPT/Inf (2000) 13], став 31.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 15.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама.

Члан 24.

Осуђени морају одржавати личну хигијену и хигијену одеће и просторија у којима бораве. Завод је дужан да обезбеди прибор и средства за одржавање хигијене. Осуђени је дужан да одржава хигијену простора у који је смештен, а завод је дужан да му то омогући.

Пракса НПМ

За разлику од услова као што су грејање, доступност санитарног чвора или пак проветравање, одржавање хигијене захтева много мања материјална средства, али судећи по извештајима о посетама НПМ-а неправилности су честе. Као пример се наводе препоруке КПЗ-у Шабац и ОЗ Београд.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

На основу посете учињене КПЗ Шабац у мају 2014. године, уочено је да лежаји у Одељењу притвора имају душеке, јастуке и постељину, која делује чисто. По наводима затечених притвореника, постељина се мења једном седмично, с тим да је притвореницима дозвољено да користе своју постељину, што ређе чине. Међутим, ћебад су јако прљава и имају непријатан мирис.

Кревети у отвореном и полуотвореном одељењу су углавном двоспратни (два лежаја) и имају душек, јастук, и постељину. Осуђенима је дозвољено да користе сопствену постељину. Спаваонице делују одржавано, али у тренутку посете, нису све биле уредне и у некима се осећао непријатан мирис.

Утврђено

У притворској јединици КПЗ у Шапцу притвореницима се не обезбеђује чиста ћебад.

Осуђеници отвореног и полуотвореног одељења не одржавају хигијену на одговарајући начин.

Препорука

КПЗ у Шапцу ће притвореницима обезбедити чисту ћебад.

КПЗ у Шапцу ће спровести расположиве мере и активности у циљу утицаја на осуђенике да одржавају личну хигијену, као и хигијену простора у ком бораве, а Завод ће створити услове за одржавање исте омогућавањем неопходних средстава и опреме.

Поступање по препорукама

У свом одговору од септембра 2014. године, КПЗ Шабац је обавестио НПМ да је обезбедио ћебад за притворенике и ће бити спроведене мере и активности у циљу утицаја на осуђенике са одржавају личну хигијену као и хигијену простора у ком живе. Такође је обезбеђен прибор за одржавање личне хигијене и хигијене простора у Заводу.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Београд уочено је да притворенице добијају хигијенске пакете у којима се налазе и хигијенски улошци који се деле на комад. Према речима притвореница, пет хигијенских уложака није довољно за одржавање хигијене. Такође, притворенице су истакле незадовољство, јер у кантини имају могућност куповине хигијенских уложака само од једног произвођача.

Током разговора са притвореницама, НПМ тиму је указано на проблем одржавања неге косе, односно шишања у Заводу. У фризерском салону који се налази у ОЗ Београд, не користе се маказе за шишање, већ само машиница за шишање. Сходно томе, притвореницама, које косу скраћују у салону, то се ради електричним машиницама за шишање, док су остале притворенице навеле да то раде помоћу грицкалице за нокте. Истичу да им је, једно време, Завод дозволио да им негу косе одржава притвореница која је по занимању фризерка, која је приликом шишања користила маказе.

Утврђено

У ОЗ Београд хигијенски пакети не садрже довољну количину хигијенских уложака. Такође, према наводима притвореница у кантини је могуће купити хигијенске улошке само од једног произвођача.

Препоруке

ОЗ Београд ће повећати количину хигијенских уложака у хигијенским пакетима и размотриће могућност да се у кантини прошири избор различитих врста хигијенских уложака.

Окружни затвор у Београду ће размотрити могућност да се унапреди начин шишања и неге косе жена у притвору.

Поступање по препорукама

У свом одговору, ОЗ Београд је обавестио НПМ да је поступио по препорукама да се повећа количина хигијенских уложака у хигијенским пакетима и да се прошири асортиман хигијенских уложака у кантини као и да се у заводу омогући адекватна нега косе. Препоруке су испуњене тако што је повећан број хигијенских уложака у хигијенским пакетима и требоване су све на тржишту заступљене марке хигијенских уложака. У Заводу је запослен и фризер.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 18 препорука у којима су утврђени неадекватни хигијенски услови те је наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Београд, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Суботица.

1.5. СМЕШТАЈ ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Стандарди

Особе са инвалидитетом спадају у групу посебно рањивих лица те је праг за утврђивање тортуре или другог нечовечног и понижавајућег

поступања или кажњавања нешто нижи због посебних услова које им је потребно обезбедити.

Према стандардима CPT који се односе на здравствене услуге у затворима, затворска здравствена служба морала би да обезбеди медицински третман и здравствену негу, као и одговарајући режим исхране, те физиотерапијске, рехабилитацијске или било које друге потребне специјалне погодности, под условима који су упоредиви са онима који се пружају пацијентима у заједници на слободи. Зато треба обезбедити здравствено, болничко и техничко особље, те просторије, инсталације и опрему.[9]

Извори

Конвенција о правима особа са инвалидитетом[10]

Преамбула

Државе стране уговорнице, сходно члану 4., прихватају да обезбеде и унапреде пуно остваривање свих људских права и основних слобода за све особе са инвалидитетом без дискриминације било које врсте по основу инвалидитета. У том циљу државе стране уговорнице преузеле су и да се уздржавају од свих поступака или праксе који нису у складу са овом конвенцијом, као и да обезбеде да државни органи и институције делују у складу са овом конвенцијом.

Члан 14. став 2.

Стране уговорнице су се обавезале да ће обезбедити да, у случају да особе с инвалидитетом буду лишене слободе било каквим поступком, те особе равноправно са другима имају право на гаранције у складу с међународним правом које се односе на људска права и да се с њима поступа у складу с циљевима и начелима Конвенције, укључујући обезбеђење одговарајућег смештаја.

Члан 25.

Државе стране уговорнице признају особама са инвалидитетом право на остваривање највишег могућег здравственог стандарда без дискриминације засноване на инвалидитету. Државе стране уговорнице ће предузети све одговарајуће мере како би особама са инвалидитетом омогућиле приступ здравственим услугама, водећи рачуна о полу, укључујући рехабилитацију у вези са здрављем.

---

9 Тачка 38. из извода из Трећег општег извештаја [CPT/Inf (93) 12].

10 Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом „Сл. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/2009.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 76.

Свако мора поштовати достојанство осуђеног, те нико не сме угрозити телесно и душевно здравље осуђеног.

Члан 77. став 3.

Осуђени са инвалидитетом има право на смештај примерен врсти и степену његових потреба.

Закон о здравственом осигурању[11]

Члан 44. став 2.

Осигураним лицима се обезбеђују медицинско-техничка помагала потребна за лечење и рехабилитацију која омогућавају побољшање основних животних функција, омогућавају самосталан живот, омогућавају савладавање препрека у средини и спречавају сустинско погоршање здравственог стања или смрт осигураног лица.

Закон о здравственој заштити[12]

Члан 20.

Начело правичности здравствене заштите остварује се забраном дискриминације приликом пружања здравствене заштите по основу расе, пола, старости, националне припадности, социјалног порекла, вероисповести, политичког или другог убеђења, имовног стања, културе, језика, врсте болести, психичког или телесног инвалидитета.

Закон о планирању и изградњи[13]

Члан 5. став 1.

Зграде јавне и пословне намене, као и други објекти за јавну употребу (улице, трговi, паркови и сл.), морају се пројектовати, градити и одржа-

11 „Сл. гласник РС“, бр. 107/2005, 109/2005 – испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС, 119/2012, 99/2014, 123/2014 и 126/2014 – одлука УС.

12 „Сл. гласник РС“, бр. 107/2005, 72/2009 – др. закон, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 – др. закон и 93/2014.

13 „Сл. гласник РС“, бр. 72/2009, 81/2009 – испр., 64/2010 – одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – одлука УС, 50/2013 – одлука УС, 98/2013 – одлука УС, 132/2014 и 145/2014.

вати тако да свим корисницима, а нарочито особама са инвалидитетом, деци и старим особама, омогућавају несметан приступ, кретање и боравак, односно коришћење у складу са одговарајућим техничким прописима чији су саставни део стандарди који дефинишу обавезне техничке мере и услове пројектовања, планирања и изградње, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама.

Правилник о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама[14]

Прописују се ближе стандарди који дефинишу обавезне техничке мере и услове за планирање, пројектовање и изградњу објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама. Приступачност се, у смислу Правилника, односи и на доградњу нових и реконструкцију и адаптацију постојећих објеката за јавну употребу.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

Из праксе Заштитника грађана издвојене су две препоруке по притужби које се односе на примерен смештај лица са инвалидитетом.

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Заштитник грађана је 1. децембра 2014. године примио притужбу коју је у име притвореника и уз његову сагласност поднела његова ванбрачна супруга. У притужби је наведено да је притужилац особа са потпуним инвалидитетом (у стању параплегије), да се од 28. децембра 2013. године налази у притвору, да је смештен у Специјалној затворској болници у просторијама које нису намењене за потребе и рехабилитацију особа са инвалидитетом какав је притужиочев, те да му нису обезбеђени услови за очување здравља и живота. Према наводима у притужби, притужилац је уназад 19 година свакодневно стајао у разбоју, сваког другог дана радио вежбе са физиотерапеутом, имао посебан режим исхране, због специфичног начина пражњења, као и низ посебних помагала којима је одржавао своје здравље.

14 „Сл. гласник РС", бр. 22/2015.

Напоменуто је да је Специјална затворска болница притужиоцу обезбедила спровођење на физикалне вежбе на Војно-медицинској академији у Београду у трајању од десет дана, као и да је поступајући судија Вишег суда у Београду на претресу одржаном 18. новембра 2014. године одобрила да Специјална затворска болница притужиоца свакодневно одводи у Клинику за рехабилитацију „Др Мирослав Зотовић" у Београду како би обављао вежбе са приватним физиотерапеутом, о свом трошку. Додаје се да породица са двоје малолетне деце нема финансијске могућности да те трошкове подмири.

Уз притужбу је достављена документација о степену инвалидитета притужиоца, докази о примањима притужиоца, медицинска документација (ортопедски налаз Специјалне ортопедско-хируршке болнице за децу и омладину „Бањица" од 28.12.1995. године, отпусна листа са епикризом Ургентног центра и отпусна листа Клиничког центра Србије) и налаз и мишљење сталног судског вештака специјалисте неурологије – физикалне медицине и рехабилитације од 16. септембра 2013. године на околност да ли су притужиоцу потребна нека техничка помагала и, ако јесу, која и да ли су му потребни специфични услови и који, да би се онемогућило функционално погоршање постојећег стања.

Заштитник грађана је, пошто је оценио да постоји основ за покретање поступка контроле законитости и правилности рада органа управе и пре него што су исцрпљена сва правна средства из разлога што се притужбом указује на могућност настанка ненадокнадиве штете за притужиоца, у складу са чланом 25. став 5. Закона о Заштитнику грађана, од 16. јануара 2015. године покренуо поступак контроле и од Специјалне затворске болнице затражио да се изјасни на наводе притужбе, о чему је обавестио притужиоца.

У акту Специјалне затворске болнице од 23. јануара 2015. године истакнуто је да, иако инвалидитет није индикација за хоспитално лечење, притвореник је одмах по одређивању притвора и по пријему у Окружни затвор у Београду пребачен у Специјалну затворску болницу и привремено смештен у болесничку собу са мониторингом, која је уподобљена за пацијенте са лакшим до средњим степеном инвалидитета (присутни су рукохвати у купатилу, омогућен приступ тушу са колицима). Као разлог његовог смештаја наведено је да Окружни затвор у Београду није имао сличну собу, те да привремена хоспитализација и даље траје. Истакнуто је да је притужилац једино лице са тим степеном инвалидитета у последњих двадесет година и да би

боравак у притворском стационару у којем би постојале мало прилагођеније просторије за особе са инвалидитетом имале исти ефекат за његово функционисање.

Изјашњавајући се на питања из акта Заштитника грађана којим је покренут поступак контроле, наведено је да у Специјалној затворској болници не постоје услови за рехабилитацију особа са инвалидитетом јер нема ни техничких ни кадровских капацитета, односно не постоји посебна просторија са справама за вежбање нити кадрови који би професионално са њима радили. Истакнуто је да у Специјалној затворској болници постоје услови за смештај особа са инвалидитетом од лакше до средње тешког степена инвалидитета, а само делимично код најтежег облика какав постоји у конкретном случају. У одговору је, такође, наведено да се притужиоцу, по одобрењу судије, на лични захтев, свакодневно доноси ручак од куће.

Истовремено су потврђени наводи притужбе да је притужиоцу током октобра 2014. године реализована десетодневна терапија на Војно-медицинској академији, уз напомену да су листе чекања на специјалистичке прегледе дуге, да заказивање новог десетодневног физикалног третмана траје и по неколико месеци, те да нема континуитета свакодневног вежбања.

Заменик заштитника грађана за заштиту права лица лишених слободе, 5. фебруара 2015. године, приликом посете Специјалној затворској болници обавио је разговор са управником Болнице, дежурним здравственим радницима, начелником Службе за обезбеђење, као и разговор са притужиоцем у просторији у којој је смештен, о чему је сачињена службена белешка. Наводи лица са којима су обављени разговори се потпуно поклапају у смислу да, упркос напорима запослених, притужиоцу није омогућен смештај и други животни услови у складу са његовим потребама, с обзиром на степен инвалидитета.

Приликом посете и обиласка просторија које користи притужилац констатовано је да је притужилац смештен у четворокреветној соби површине око 16 м2, у којој постоји доток природне светлости и свежег ваздуха, да су хигијена и грејање просторије задовољавајући, али да не постоји дугме за позивање страже. Такође је констатовано да су врата од купатила и тоалета довољне ширине за улазак у инвалидским колицима, али да је улазак отежан, јер постоји керамички праг. Притужиоцу је отежано и остваривање права на боравак ван затворених просторија, на свежем ваздуху, из разлога што не постоје рампе за инвалидска колица тако да га други притвореници и запослени носе.

Током поступка, Заштитник грађана је примио и Извештај судије за извршење кривичних санкција Вишег суда у Београду од 02. фебруара 2015. године о обиласку Специјалне затворске болнице и извршеном надзору. Судија за извршење кривичних санкција Вишег суда у Београду није утврдила да у погледу третмана притвореног постоје пропусти у раду Специјалне затворске болнице имајући у виду да је притворени смештен у собу са мониторингом, која је прилагођена најтежим пацијентима и уподобљена у складу са стандардима Европске уније потребама лица са лакшим и средњим инвалидитетом, узимајући у обзир да завод нема услова за смештај тешких инвалида нити боље опремљену просторију, као и да се у заводу, што је потврдио и сам притворени, предузима све у оквиру техничких и кадровских могућности да се притвореном обезбеди најбољи третман који Специјална затворска болница може да му пружи.

У Извештају је констатовано да је притвореник изјавио да нема примедби на третман у заводу, да му управа завода излази у свему у сусрет, али да у просторији у којој борави нема услова да се слободно креће до купатила, што је и демонстрирао, као и да у заводу не постоје услови за рехабилитацију која му је неопходна. Такође је констатовано да се код врата за улазак у купатило налази праг од плочица који спречава да се вода из купатила излије у собу, а који притвореник са колицима прелази уз велики физички напор, ударањем колица рукама, приликом којег покрета постоји опасност од његовог испадања из колица. Описано је да у купатилу не постоји када прилагођена потребама купања лица са тешким инвалидитетом, већ туш кабина на чијем прилазу се налази степеник који притвореник мора да савлада да би у њу ушао.

Према налазу и мишљењу судског вештака специјалисте неурологије – физикалне медицине и рехабилитације од 16. септембра 2014. године стање параплегије уколико се доживотно не обављају мере физикалне терапије и рехабилитације у континуитету могу довести до компликација као што су: декубитуси, контрактуре, скелетномишићни бол, остеопороза и бубрежна калкулоза, стварање коштаних формација у меким ткивима испод нивоа повреде, што за последицу може имати укоченост зглобова, нарочито у зглобу кука. Ради превенције настанка компликација и функционалног погоршања стања, како је наведено, потребно је обезбедити редовно спровођење вежби, антидекубитус јастук и душек, довољан број чистих чаршава, додатни јастук, адекватан начин исхране, тапацирану даску за седење у кади, тоалетна колица и рукохвате, дубак или разбој за стајање.

Из Извештаја судије за извршење кривичних санкција Вишег суда у Београду, произилази да је поступајућа судија у предмету Вишег суда

у Београду, поводом налаза и мишљења судског вештака затражила извештај здравствене службе Окружног затвора у Београду и Специјалне затворске болнице о могућностима обезбеђивања адекватне медицинске неге притворенику, те да је надлежни лекар Специјалне затворске болнице 09. октобра 2014. године обавестила суд да у оквиру Окружног затвора у Београду и Специјалне затворске болнице није предвиђен стручни кадар који би се бавио физикалним третманом притворених и осуђених лица, нити је предвиђено постојање помагала која су потребна за спровођење физикалне терапије. Наглашено је да неспровођење физикалног третмана свакако може да доведе до погоршања здравственог стања, али да је ван организационих могућности завода да се над пацијентом свакодневно спроводи физикални третман у некој од специјализованих установа.

У Извештају се даље наводи да је поступајући судија дала сагласност да се окривљеном доноси храна, да је одобрила доношење и коришћење антидекубитног душека, два јастука, тапациране даске за седење у кади, тоалетних колица са рукохватима, флекица за лепљење рупица на рохо јастуку, пумпе за рохо јастук и две унутрашње гуме за инвалидска колица, као и разбоја за стајање и ходање и струњача за вежбање. Такође се наводи да је управник Окружног затвора у Београду уз консултацију са управником Специјалне затворске болнице доставио 17. новембра 2014. године обавештење да у том заводу не постоје могућности ни услови за пријем разбоја за стајање и ходање, јер у соби у којој је притворени смештен нема за то техничких могућности, а ни адекватног медицинског особља које би било укључено у процес његове рехабилитације, као и да не постоје технички услови за пријем даске за седење у кади, јер се у соби користи туш кабина са стандардизованим приступом за инвалидна лица. Поступајући судија Вишег суда у Београду је, након тога, обавестила управу завода да је потребно да се оптужени одведе у Клинику за рехабилитацију „Др Мирослав Зотовић“ ради прегледа од стране лекара специјалисте за физикалну медицину и рехабилитацију и да се у складу са његовим налазом оптуженом омогући спровођење редовног физикалног третмана у Клиници и/или у просторијама Специјалне затворске болнице од стране специјализованог особља клинике, о трошку оптуженог.

Утврђено

У раду Управе за извршење кривичних санкција – Специјалне затворске болнице постоје недостаци на штету притвореника са инвалидитетом, који се огледају у томе што простор у ком је смештен није у

складу са важећим техничким стандардима који одговарају његовим потребама и што му није омогућена потребна медицинска рехабилитација, на који начин је повређено право именованог на смештај примерен врсти и степену његових потреба, као и на пружање неопходне здравствене заштите.

Препоруке

I

Управа за извршење кривичних санкција предузеће све мере из своје надлежности да се у Специјалној затворској болници одмах обезбеде услови смештаја који су у потпуности примерени врсти и степену потреба притвореника са инвалидитетом, као и да му се обезбеди потребна медицинска рехабилитација.

II

Управа за извршење кривичних санкција ће предузети све расположиве мере да се притвореним и осуђеним лицима са телесним, сензорним или менталним оштећењима обезбеди остваривање права на приступачно окружење и примерен смештај и потпуно остваривање права на здравствену заштиту, у складу са важећим прописима и стандардима, а према њиховим индивидуалним потребама.

III

Управа за извршење кривичних санкција ће без одлагања обавестити надлежне судове о томе да ли су и у којој мери су у заводима за извршење кривичних санкција обезбеђени услови за смештај притворених и осуђених лица са телесним, сензорним и менталним оштећењима у складу са њиховим потребама.

ДРУГИ ПРИМЕР

Околности случаја

Заштитник грађана је у оквиру својих овлашћења из члана 22. Закона о Заштитнику грађана у поступку континуираног и системског прикупљања, провере и обраде података у вези са заштитом лица лишених слободе посетио 2. и 3. децембра 2010. године Окружни затвор у В.

Приликом посете осуђеним лицима утврђено је да се у Окружном затвору у В. на издржавању казне налази осуђени А. А., особа са инвалидитетом, коме је за кретање неопходна употреба инвалидских колица и коме нису омогућени смештајни и други животни услови примерени врсти и степену његових посебних потреба. Заштитник грађана обишао је просторије које овај осуђени користи и утврдио да у спаваоници у којој је смештен није у могућности да користи мокри чвор и санитарне уређаје због недовољне ширине улазних врата у мокри чвор. Осим тога, непосредним опажањем је утврђено да мокри чвор и санитарни уређаји у спаваоници у којој је смештен нису прилагођени особама са инвалидитетом.

Осуђени А. А. је принуђен да користи мокри чвор у спаваоници на другом крају ходника, јер су само у тој спаваоници врата довољно широка за пролаз инвалидских колица, али не толико да би могао самући, већ му је неопходна помоћ другог лица. Ни санитарни уређаји у том мокром чвору не испуњавају одговарајуће услове, односно нису прилагођени особама са инвалидитетом. Посебан проблем представља купање, које се обавља у заједничком купатилу са тушевима где осуђеном А. А. помоћ при туширању пружају друга лица лишена слободе и припадници службе за обезбеђење.

Осуђени А. А. је изразио негодовање смештајем који није прилагођен врсти и степену његових посебних потреба, али је указао и на пожртвовано поступање запослених у Заводу према њему.

Утврђено

У раду Окружног затвора у В., Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, постоје недостаци на штету осуђеног А. А., лица лишеног слободе са инвалидитетом коме је за кретање неопходна употреба инвалидских колица, јер му нису омогућени смештајни и други животни услови примерени врсти и степену његових посебних потреба.

Препоруке

Окружни затвор у В., Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде, ће осуђеном А. А. коме је за кретање неопходна употреба инвалидских колица, омогућити смештајне и друге животне услове примерене врсти и степену његових посебних потреба.

Осуђени А. А. ће бити смештен у посебној спаваоници у приземљу објекта, у којој постоји мокри чвор са санитарним уређајима прилагођеним његовим потребама, са вратима одговарајуће ширине и прилазном рампом за његово несметано кретање колицима у објекту и излазак ван затворених просторија.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, издао укупно 9 препорука у којима су утврђени неадекватни услови за смештај и кретање лица лишених слободе са инвалидитетом те је наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Лесковац, ОЗ Суботица, ОЗ Врање, ОЗ Зајечар.

1.6. СМЕШТАЈ ПРЕКРШАЈНО КАЖЊЕНИХ ЛИЦА

Стандард

Услови смештаја и живота прекршајно кажњених лица морају бити идентични условима живота осталих лица на издржавању затворске казне. Чињеница да прекршајно кажњена лица по правилу служе краће казне не може бити оправдање за снижавање стандарда. Затвореници који немају властиту адекватну одећу добиће одећу у складу са климатским условима. Одећа ће се одржавати у добром стању и према потреби мењати.[15]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 215. став 1.

Прекршајно кажњени се распоређује на извршење казне затвора у посебном одељењу завода, одвојено од осуђених.

Пракса НПМ

Из праксе НПМ-а издвоје су две препоруке везане за смештај прекршајно кажњених лица.

15 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, т. 20.1 и 20.3

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Извештај о посети КПЗ Београд-Падинска скела од јуна 2016. године указао је на неправилности у погледу одеће прекршајно кажњених лица.

Утврђено

У Казнено-поправном заводу у Београду – Падинској Скели прекршајно кажњена лица која су осуђена на краће казне затвора и која немају сопствено рубље и одећу за пресвлаку, казну издржавају у рубљу и одећи које су имали на себи у тренутку лишења слободе.

Препорука

У Казнено-поправном заводу у Београду – Падинској Скели прекршајно кажњеним лицима која су осуђена на краће казне затвора ће се обезбедити чисто рубље и одећа, уколико немају сопствено рубље и одећу за пресвлаку.

Поступање по препорукама

У свом одговору од септембра 2016. године, КПЗ је обавестио НПМ да се прекршајно кажњеним лицима осуђеним на краће казне затвора редовно обезбеђује чисто рубље и одећу како из буџетских и сопствених прихода, тако и кроз сарадњу и уз подршку Црвеног крста Србије (посебно организационог дела Црвеног крста београдске општине Палилула). Препорука је основана због тога што у тренутку посете заводу није било на залихама чистог рубља и одеће будући да се ради о типу завода који се одликује увећаном фреквенцијом прекршајно кажњених лица, што није правило, већ редак случај затечен као такав у време посете. Недостатак утврђен препоруком је отклоњен одмах, а у току је организовање прибављања нових залиха чистог рубља и одеће на описане начине, како би чистог рубља и одеће било довољно и у наредном дужем периоду, без обзира на учесталост смењивања различитих лица осуђених на краткотрајне казне затвора у прекршајном поступку.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Крагујевац у фебруару 2013. године уочено је да су прекршајно кажњени су смештени у две спаваонице, у истој јединици (одељењу) заједно са осуђенима разврстаним у васпитној групи „Б". Јединица представља посебну целину на I етажу зграде.

У оквиру јединице (одељења) прекршајно кажњени су у сталном контакту са осуђенима, односно заједнички користе дневни боравак, ходник, заједничке мокре чворове и простор за туширање.

Утврђено

У ОЗ Крагујевац прекршајно кажњени су у сталном контакту са осуђенима, јер су смештени у истој јединици (одељењу) са осуђенима.

Препорука

У ОЗ Крагујевац ће се прекршајно кажњена лица смештати у посебној јединици (одељењу), одвојено од осуђених лица.

Поступање по препорукама

У свом одговору од јула 2013. године, ОЗ Крагујевац је обавестио НПМ следеће: Приликом обиласка државних и невладиних организација у претходним годинама је наложена иста мера. Узимајући у обзир број осуђених и прекршајно кажњених лица у одређеним периодима године, нисмо у могућности да их просторно одвојимо. Како располажемо једном просторијом за заједнички боравак у којој се недељом обављају и посете осуђеним и прекршајно кажњеним лицима, поменута лица би у сваком случају била у контакту.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 7 препорука у којима су утврђени неадекватни услови за смештај прекршајно кажњених лица те је наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Београд-Падинска скела, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Панчево – (Одсек у Вршцу).

2. Исхрана

Стандарди

Европска затворска правила прописују да су затворске власти дужне да обезбеде затвореницима „храну која је припремљена и сервирана на одговарајући начин и која задовољава по квалитету и количини дијететске норме и норме савремене хигијене и узима у обзир године живота, здравствено стање, природу рада, и, колико је могуће, верске и културне захтеве“, као и воду за пиће.[16]

Затвореници имају право на исхрану која одговара њиховој старости, здравственом и физичком стању, вероисповести, култури и природи посла. У делу који се односи на исхрану изричито је наведено:

- захтеви исхране, укључујући минималну енергетску вредност и састав протеина, одређују се домаћим законом;
- храна се припрема и сервира у хигијенским условима. Затвореници добијају три оброка дневно у разумним интервалима;
- затвореници морају у сваком тренутку имати на располагању чисту воду за пиће;
- лекар или медицинска сестра могу да наложе да се измени исхрана за одређеног затвореника уколико је то потребно из здравствених разлога.

С питањем исхране је нераскидиво везано и питање хигијене које је такође покривено Европским затворским правилима али и то доста еластичним језиком. Хигијенске потребе захтевају да су све просто-

16 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 22.3.

рије затвора чисте[17] и да постоји одговарајуће снабдевање водом и хигијенским прибором (што обухвата прибор за бријање и могућност „ваљаног одржавања косе и браде“), снабдевање одговарајућим одевним предметима (који не смеју да понизе лица која их носе), и могућност мењања одеће и постељине кад год је то потребно. А у делу ових правила који се бави здравственом заштитом наведено је да би општа превенција лошег здравља требало да обухвати и задатке као што су контрола хигијенских норми у кухињама.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 82.

Осуђени има право на исхрану подобну да одржи његово добро здравље и снагу, на три оброка дневно чија укупна вредност не сме бити мања од 12.500 џула.

Осуђени који ради на тежим пословима, болесник, трудница и породиља има право на исхрану коју им одреди лекар.

Осуђеном се обезбеђује исхрана водећи рачуна о његовим верским уверењима, а према могућностима завода.

Лекар или друго стручно лице проверава, пре деобе оброка, квалитет исхране и налаз уноси у одговарајућу књигу.

Члан 116. став 1. тач. 3, став 2.

Лекар у заводу дужан је да управнику завода у писменој форми даје налазе и препоруке о количини и квалитету хране за осуђене. Управник завода дужан је да без одлагања предузме мере из става 1. овог члана које му препоручи лекар.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члановима 32–35 – *ближе се регулише исхрана, јеловник и кантина.*

Члан 34.

Садржај исхране осуђеног утврђује се недељно јеловником.

17 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 19.1.

Јеловник саставља кувар, уз прибављено мишљење лекара, а одобрава га управник завода.

Јеловник се објављује најкасније последњег дана у недељи за наредну недељу.

Објављени јеловник се може из оправданих разлога изменити, с тим што се измене објављују дан раније.

Члан 35.

Осуђеном се омогућава да о свом трошку, радним даном, два пута недељно, из продавнице – кантине завода набавља прехрамбене и друге ствари за личну употребу. Радно време кантине и цене у кантини морају бити одређени и истакнути.

Приликом снабдевања кантине уважавају се оправдани захтеви осуђених. Ако у кантини завода није могуће обезбедити одговарајуће ствари, завод обезбеђује набавку ствари на други одговарајући начин.

Осуђени може месечно набављати прехрамбене и друге ствари за личну употребу у висини износа просечне зараде у Републици Србији за претходни месец.

Правилник о извршењу мере притвора[18]

Члан 35.

Притвореном се обезбеђују три оброка дневно (доручак, ручак и вечера) који се дају у правилним размацима са одговарајуће припремљеном, послуженом и разноврсном храном.

Најмање два пута недељно притвореном се обезбеђује свеже воће и поврће у складу са годишњим добом. Послужени оброци морају задовољавати хигијенске стандарде.

Притвореном се обезбеђује исхрана водећи рачуна о његовим верским уверењима, а према могућностима завода.

Садржај исхране притвореном утврђује се недељно јеловником. Јеловник саставља кувар, уз прибављено мишљење лекара, а одобрава га управник завода.

---

18 „Сл. гласник РС“, бр. 132/2014.

Јеловник се објављује најкасније последњег дана у недељи за наредну недељу.

Објављени јеловник се може из оправданих разлога изменити, с тим што се измене објављују дан раније.

Напомена: У складу са методологијом НПМ-а у Републици Србији, „исхрана" као посебна ставка сваког извештаја о посети је подељена у неколико поткатегорија. То су кухиња, трпезарија, квалитет и разноврсност хране и набавка прехрамбених и других ствари за личну употребу / кантина,

2.1. КУХИЊА

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ВПД Крушевац у јуну 2014. године уочено је да објекат у коме се налази кухиња је стар и прилично руиниран. Постоји природни доток светлости и ваздуха, као и вентилациони систем кога чини велики аспиратор. У кухињи од опреме постоје: шпорет, фрижидер, казани и замрзивачи, који делују одржавано. Узорци хране се чувају у фрижидеру 24 сата од поделе оброка.

Утврђено

Објекат у коме се налази кухиња је стар и руиниран. Примећена је влага, а одржавање хигијене и свакодневне припреме оброка, у таквим условима, је отежано.

Препорука

Дом ће приступити комплетном реновирању кухиње.

Поступање по препорукама

У свом одговору од новембра 2014. године ВПД Крушевац је обавестио НПМ да ће се адаптација кухиње извршити када се обезбеде финансијска средства.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Поводом посете КПЗ Ваљево у мају 2013. године уочено је да кухиња постоји и налази се десно од улаза у „Интернат". Кухиња није адекватно одржавана. Хигијена је релативно добра, али се на појединим местима примећују знаци запуштености.

Под и зидови су делом у керамичким плочицама у висини 3,5 метра, плафон и зидови су окречени. Подне плочице су углавном оштећене. Постоји природни доток светлости и ваздуха, као и вентилациони систем кога чини велики аспиратор. У кухињи од опреме постоје: шпорет, фрижидер, казани, замрзивачи и пекач. Хигијена ове опреме није на задовољавајућем нивоу. У фрижидеру су затечени узорци хране који се чувају 24 сата од поделе оброка.

Током прегледа постојеће документације у кухињи, затечене су уредно оверене санитарне књижице лица која раде у кухињи.

Надлежна установа је извршила санитарни преглед просторија кухиње и опрема и дала налоге да се одређени недостаци уклоне.

Утврђено

Кухиња није адекватно одржавана. Плочице на зидовима и поду су у лошем стању, а неки од кухињских елемената и опреме, који су у употреби, су запуштени. Одржавање хигијене и свакодневне припреме оброка, у таквим условима, је отежано.

Препорука

КПЗ за малолетнике у Ваљеву ће приступити реновирању кухиње и опремити је у складу са важећим стандардима.

Поступање по препорукама

У свом одговору, КПЗ Ваљево је обавестило НПМ да ће се мере које су предложене за отклањање недостатака на згради интерната, кухиње, трпезарије, кантине и стационара, решити адаптацијом и реконструкцијом 1 и 2 крила интерната, коју финансира влада Краљевине Норвешке а радови почињу половином месеца априла 2014. године.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 9 препорука у којима је утврђено да кухиња не задовољава важеће стандарде те је наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за млолетнике Ваљево ОЗ Неготин, ОЗ Панчево (укључујући и Одсек у Вршцу), ОЗ Суботица, ОЗ Зајечар, ВПД Крушевац.

2.2. ТРПЕЗАРИЈА

Стање на терену

Током посете ОЗ Панчево – Одсек у Вршцу у децембру 2016. године уочено је да су јеловници потписани од стране шефа кухиње, лекара и управника. Постоје и јеловници у складу са верским уверењима, као и са посебним режимом исхране које је преписао лекар. Међутим, јеловници нису доступни на увид лицима лишеним слободе.

Утврђено

У трпезарији ОЗ Панчево – Одсека у Вршцу јеловници нису видно истакнути.

Препорука

ОЗ Панчево – Одсек у Вршцу ће у трпезарији видно истицати јеловнике најкасније последњег дана у недељи за наредну недељу.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Панчево-Вршац од марта 2017. године је обавестило НПМ да је поступљено по препоруци.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, донео само једну, горе наведену препоруку, у којој је утврђена неправилност у функционисању трпезарије те је наложено њено отклањање.

Препорука је дата ОЗ Панчево (Одсек у Вршцу).

2.3. КВАЛИТЕТ И РАЗНОВРСНОСТ ИСХРАНЕ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Београд у августу 2015. године, у разговору са притвореницима, уочено је да се највећи број њих жалио на исхрану, односно на то да је храна лошег квалитета, једнолична и у недовољној количини. Такође, притвореници су истакли да од воћа добијају само јабуке и то повремено. Поједини притвореници су навели да повремено добијају конзервирану храну која је обично покварена.

Утврђено

У ОЗ Београд сви притвореници са којима је обављен разговор имали су примедбу на разноврсност и количину хране коју добијају у оброцима.

Препорука

ОЗ Београд ће унапредити квалитет, разноврсност и количину хране.

Лекар ће редовно контролисати исхрану, а налазе и препоруке о количини и квалитету хране ће у писменој форми достављати управнику.

Поступање по препорукама

У свом одговору од октобра 2015. године ОЗ Београд је НПМ обавестио о следећем:

У погледу препоруке која се односи на неадекватну исхрану која се притвореним лицима омогућава у овом заводу у смислу недовољног квалитета и количине, чак и неисправности, везано за квалитет исхране напомињемо да је технологија припреме хране намењене исхрани лица лишених слободе значајно унапређена од почетка 2010. године, након комплетног иновирања простора и опреме притворенички кухиње, те да је постигнута разноврсност термичке обраде намирница и разноврсност комбиновања намирница па се лицима лишеним слободе омогућава објективно квалитетна исхрана. Уведене

су групе намирница које раније нису могле бити припремане у притвореничкој кухињи, као што су мешена теста, храна печена у рерни — месо, кромпир и друго поврће, као и пите слатке и слане, проја, чиме је прекинута принудна пракса да се храна за ручак и вечеру припрема у казану, а за доручак дели конзервисана, комадна храна. Изменом технологије и припреме хране измењен је и јеловник, те је од 2010. године управа завода много труда посветила увођењу разноврсности у исхрану лица лишених слободе, уз посебне празничне оброке као што је печење и разни десерти повремено – палачинке, кифлице и слично. Исто тако, верска права припадника свих вероисповести заступљених у притворeничкој популацији испоштована су кроз омогућавање вршења молитвених обреда али и посебне исхране, такозваних верских дијета и верских празничних оброка. Уведена је и могућност за сва лица лишена слободе да обављају разговоре насамо са новим шефом Одсека за исхрану и износе притужбе на квалитет оброка, која је могућност коришћена и примедбе су уважаване. Поводом примедбе на недовољну заступљеност свежег воћа, наводимо да је од јесени 2015. године, поред јабуке дневно, уведена и поморанџа, као адекватно воће у зимском периоду.

У вези са примедбама на количину хране по оброку, напомињемо да се количина (дневна, недељна, месечна), односно одговарајућа калоријска вредност одређује према стандарду одређеном Таблицама исхране – калоријским вредностима намирница, према којима се одређује количина дневног калоријског уноса. Из овог јасно произилази да количина дневног калоријског уноса не може бити предмет препоруке јер је иста прописана Законом о извршењу крвничких санкција, којег се овај завод сигурно и у потпуности већ придржава. Исто тако, лицима лишеним слободе не може се доделити већа количина од прописане, односно калоријски унос већи од оног прописаног законом, без обзира на жеље притвореника.

Закључак је да ОЗ у Београду континуирано поступа по препоруци за омогућавање квалитетније исхране лица лишених слободе, а сматрамо да ће након планираног формирања заједничке кухиње са пекаром уз формулисање општег и посебних јеловника од стране лекара специјалисте нутриционисте и уподобљавања плана набавки намирница намењених исхрани лица лишених слободе, до месеца јула 2016. године у потпуности бити поступљено по препоруци која се односи на квалитет исхране притворених лица у Окружном затвору у Београду који ће се значајно побољшати.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Панчево– Одсек у Вршцу у децембру 2016. године, уочено је да је у Заводу запослен један професионални кувар, у радном односу на неодређено време. Помоћне послове у припреми хране врше осуђени. Лица ангажована на припреми хране имају важеће санитарне књижице. Према службеним наводима, када је кувар одсутан (услед коришћења годишњег одмора, боловања...) осуђена лица врше припрему хране.

Утврђено

У ОЗ Панчево – Одсеку у Вршцу, у случају одсуства професионалног кувара, осуђена лица самостално врше припрему хране.

Препорука

ОЗ Панчево – Одсек у Вршцу ће у случају одсуства запосленог професионалног кувара, ангажовати другог професионалног кувара за припремање оброка лицима лишеним слободе.

Управа за извршење кривичних санкција предузеће мере како би ОЗ Панчево – Одсек у Вршцу могао да по потреби ангажује другог професионалног кувара.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Панчево– Одсек у Вршцу од марта 2017. године је обавестило НПМ да садашњом систематизацијом радних места у ОЗ Панчево-Одсек у Вршцу није предвиђено радно место кувара. Новом систематизацијом се очекује могућност поступања по препоруци

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 10 препорука у којима је утврђен неадекватан квалитет исхране лица лишених слободе те је наложено отклањање неправилности.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Београд, ОЗ Лесковац, ОЗ Неготин, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево-(Одсек у Вршцу), ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ОЗ Зајечар.

2.4. НАБАВКА ПРЕХРАМБЕНИХ И ДРУГИХ СТВАРИ ЗА ЛИЧНУ УПОТРЕБУ / КАНТИНА

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Нови Сад у октобру 2014. године уочено је да постоје две кантине. Једна се налази у објекту који се налази десно од улаза у заводски круг (преко пута улаза у затворено одељење завода), а друга се налази у оквиру притворске јединице. Кантина је организована средом као редовна кантина, где се куповина врши на лицу места и уторком као ванредна, набавка по списку.

Кантине су опремљене разноврсним асортиманом прехрамбених производа и средствима за одржавање хигијене. Цене су у нивоу уобичајених тржишних цена у продавницама.

Лица лишена слободе су у погледу снабдевености артиклима кантине навела да су задовољна асортиманом производа, али да им проблем представља што је „ванредна" кантина један дан пре „редовне", као и што уторком могу да поруче искључиво цигарете и кафу. Такође, лица лишена слободе су навела да немају услове за чување кварљивих прехрамбених производа које купују у кантини, што им представља додатни проблем.

Утврђено

У ОЗ Нови Сад набавка ствари из кантине омогућена је два пута недељно (уторком и средом), с тим што је уторком могуће купити само ограничене врсте артикала, и то кафу и цигарете.

Препоруке

ОЗ Нови Сад ће лицима лишеним слободе омогућити набавку ствари преко кантине два пута недељно, данима који нису један за другим, и то без ограничења врсте производа које могу купити.

ОЗ Нови Сад ће у заједничким просторијама обезбедити расхладне уређаје за храну (фрижидере), који ће омогућити лицима лишеним слободе да чувају кварљиве прехрамбене производе које купују у кантини.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а ОЗ Нови Сад маја 2015. године констатовано је делимично поступање по овој препоруци. Није поступљено по другом делу препоруке који се односи на то да се у заједничким просторијама лицима лишеним слободе омогуће расхладни уређаји за храну (фрижидере), који ће омогућити лицима лишеним слободе да чувају кварљиве прехрамбене производе које купују у кантини.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, донео само једну, горе наведену препоруку, у којој је утврђена неправилност у функционисању кантине.

Препорука је дата ОЗ Нови Сад.

3. Правна заштита, безбедност и контрола рада Завода

3.1. ПРАВНА ЗАШТИТА

3.1.1. Информисање о правима и доступност прописа

Стандарди

Европска затворска правила предвиђају неколико важних стандарда:

Приликом пријема и кад год је то потребно након пријема, затвореници се обавештавају у писаној форми и усмено на језику који разумеју о правилима дисциплине у затвору и о њиховим правима и дужностима у затвору.[19]

Затвореницима је дозвољено да обавештења која добију у писаној форми држе код себе.[20]

Затвореници морају бити обавештени о било ком судском поступку у ком учествују и, ако су осуђени, о дужини казне и могућностима превременог отпуштања.

19 Европска затворска правила, члан 30.1.
20 Европска затворска правила, члан 30.2.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 71. став 3.

Текст Закона о извршењу кривичних санкција и прописа о кућном реду завода доступни осуђеном све време издржавања казне, на језику који је у употреби у заводу, у складу са законом који уређује службену употребу језика и писма.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 2. став 1.

Текст овог правилника, у складу са Законом о извршењу кривичних санкција доступан је осуђеном све време издржавања казне, на језику који је у употреби у заводу, у складу са законом који уређује службену употребу језика и писма.

Закон о службеној употреби језика и писма[21]

Члан 6.

Свако има право да у поступку пред органом, односно организацијом која у вршењу јавних овлашћења решава о његовом праву и дужности употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје са чињеницама на свом језику.

Пракса НПМ

Из праксе НПМ-а издвојене су две препоруке везане за информисање о правима и доступност прописа упућене ОЗ Зајечар.

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Зајечар од маја 2012. године, службена лица су навела да се, приликом ступања у Завод, лицима лишеним слободе у пријемном одељењу, пружају информације о правима и обавезама које имају током боравка у Заводу. Права им се, најпре саопштавају усмено, а затим им се на увид дају Закон о извршењу кривичних санк-

21 „Сл. гласник РС", бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 – др. закон и 30/10.

ција (ЗИКС) и Правилник о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима.

Осуђени у погледу информисаности о правима и обавезама наводе да нису довољно информисани, да им Правилник о кућном реду није доступан као и да постоји проблем са доступношћу закона из области кривичног права.

У време посете тим НПМ у просторијама где бораве осуђеници није затекао ни један примерак Акта о кућном реду.

Службена лица навела су да се лицима лишеним слободе, припадницима националних мањина, информације о правима и обавезама по ступању у Завод дају писменим путем, али не на језику националне мањине. По наводима у библиотеци постоје ЗИКС и акт о кућном реду на албанском и румунском.

Током обиласка Завода није уочено да се врши груписање по основу националне припадности лица лишених слободе приликом њиховог размештања по спаваоницама.

Утврђено

Мониторинг тим није затекао ни један примерак Закона о извршењу кривичних санкција (ЗИКС) или Правилник о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима.

У ОЗ Зајечар осуђена лица – припадници националних мањина, не добијају информације о правима на свом језику.

Препоруке

ОЗ Зајечар ће учинити доступним Устав Републике Србије, Кривични законик, Закон о кривичном поступку, Закона о извршењу кривичних санкција (ЗИКС), Закон о помиловању, Закон о Заштитнику грађана, подзаконске акате који су донети на основу ЗИКСА, као и текстове потврђених међународних аката који се односе на извршење кривичних санкција и заштиту људских права и слобода.

ОЗ Зајечар ће посебно у свакој просторији–спаваоници видно истакнути Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора.

ОЗ Зајечар ће, одмах по ступању у Завод, омогућити осуђеним лицима – припадницима националних мањина, да добију информације о својим правима на свом језику.

Поступање по препорукама

У свом одговору, ОЗ Зајечар је обавестио НПМ да се осуђеницима редовно омогућава да користе потребна законска документа уз помоћ и подршку службених лица те да набавку већег броја поменутих докумената мора да финансира Управа. Такође је наведено да је осуђеницима већ омогућено да добију потребне информације на језику националних мањина.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, донео само 3, горе наведене препоруке, у којима је констатован проблем обавештавања лица лишених слободе о њиховим правима и доступности прописа те је наложено отклањање уочених неправилности.

Препоруке су дате ОЗ Београд и ОЗ Зајечар.

3.1.2. Пружање правне помоћи

Стандард

Пружање правне помоћи је један од основних предуслова ефикасне заштите права затвореника. Европска затворска правила предвиђају следеће стандарде:[22]

Сви затвореници имају право на правну помоћ, а затворска управа је дужна да обезбеди одговарајуће услове за приступ таквој помоћи.

Затвореници могу да се консултују о било ком правном питању с адвокатом по сопственом избору и о сопственом трошку.

Уколико постоји успостављени механизам пружања бесплатне правне помоћи, управа је дужна да о томе обавести затворенике.

Консултације и друга врста комуникације, укључујући преписку између затвореника и правног саветника биће поверљиви.

22 Видети Европска затворска правила у члановима 23.1. до 23.6.

Судски орган може у изузетним околностима одобрити ограничење поверљивости како би се спречило теже кривично дело или тежа нарушавања сигурности и безбедности затвора.

Затвореници имају право на приступ, или могу да чувају код себе, документе који се тичу њиховог судског поступка.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 161.

Осуђени против кога се води дисциплински поступак има право на стручну правну помоћ.

О праву из става 1. овог члана осуђени мора бити обавештен пре утврђивања чињеница у поступку.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 14. став 1.

Осуђени који је упућен у завод остварује, у складу са Законом о извршењу кривичних санкција право на правну помоћ.

Члан 74.

Служба за опште послове у заводу пружа осуђеном правну помоћ у вези са извршењем казне затвора.

Пракса НПМ

Из праксе НПМ-а издвојене су две препоруке везане за пружање правне помоћи.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

У писаном извештају О3 Чачак (претходни упитник) наведено је да је током 2012. године лицима смештеним у Заводу два пута пружена правна помоћ. Службена лица наводе да правну помоћ лицима лишеним слободе пружа дипломирани правник – начелник Службе

за опште послове, који води дисциплинске поступке за лакше дисциплинске преступе и који је и председник комисије за теже дисциплинске преступе.

Службена лица наводе да се у дисциплинским поступцима, осуђена лица у закључку о покретању дисциплинског поступка упознају да имају право на правну помоћ. Међутим, у пракси се право на правну помоћ у току дисциплинског поступка своди на право на браниоца, имајући у виду да дисциплинске поступке води начелник Службе за опште послове, те није могуће пружити правну помоћ унутар Завода, јер би она била дата од стране истог правника који води поступак.

Током посете у новембру 2012. године из разговора са затеченим лицима лишеним слободе указано је да им се углавном усмено пружа правна помоћ или савет у Заводу. У Заводу се води посебна књига – евиденција пружања правне помоћи, коју води начелник Службе за опште послове. У евиденцију се уносе следећи подаци: датум, име и презиме осуђеног, матични број, врста правне помоћи, потпис осуђеног, односно прекршајно кажњеног.

Утврђено

У ОЗ Чачак не постоји могућност пружања правне помоћи у дисциплинским поступцима, јер је једини дипл. правник у Заводу (начелник Службе за опште послове) задужен за вођење дисциплинских поступака.

Препорука

ОЗ Чачак ће осуђеном против кога се води дисциплински поступак омогућити стручну правну помоћ од стране дипломираног правника.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Чачак је обавестио НПМ да је актом о унутрашњој систематизацији запослених у ОЗ Чачак предвиђен један извршилац у звању самосталног саветника са стручном спремом правника који је уједно и председник дисциплинске комисије. Из наведених разлога није могуће испоштовати законску одредбу која уређује ово питање. На решавању наведеног проблема приступиће се у текућој години.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

У писаном извештају КПЗ Ваљево (претходни упитник) наведено је да је током 2012. године лицима смештеним у Заводу 418 пута пружена правна помоћ. Службена лица наводе да правну помоћ лицима лишеним слободе пружа правник и то није исти правник који учествује као стручно лице у поступцима у којима се одлучује о правима и одговорности тог истог лица. Службена лица наводе и да се у дисциплинским поступцима правна помоћ омогућује лицима према којима се води поступак, односно да се осуђена лица увек питају да ли им је потребна правна помоћ. Они се на то упознају приликом достављања закључка о покретању дисциплинског поступка. Ово право се констатује и у записнику о дисциплинском поступку.

Посета овом Заводу обављена је у мају 2013. године. Увидом у записник од 29–08.2012 према С. М стоји да је осуђени затражио стручну помоћ, међутим нема података да ли је удовољено његовом захтеву за стручну помоћ, и ако јесте на који начин.

Утврђено

У КПЗ Ваљево се у записнику о дисциплинском поступку не уносе подаци о томе да ли је лицу пружена стручна помоћ, или није. Постоје подаци да је лице затражило стручну помоћ, али не и одлука о његовом захтеву.

Препорука

У записник о дисциплинском поступку, који се сачињава приликом саслушања осуђеног лица против којег се води дисциплински поступак, уносиће се подаци о томе да ли је лицу одобрено пружање стручне помоћи.

Контролна посета НПМ-а КПЗ Ваљево

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Ваљево јуна 2015. године констатовано је да је поступљено по овој препоруци. Увидом у записник о покретању дисциплинског поступка утврђено је да исти садржи податке да је лице обавештено да има право на стручну правну помоћ, као и констатација да ли је лице одбило или не стручну правну помоћ.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 6 препорука у којима су утврђене неправилности у вези са пружањем правне помоћи лицима лишених слободе те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Суботица, КПЗ за мелолетнике Ваљево.

3.1.3. Посете браниоца, конзулата и организација за заштиту људских права

Стандард

Важећи стандард у погледу видео надзора у просторијама за посете браниоца је да се овакве посете могу надзирати само посматрањем, а не и слушањем. Такође, уколико су ове просторије под видео надзором, неопходно је видно истакнути и одговарајуће обавештење о томе.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 79.

Осуђени има право да га посети бранилац или пуномоћник који га заступа, или кога је он позвао ради давања пуномоћја о заступању.

Посета пуномоћника може се надзирати само посматрањем а не и слушањем.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 52.

Бранилац или пуномоћник посећује осуђеног у радно време. Посета се обавља у просторији погодној за остваривање права осуђеног на посе-

ту браниоца или пуномоћника или лица које је он позвао ради давања пуномоћја о заступању. Посета браниоца или пуномоћника уноси се у одговарајућу евиденцију посета.

Пракса НПМ

Приликом посете КПЗ Шабац у мају 2014. године уочено је да се посете браниоца осуђенима у отвореном и полуотвореном одељењу обављају у просторији за посете и ова просторија није под видео надзором. Посете браниоца осуђенима у затвореном одељењу и притвореницима обављају се у посебној просторији за посете браниоцу, која је под видео надзором, али нема налепницу да је простор под видео надзором.

Утврђено

У КПЗ у Шапцу у просторији за посете бранилаца није видно истакнуто обавештење да је просторија под видео надзором, на који начин се повређује приватност лица која у њој бораве.

Препорука

КПЗ у Шапцу ће у просторији за посете бранилаца поставити уочљиво обавештење да је просторија под видео надзором.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Шабац је обавестио НПМ да ће се у просторије за посете браниоца поставити уочљиво обавештење да је просторија под видео надзором.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао једну препоруку (горе наведена), која се односи на неправилности посете бранилаца, те је наложено њено отклањање.

Препоруке је дата КПЗ Шабац.

3.1.4. Притужбе, жалбе и поднесци

Стандарди

Европска затворска правила доносе неколико стандарда у овој области:[23]

Затвореници, појединачно или као група, имаће довољно могућности да поднесу захтеве или притужбе управнику затвора или другом надлежном органу.

Уколико је то примерено, најпре ће се покушати са посредовањем.

Када се захтев не усвоји или притужба одбије, затворенику ће се навести разлози за то, а затвореник има право да се жали независном органу.

Затвореници се неће кажњавати зато што су поднели захтев или притужбу.

Надлежни орган је дужан да размотри сваку притужбу поднету од родбине затвореника у писаној форми, када они имају разлога да верују да су права затвореника прекршена.

Правни заступник или организација која брине о добробити затвореника не може поднети притужбу у име затвореника уколико се он с тим не слаже.

Затвореници имају право да затраже правни савет о поступку за подношење притужбе и жалбе, као и на правну помоћ када интереси правде то захтевају.

Извори

Устав Републике Србије[24]

Члан 36. став 2.

Свако има право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се одлучује о његовом праву, обавези или на закону заснованом интересу.

Члан 41.

Тајност писама и других средстава комуницирања је неповредива. Одступања су дозвољена само на одређено време и на основу одлуке суда,

23 Видети Европска затворска правила у члановима од 70.1. до 70.7.

24 „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006.

ако су неопходна ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом.

Закон о Заштитнику грађана[25]

Члан 27. став 5. и став 6. – *прописана је обавеза да се у свим установама у којима се налазе лица лишена слободе, на видан и јаван начин обезбеде одговарајуће коверте намењене упућивању притужби Заштитнику грађана, о чему се стара управа установе и Министарство правде.*

Закон о извршењу кривичних санкција

Члановима 86. и 87. *регулисано је питање дописивања и ограничења права на дописивање тако што осуђени има право да надлежним органима упућује поднеске. У случају сумње да се писмена кореспонденција користи за слање и примање недозвољених ствари, писмо упућено осуђеном, као и писмо које он упућује, отвориће се у његовом присуству и прегледати. Недозвољене ствари ће се одузети. Судија за извршење надлежан према седишту завода може донети одлуку да се текст писама надзире ако се на тај начин доприноси откривању или спречавању нових кривичних дела. Из истих разлога судија за извршење може ускратити дописивање*

Правилник о кућном реду у казнено поправним заводима и окружним затворима

Члан 36.

Осуђени прима и шаље писмо у затвореној коверти.

Пријем и отпремање поште врши се преко завода а уколико постоји сумња да се у коверти налази недозвољена ствар, коверта ће се отворити и прегледати у присуству осуђеног који је шаље или прима, а недозвољене ствари ће се одузети.

Члан 55.

Осуђени који захтева да се непосредно обрати управнику завода и да са њим усмено разговара, писмени захтев доставиће преко посебног сандучета.

Управник завода ће обавити разговор са осуђеним. Уколико наведени разлози немају поверљив карактер упутиће га на Законом и овим правилником прописан начин остваривања и заштите права.

25 „Сл. гласник РС“, бр. 79/ 05 и 54/ 07.

Правилник о извршењу мере притвора[26]

Члан 58.

Притвореник који захтева да се непосредно обрати управнику завода и да са њим усмено разговара, писмени захтев доставиће преко посебног сандучета.

Управник завода ће обавити разговор са притвореником. Уколико наведени разлози немају поверљив карактер упутиће га на Законом и овим правилником прописан начин остваривања и заштите права.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

Неправилности везане за притужбе, жалбе и препоруке су приказане кроз две препоруке Заштитника грађана дате у поступцима по притужби и једну препоруку НПМ-а дату током посете ОЗ Нови Пазар.

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Притужилац је поднео притужбу Заштитнику грађана у којој је, између осталог навео да је решењем Основног суда у Зајечару утврђено да не испуњава законом прописане услове за примену амнестије. Наведеним решењем, које је примио 08. јануара 2013. године, поучен је о праву на жалбу у року од три дана од дана пријема решења, Апелационом суду у Београду, а преко Основног суда у Зајечару. Даље је наведено, да је 11. јануара 2013. године жалбу предао службеном лицу Окружног затвора у Зајечару и добио потврду о предаји писма, као доказ о предаји органу. Након тога, у фебруару 2013. године добија решење Апелационог суда у Београду којим се одбацује као неблаговремена жалба изјављена против решења Основног суда у Зајечару, где је у образложењу наведено да из списа предмета произилази да је притужилац решење Основног суда у Зајечару примио 08. јануара 2013. године, а да је жалба изјављена 15. јануара 2013. године, после истека законом предвиђеног рока за изјављивање жалбе од три дана.

Оцењујући да се притужба односи на повреду принципа добре управе (члан 25. став 5. Закона о заштитнику грађана) Заштитник грађана је покренуо поступак контроле законитости и правилности рада Ок-

26 „Сл. гласник РС", бр. 132/14.

ружног затвора у Зајечару, о чему је, у складу са чланом 29. Закона, 27. фебруара 2013. године обавестио поменути орган и притужиоца. Истим актом затражено је изјашњење о свим чињеницама и околностима значајним за доношење става о основаности притужбе.

Окружни затвор је у Зајечару доставио изјашњење у коме је, између осталог, наведено да је Служба за обезбеђење, која непосредно прима поднеске осуђених лица, доставила писарници на завођење поднесак о најави жалбе 15. јануара 2013. године под којим датумом је и заведен. Даље је наведено да су у поднеску недостајали подаци или прилог, који би указивали на то да поднесак треба да се заведе под 11. јануар 2013. године, јер у поднеску којим је најавио жалбу осуђени није навео да рок за жалбу истиче 11. јануара 2013. године, а уз поднесак није доставио потврду о предаји поднеска издату од стране дежурног службеног лица Службе обезбеђења, те је поднесак заведен 15. јануара 2013. године када је и достављен писарници на завођење. Такође је наведено да је 11. јануар 2013. године био последњи радни дан у седмици и да је поднесак предат дежурном службеном лицу после истека радног времена писарнице, и да Окружни затвор сматра да неблаговременост подношења жалбе није узроковано пропустом служби затвора, те да су наводи притужбе осуђеног неосновани.

На молби коју је притужилац упутио правној служби Окружног затвора у Зајечару, 27. фебруара 2013. године, а у вези са напред наведеним, притужиоцу је одговорено да је жалбу предао 11. јануара 2013. године Служби обезбеђења која није надлежна за завођење и експедицију поште, и да је због викенда и наредног нерадног дана жалба достављена писарници 15. јануара 2013. године када је заведена и прослеђена надлежном суду.

Утврђено

У раду Окружног затвора у Зајечару начињен је пропуст на штету притужиоца због тога што је жалба коју је притужилац предао непосредно службеном лицу затвора 11. јануара 2013. године, о чему поседује потврду о предаји писма у писарници затвора заведена као да је примљена 15. јануара 2013. године, што је за последицу имало одбацивање жалбе притужиоца упућене Апелационом суду у Београду као неблаговремене и онемогућило притужиоца да оствари право на жалбу.

Препоруке

Окружни затвор у Зајечару у свом будућем раду водиће рачуна о томе да датум под којим се у писарници затвора заводи писмо ради слања препорученом поштом, буде идентичан са датумом који је уписан на потврди о предаји писма, а коју је лицу лишеном слободе издало службено лице затвора приликом непосредног преузимања писма.

Окружни затвор у Зајечару упутиће писано извињење притужиоцу за начињен пропуст у раду који је за последицу имао одбацивање жалбе као неблаговремене.

ДРУГИ ПРИМЕР

Околности случаја

Н. Н., осуђеник према коме се извршава казна затвора у казнено – поправном заводу у ... упутио ми је притужбу која је од стране установе достављена у коверти са пропратним дописом управе установе. Из описаног закључујем да је именовани осуђеник притужбу предао управи завода при чему притужба није била у коверти, а њен садржај је био доступан службеницима завода.

С. С., осуђеник према коме се извршава казна затвора у казнено – поправном заводу у ... упутио ми је две притужбе које су од стране установе достављене у ковертама са пропратним дописом управе установе. Из описаног, као и у претходном случају, закључујем да је именовани осуђеник притужбу предао управи завода при чему притужба није била у коверти, а њен садржај је био доступан службеницима завода.

М. М., осуђеник према коме се извршава казна затвора у казнено – поправном заводу у ... упутио ми је притужбу која је од стране установе достављена у коверти са пропратним дописом управе установе. Из описаног закључујем да је именовани осуђеник притужбу предао управи завода при чему притужба није била у коверти, а њен садржај је био доступан службеницима завода.

Утврђено

У раду Министарства правде – управе за извршење заводских санкција постоје неправилности у поступку достављања притужби лица лишених слободе упућених Заштитнику грађана јер се исте не пре-

дају управи завода запечаћене већ отворене, што указује да је њихов садржај доступан службеним лицима завода.

Описане неправилности проузрокују ПОВРЕДЕ ПРАВА ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ.

Препоруке

Потребно је да све установе за извршење заводских санкција обезбеде коверте намењене упућивању притужби Заштитнику грађана. Коверту са притужбом затвара лице лишено слободе и иста се, запечаћена, доставља Заштитнику грађана, на адресу Милутина Миланковића 10б, Београд.

Потребно је да ме, у складу са чланом 31. став 4. Закона о заштитнику грађана, у року од 30 дана од дана пријема ове препоруке, обавестите да ли сте поступили по препоруци и отклонили недостатке у раду.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Нови Пазар у марту 2016. године уочено је да су у ходнику лицима лишеним слободе доступни формулари поднесака којима се могу обратити разним органима: поднесак начелнику или другом овлашћеном лицу из одговарајуће службе завода (интерни поднесак), притужба управнику, притужба директору Управе за извршење кривичних санкција, притужба Заштитнику грађана и други.

Увидом у један од интерних поднесака, утврђено је да је подносилац добио писмени и образложени одговор на њега у року од 3 дана.

Током 2016. године није било притужби осуђених лица управнику Завода због повреда права или других неправилности које су према њима учињене, а једина притужба која је до сада у 2017. години поднета је повучена, па је поступак обустављен.

Рачунајући и поменуту притужбу, током 2017. године је евидентирано 20 писмених обраћања лица лишених слободе управнику Завода, углавном ради давања различитих одобрења за одређене ствари које су његовој надлежности, као што су ванредна одсуства или посете. У 10 наврата управник је обавио поверљив разговор са подносиоцем. Управник учестало, најмање једном недељно, обилази Завод и своја

запажања констатује у посебној књизи. У ходнику павиљона се налази сандуче које је означено да је за притужбе. Ово сандуче се према наводима службених лица не користи, а кључ од сандучета се налази у његовој брави.

Утврђено

У Заводу писмени захтеви лица лишених слободе за поверљив разговор са управником не подносе се преко посебног сандучета, већ по процедури која важи за остале поднеске.

Препоруке

У ОЗ Нови Пазар лицима лишеним слободе ће се омогућити да писмене захтеве за поверљиве разговоре са управником Завода достављају преко посебног сандучета.

Сандуче за захтеве лица лишених слободе за поверљиве разговоре са управником Завода биће доступно свим лицима лишеним слободе, означено да је за ту намену, закључано и његов кључ ће се налазити искључиво код управника.

Управник ће приликом обиласка Завода проверавати садржину посебног сандучета и узимати у рад писмена која су на овај начин достављена.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Нови Пазар је обавестио НПМ да је омогућено достављање захтева за поверљиве разговоре са управником преко посебног сандучета.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је, укључујући горе наведене препоруке, издао укупно 7 препорука у којима су утврђене неправилности у вези са притужбама, жалбама и поднесцима лица лишених слободе те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Смедерево.

3.2. БЕЗБЕДНОСТ

3.2.1. Мере безбедности

3.2.1.1. Претреси лица

Стандарди

Претреси лица су неопходна мера ради безбедности и сигурности како затворских службеника, тако и самих осуђеника. Међутим, они се морају спроводити по тачно утврђеним правилима уз поштовање достојанства лица које се претреса.

Запослени у затвору су обучени да претресе обављају на начин којим се открива и спречава сваки покушај бекства или скривања недозвољених ствари, а истовремено поштује достојанство особа које се претресају и њихових личних ствари.[27] Особе које се претресају неће бити изложене понижавању током претреса.[28]

Особе лишене слободе морају бити претресане искључиво од стране особља истог пола и да било који претрес где се захтева да се особа лишена слободе разодене мора проводити изван видног домета затворског особља супротног пола.[29] Тако запошљавање особља оба пола представља важну гаранцију против злостављања на свим местима лишавања слободе. Присуство мушког и женског особља може имати користан учинак како у погледу затворске етике, тако и у сврху неговања што је могуће нормалнијег живота на местима лишавања слободе. Коришћење особља оба пола такође омогућује прикладно распоређивање особља на радне задатке када треба обављати осетљиве задатке везане уз пол, као што су лични претреси.

Постојаће детаљно утврђени поступак који запослени у затвору морају да поштују приликом обављања претреса затвореника. Запослени у затвору биће обучени да претресе обављају на начин којим се поштује достојанство особа које се претресају.

---

27 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тач. 54.3.

28 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тач. 54.4.

29 Европски комитет за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2010, тач. 23.

Особе које се претресају неће бити изложене понижењу током претреса. Затворско особље не сме вршити претрес телесних шупљина затвореника. Преглед интимних делова тела у циљу претреса може вршити искључиво лекар. Обавеза да се заштити безбедност и сигурност биће уравнотежена са правом на приватност посетилаца.[30]

Европски суд за људска права је веома строг када су у питању претреси, нарочито тамо где се примењују из неодговарајућих разлога или као рутинска пракса. За такве случајеве се може сматрати да су довели до повреде члана 3 Европске конвенције за заштиту људских права.

Затворима ће се управљати у етичком контексту којим се признаје обавеза људског поступања са свим затвореницима, уз поштовање људског достојанства сваког затвореника.[31] У обављању својих дневних задатака, затворско особље ће поштовати и штитити људско достојанство, те одржавати и подржавати људска права свих особа.[32] Земље чланице би требало да предузму одговарајуће мере да обезбеде сигурност и достојанство свих особа које су у затвору или које су на други начин лишене слободе, укључујући лезбејке, гејеве и бисексуалне и трансродне особе, а нарочито да предузму заштитне мере против физичких напада, силовања и других облика сексуланог злостављања, било да их врше други затвореници или особље; потребно је предузети мере да би се адекватно штитио и поштовао родни идентитет трансродних особа[33] У случају лезбејки, гејева, бисексуалних, трансродних и интерсекс особа лишених слободе, на било ком месту, државни органи морају да препознају специфичне ризике, идентификују оне који су угрожени и да их заштите на начин који их не оставља изолованим. Посебну пажњу треба посветити утврђивању разлога за хапшење и специфичне политике морају бити развијене у односу на претрес, пријем и саслушање.[34] Уз само неко-

30 Тачке 54.1, 54.3, 54.4, 54.6, 54.7 и 54.9 Препоруке Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2.

31 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, т. 72.1.

32 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе о Европском етичком кодексу за затворско особље CM/Rec (2012) 5, т. 11.

33 Додатак Препоруци CM/Rec (2010)5 Комитета министара државама чланицама о мерама за борбу против дискриминације на основу сексуалне оријентације и родног идентитета.

34 IX годишњи извештај Поткомитета за превенцију мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања CAT/OP/C/57/4, ст. 76.

лико изузетака, државни службеници нису обучени да разумеју потребе лезбејки, гејева, бисексуланих, трансродних и интерсекс особа и не постоје институционалне политике и мере за одговарајуће поступање у вези са самоидентификацијом, класификацијом, проценом ризика и смештањем.[35]

Извори

Устав Републике Србије

Члан 23.

Људско достојанство је неприкосновено и сви су дужни да га поштују и штите. Свако има право на слободан развој личности, ако тиме не крши права других зајемчена Уставом.

Члан 28. став 1.

Према лицу лишеном слободе мора се поступати човечно и с уважавањем достојанства његове личности.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 6.

Кривична санкција се извршава на начин којим се јемчи поштовање достојанства лица према коме се она извршава. Забрањени су и кажњиви поступци којима се лице према коме се извршава кривична санкција подвргава било каквом облику мучења, нечовечног или понижавајућег кажњавања или поступања, злостављања или експериментисања.

Члан 21. став 1.

Припадници службе за обезбеђење имају статус овлашћеног службеног лица и овлашћени су да носе оружје, врше преглед просторија у заводу са претресом, преглед лица са претресом и прегледом тела, осим прегледа телесних отвора, који обавља здравствени радник.

Члан 102. став 4.

Преглед осуђеног врши се само у присуству здравственог радника, осим ако здравствени радник друкчије не затражи.

35 IX годишњи извештај Поткомитета за превенцију мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања CAT/OP/C/57/4, ст. 79.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 4.

Приликом пријема обавља се лични претрес и преглед тела осуђеног. Лични претрес осуђеног обављају службена лица.

Преглед тела осуђеног обављају највише два службена лица истог пола као и осуђени, у одвојеној просторији и без присуства других лица.

Уколико је потребан, преглед телесних отвора осуђеног обавља здравствени радник.

Лични претрес и преглед тела обавља се на начин којим се поштује личност и достојанство осуђеног и чувају његове личне ствари.

Члан 11. став 6.

Приликом прегледа поштује се личност и достојанство осуђеног.

Члан 29.

Преглед се обавља појединачно и на начин којим се поштује личност и достојанство осуђеног.

Преглед се, у складу са Законом, обавља само у присуству здравственог радника, осим ако здравствени радник друкчије не затражи.

Члан 53.

Посетиоцу се утврђује идентитет и уписује се у књигу посета. Посетилац се претреса пре уласка у просторију за посету. Лични претрес врши службено лице истог пола као и посетилац, на начин којим се поштује достојанство и чувају личне ствари посетиоца. Ако посетилац не пристане на претрес, посета се неће омогућити. Уколико посетилац или осуђени својом радњом или стањем угрожава ред или безбедност, управник завода или лице које он овласти, може ускратити или прекинути посету. Уколико посетилац покуша да унесе недозвољене предмете или ствари посета ће се прекинути или се неће дозволити. Ствари пронађене приликом претреса за које постоји вероватноћа да су у вези са неким кривичним делом, одузимају се од посетиоца и о томе се одмах обавештава подручни орган полиције. О привремено одузетим стварима сачињава се записник.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Шабац од маја 2014. године службена лица су навела да се претреси на голо врше само приликом пријема у Завод. Претрес се врши у делу ходника приземља зграде, који је само решеткама издвојен и који не обезбеђује заштиту приватности претресаног лица. Такође, претресе женских лица врше медицинска сестра запослена у Заводу и службенице третмана, јер у КПЗ у Шапцу у Служби за обезбеђење нема запослених женских особа.

Утврђено

У КПЗ у Шапцу није обезбеђена заштита приватности лица чији се претрес врши, јер се претрес обавља на ходнику. У КПЗ у Шапцу у Служби за обезбеђење нису запослена лица женског пола тако да претресе женских лица обављају припаднице других служби Завода.

Препорука

КПЗ у Шапцу ће без одлагања предузети мере како би се обезбедила адекватна просторија у којој ће се вршити претреси лица уз потпуно обезбеђивање приватности и поштовања достојанства особе која се претреса. Завод ће предузети потребне активности како би се у Служби за обезбеђење запослила и лица женског пола.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Шабац је обавестио НПМ да ће без одлагања предузети мере како би се обезбедила адекватна просторија у којој ће се вршити претреси лица уз потпуно обезбеђење приватности и поштовања достојанства особе која се претреса. Завод ће предузети потребне активности како би се у Служби за обезбеђење запослила и службена лица женског пола.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

У писаном извештају КПЗ Сремска Митровица (претходни упитник) наведено је да је током 2011. године приликом претреса просторија у Заводу пронађено је 312 недозвољених предмета, код 312 лица.

Током посете Заводу у априлу 2012. године велики број затечених осуђених је навео да је незадовољан начином на који се обављају њихови телесни прегледи, истичући да се често осећају пониженим. Тврде да приликом претреса интимних делова присуствује и немедицинско особље. Затечена службена лица, суочена са напред наведеним, указују да то није тачно.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица је изражено незадовољство одређеног броја осуђених у погледу заштите приватности и поштовања достојанства приликом њихових телесних прегледа, односно претреса.

Препорука

У КПЗ Сремска Митровица ће се посветити додатна пажња заштити приватности и достојанства осуђених приликом њиховог телесног прегледа, односно претреса.

Преглед интимних делова тела у циљу претреса лица лишених слободе вршиће искључиво лекар. Прегледу неће присуствовати немедицинско особље, осим уколико лекар то затражи из разлога безбедности, што ће, заједно са образложењем лекара, бити унето у лекарски картон и документацију која се сачињава тим поводом.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је поступање по препоруци.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Београд – Падинска скела, затечене су две трансродне прекршајно кажњене особе (две трансродне жене), које су издржавале казне затвора од по 9 дана. Ове особе су биле смештене у спаваоницу са још два прекршајно кажњена лица. С обзиром да спаваонице у прекршајном одељењу током дана нису закључане и да постоји просторија за заједнички боравак, ове особе су биле у сталном контакту и са осталим прекршајно кажњеним лицима. Обе трансродне особе су навеле да се осећају као жене, иако није дошло до комплетног прилагођавања тела родном идентитету, а њихов спољашњи изглед је био у складу са женским родом, са којим се идентификују (шминка, фризура, гардероба, понашање).

Трансродне жене су у разговору навеле да нису имале никаквих непријатности од стране службених лица, ни приликом пријема ни током боравка у Заводу, као и да су они у поступању према њима коректни. Међутим, навеле су да им је било непријатно када су их претресали припадници Службе за обезбеђење мушког пола.

Утврђено

Лични претрес и преглед тела трансродних жена у Казнено-поправном заводу у Београду – Падинској Скели обављају припадници Службе за обезбеђење мушког пола, а службеници завода им се обраћају у мушком роду, чиме им повређују достојанство.

Препорука

Казнено-поправни завод у Београду – Падинској Скели ће трансродној жени омогућити да при пријему у Завод изабере да ли ће њен лични претрес и преглед тела обављати само мушко службено лице или ће се обављати комбиновани лични претрес и преглед тела, који подразумева да део тела трансродне жене на којем су изражене карактеристике женског пола претреса и прегледа женско службено лице, а остали део тела мушко службено лице, као и да ни мушко ни женско службено лице не присуствују личном претресу и прегледу тела трансродне жене током фазе претреса и прегледа у којој не учествују. Службеници Казнено-поправног

завода у Београду – Падинској Скели ће се трансродним женама обраћати у женском роду, осим ако трансродна жена другачије не затражи.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Београд – Падинска Скела је послао следеће обавештење:

Што се тиче наведене препоруке, Заштитник грађана је упознат са одређеним проблемима и недоумицама у погледу домаћег законског оквира за њену непосредну имплементацију. У том смислу, важећи прописи којима се уређује извршење кривичних санкција упућују на извршење казне затвора осуђене жене само у Казнено поправни завод за жене у Пожаревцу (полуотвореног типа), док су остали заводи у систему извршења кривичних санкција предвиђени за осуђена лица мушког пола, па се таквима и третирају у осталим заводима. Осим тога, начини извршења службене радње претреса такође су изричито прописани правилником којим се уређује начин обављања послова Службе за обезбеђење у заводима за извршење кривичних санкција тако што претрес, по правилу врше два припадника службе за обезбеђење истог пола као и лице које се претреса. Са друге стране, управа завода је упозната са уставним и законским одредбама о забрани дискриминације и поштовању достојанства лица лишених слободе, као и сличним међународним прописима и препорукама које се односе на забрану дискриминације по основу сексуалне оријентације и поштовање родне равноправности.

У том смислу службеници завода проналазе погодан баланс у понашању и опхођењу према трансродним женама, штитећи такву особу првенствено са аспекта поштовања људског достојанства и уважавања разлика, понашајући се према њима равноправно као и према другим осуђеницима, а у појединим случајевима и више од тога, предузимајући повремене посебне мере заштите од дискриминације у склопу уобичајених дневних активности осуђених лица. Из поменутих разлога до сада није упућена ниједна примедба односно притужба трансродних особа на поступање и понашање службених лица током издржавања казне затвора, што ће бити случај и убудуће с обзиром да ће завод на погодан начин предузети све неопходне мере да би реализовао циљ препоруке.

ЧЕТВРТИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Нови Сад у октобру 2014. године указано је да приликом пријема лица у Завод службеници обезбеђења врше лични претрес и преглед тела осуђеног (тзв. „претрес лица на голо“). Радници Службе обезбеђења наводе да уколико се деси да приликом пријема осуђеног лица утврде да је лице имало одређених повреда или се само лице пожали на повреде које је задобило током полицијског задржавања, они без одлагања о томе обавештавају јавно тужилаштво. У случају потребе, преглед телесних отвора обавља лекар, без присуства службеника обезбеђења. Према наводима, радници Службе обезбеђења присуствују само приликом давања узорка урина за тестирање на ПАС.

Приликом посета у посебној просторији врши се претрес посетилаца, такође на голо. Службеници обезбеђења сматрају да је преглед тела посетилаца неопходан, како се не би десило да приликом ненадзираних посета у посебној просторији унесу психо активне и друге недозвољене супстанце. Поводом наведеног, лица лишена слободе изнела су одређене примедбе, истичући примере деградирајућег и понижавајућег претреса до голе коже лица која их посећују у посебној просторији.

Утврђено

Како би се спречио евентуални унос недозвољених супстанци у Завод, приликом посета у посебној просторији обавезно се врши преглед тела свих посетилаца (тзв. „претрес на голо“).

Препорука

У ОЗ у Новом Саду лични претрес посетилаца вршиће се у складу са прописима, на начин којим се поштује лично достојанство и чувају личне ствари посетилаца.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а ОЗ Нови Сад маја 2015. године констатовано је делимично поступање по препоруци.

Према наводима начелника Службе за обезбеђење и даље се врши претрес свих посетилаца „на голо“, јер уколико би се вршење ове врсте претреса ограничило само на поједина лица постојала би мо-

гућност уношења дроге и других забрањених супстанци и недозвољених предмета у Завод. Ипак, Завод прави и одређене изузетке у овом погледу, па тако уколико је реч о тзв. породичној посети (посета супружника и деце), која се обавља у посебној просторији, онда се претрес на голо не врши. Такође, током посете, тим НПМ је дошао до сазнања да уколико се приликом претреса посетилаца, било да су у питању редовне посете или посете у посебној просторији, пронађу неки предмети које није дозвољено унети у Завод (нпр. мобилни телефон, слушалице итд.), посета се ускраћује. Према наводима запослених оправдање за овакво поступање је то што су на улазу у Завод истакнута обавештења шта све није дозвољено унети у Завод, а такође посетиоци се и усмено упозоре пре отпочињања претреса које предмете морају да одложе пре посете.

НПМ је у складу са утврђеним стањем издао следећи закључак и препоруку:

Имајући у виду недовољну регулисаност обављања претреса посетилаца у позитивним прописима, Управа за извршење кривичних санкција би требало да упути инструкцију свим установама за извршење кривичних санкција о начину обављања претреса посетилаца, односно у којој мери, на који начин и у којим границама ће се обављати претрес посетилаца, узимајући у обзир баланс између безбедности и заштите права на приватност посетилаца.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 4 препоруке (горе наведене), у којима су утврђене неправилности у вези са претресима лица лишених слободе и њихових посетилаца те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: ОЗ Нови Пазар КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Нови Сад, КПЗ Београд – Падинска Скела.

3.2.1.2. Друге стандардне процедуре

Стање на терену

НПМ је приликом посете КПЗ Забела у фебруару 2015. године приметио да су осуђени смештени у VII Павиљону принуђени да по изласку из ћелије-спаваонице, у ходнику павиљона стоје уз зид, лицем окре-

нутим ка зиду, прекрштеним рукама позади и погнуте главе ка поду. НПМ сматра да сходно стандардима *CPT* наведено представља понижавајуће поступање. Охрабрује реакција руководства затвора када је отворено наведено питање.

Препорука

НПМ очекује да ће Завод без одлагања предузети мере ради престанка примене напред описаних понижавајућих метода и утврдити процедуре које неће повређивати достојанство осуђених, а не представљају опасност по безбедност.

Поступање по препорукама

У свом одговору од јуна 2015. године, КПЗ Забела је обавестило НПМ да су без одлагања предузете мере како осуђена лица у павиљону 7 више не би била принуђена да по изласку из ћелије у ходник павиљона стоје уз зид, лицем окренутим ка зиду, прекрштеним рукама позади и погнуте главе ка поду и предвиђене тачне процедуре које не повређују достојанство осуђених лица.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао једну препоруку (горе наведена), која би се могла категорисати као – „друге стандардне процедуре".

Препоруке је дата КПЗ Забела у оквиру контролне посете НПМ-а за праћење спровођења препорука из Извештаја о посети Комитета Републици Србији из 2011. године.

3.2.1.3. Видео надзор

Стандард

Утврдиће се поступци у циљу обезбеђивања сигурности затвореника, затворског особља и свих посетилаца, као и ради смањења ризика од насиља и других догађаја који могу угрозити сигурност.[36] Такође, учиниће се сви могући напори да се обезбеде сигурносни услови затвореницима да у пуној мери безбедно учествују у дневним активностима.[37]

36 Европска затворска правила, члан 52.2.

37 Европска затворска правила, члан 52.3.

Употреба система за видео надзор која није у складу са законом и без видно истакнутог обавештења може да доведе повреде члана 8. Европске конвенције за заштиту људских права у вези са правом на приватност.[38]

У контексту превенције и истраге случајева неадекватног поступања, потребно је обратити пажњу на бољу покривеност системима видео надзора, скупа са обезбеђењем снимака и одговарајућом политиком архивирања забележеног/снимљеног материјала.[39] Затвореници морају имати приступ санитарним просторијама које су хигијенски исправне и поштују приватност.[40]

Извори

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 16. став 6.

Просторије у заводу имају примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђење приватности.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Стручни тим Заштитника грађана је у оквиру својих овлашћења из члана 22. Закона о заштитнику грађана, 5. децембра 2011. године обавио контролну посету VII павиљону Казнено – поправног завода Пожаревац – Забела. Извршен је обилазак свих постојећих просторија и обављени су кратки информативни разговори са свим затеченим лицима лишеним слободе.

Приликом посете, стручни тим Заштитника грађана је констатовао да видео надзор у сутерену VII павиљона уопште не постоји, за разлику од свих осталих пролазних простора VII павиљона у којима постоји.

---

38 Видети, на пример, *Antovic and Mirkovic v. Montenegro*, представка бр. 70838/13, пресуда од 28.11.2017.

39 Извештај Европског комитета за спречавање мучења о посети Србији 2011. године, тачка 37.

40 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 19.3.

Осим тога, ходник који спаја две постојеће смештајне целине сутерена на потпуно је неосветљен.

Напред описано затечено стање представља сигурносни ризик за лица лишена слободе. Наиме, повећан је ризик да дође до повреде права лица лишених слободе на физички интегритет, човечно поступање и достојанство личности. Осим тога, на наведени начин је умањена могућност утврђивања околности настанка тих повреда.

Утврђено

У раду Казнено-поправног завода Пожаревац – Забела, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, постоји недостатак који се огледа у непостојању видео надзора у сутерену VII павиљона, као и непостојању осветљења у ходнику који спаја две постојеће смештајне целине сутерена, на који начин је повећан ризик да дође до повреде права лица лишених слободе на физички интегритет и умањена могућност утврђивања околности настанка повреда.

Препоруке

Казнено – поправни завод Пожаревац – Забела, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, ће поставити видео надзор у сутерену VII павиљона који ће непрекидно покривати све пролазне делове сутерена и степениште које води до сутерена, као и обезбедити записивање и архивирање снимљеног материјала.

Казнено – поправни завод Пожаревац – Забела, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, ће поставити осветљење у ходнику који спаја две постојеће смештајне целине сутерена VII павиљона.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

На основу посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, уочено је да је целокупна површина просторије за посете покривена камерама.

Није уочено да је на улазу у просторију, нити у њој, видно истакнуто писано обавештење да је просторија под видео-надзором.

Током обиласка Завода, уочено је да је недовољно покривен видео-надзором. Камере су постављене само у појединим павиљонима и деловима завода (нпр. у III павиљону у ком се извршавају посебне и дисциплинске мере, у ходницима притворске јединице, у сали за посете), али велики део Завода (павиљона и затворског круга) уопште није покривен видео-надзором.

Видео-надзор са постојећих камера у појединим смештајним капацитетима обавља се и на мониторима у централној мониторинг сали.

Постојање развијеног система видео-надзора, који подразумева покривеност Завода системом видео-камера (пролазних делова павиљона, круга и оградних зидова), уз обезбеђење текућег мониторинга и архивирања забележеног/снимљеног материјала (у трајању не краћем од 30 дана), утицало би на повећање безбедности у Заводу *и* превенцију незаконитог или неправилног поступања, уједно би омогућило ефикасну накнадну истрагу ванредних догађаја.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица у просторији за посете није видно истакнуто обавештење да је просторија под видео-надзором, на који начин се повређује приватност лица која у њој бораве.

КПЗ Сремска Митровица није довољно покривен системом видео-надзора.

Препоруке

КПЗ Сремска Митровица ће у просторији за посете поставити уочљиво обавештење да је просторија под видео-надзором.

КПЗ Сремска Митровица ће без одлагања предузети мере за бољу покривеност Завода системом видео-камера, уз обезбеђење текућег мониторинга и архивирања забележеног/снимљеног материјала у трајању не краћем од 30 дана.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да је у просторији за посете постављено уочљиво обавештење да је просторија под видео надзором и да су у току активности у циљу инсталирања већег броја камера и унапређења видео надзора. Забележени материјал се и даље чува само 7 дана.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током обиласка приликом посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, уочено је да је Завод релативно добро покривен видео надзором. Камере су постављене у осуђеничкој друштвеној сали, кухињи, капели, сали за посете, соби за преглед пакета, ходнику павиљона и у дворишту за шетњу. Под видео надзором су собе 49 и 59 које служе за издвајање. Камере такође постоје на улазу у зграду, на улазу у гаражу и у ходнику управног дела Завода. Писано обавештење да је просторија под видео надзором је видно истакнуто.

Међутим, неке од камера су старе (снимају у црно – белом формату) и слика на њима није јасна. Такође, у просторијама за извршење дисциплинске мере самице, односно посебне мере усамљења, као и у посебно осигураној просторији камере покривају део око мокрог чвора. Архивирања забележеног, односно снимљеног материјала, врши се у трајању од 15 дана.

Утврђено

У ОЗ Суботица камере за видео надзор су старе, снимљени материјал чува се 15 дана, а у просторијама за извршавање посебних и дисциплинских мера камере покривају део око мокрог чвора.

Препорука

ОЗ Суботица ће без одлагања предузети мере како би се унапредио систем за видео надзор. Забележени видео снимци ће се чувати у трајању не краћем од 30 дана.

ОЗ Суботица ће предузети потребне мере како би се у просторијама за извршавање дисциплинских и посебних мера обезбедила приватност лица, тако што простор око тоалета неће бити јасно видљив на монитору (нпр. тако што ће се замутити тај део слике).

Поступање по препорукама

У одговору ОЗ Суботица из августа 2016. године наведено је у свему поступљено по препорукама и да су службама и одсецима издата адекватна наређења о даљем поступању.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 17 препорука укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности у вези са употребом система видео надзора те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Ниш, КПЗ Пожаревац – Забела, КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Нови Сад, КПЗ за мелолетнике Ваљево, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (укључујући и Одсек Вршац, ОЗ Суботица.

3.2.1.4. Служба за обезбеђење

Стандард

Услови рада и плате би требало да буду такви да омогућавају запошљавање и задржавање делотворног особља и да службеницима омогућују коректно вршење њихових функција и развој свести о професионалној одговорности.[41]

Извори

Закон о раду[42]

Члан 16. став 2.

Послодавац је дужан да запосленом обезбеди услове рада и организује рад ради безбедности и заштите живота и здравља на раду, у складу са законом и другим прописима.

Закон о безбедности и здравља на раду[43]

Члан 10.

Послодавац је дужан да обезбеди да спровођење мера безбедности и здравља на раду не проузрокује финансијске обавезе за запосленог и представника запослених и не утиче на њихов материјални и социјални положај стечен на раду и у вези са радом.

41 Препорука Комитета министара земљама чланицама Савета Европе о особљу које је задужено за спровођење санкција и мера [R (97) 12], чл. 40.

42 „Сл. гласник РС", бр. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13 и 75/14.

43 „Сл. гласник РС", бр. 101/2005, 91/2015 и 113/2017 – др. закон.

Члан 23.

Послодавац је дужан да запосленима да на употребу средства за рад, односно средства и опрему за личну заштиту на раду на којима су примењене прописане мере за безбедност и здравље на раду и да обезбеди контролу њихове употребе у складу са наменом.

Закон о извршењу кривичних санкција

Положај, надлежност и овлашћења службе за обезбеђење као и ношење оружја и униформе је регулисано члановима 21. и 22.

Члан 263. став 1.

Запослени којима се стаж осигурања рачуна са увећаним трајањем тако да се сваких 12 месеци ефективно проведених у обављању послова рачуна највише до 16 месеци стажа осигурања, упућују се на здравствену контролу једном у три године, а директор Управе може, на сопствену иницијативу или на предлог управника, одлучити да се здравствена контрола обавља и раније.

Правилник о униформи, ознакама, наоружању, специјалним возилима и другој опреми у Служби за обезбеђење у Управи за извршење кривичних санкција[44]

Члан 5.

Радну униформу припадника и припадница Службе у зимском периоду чине: качкет, кошуља дугих рукава, панталоне, џемпер, шал, подкапа, чарапе доколенице, кожне рукавице, полудубоке ципеле, опасач и каиш за панталоне, јакна са скидајућим улошком и мантил за кишу.

Радну униформу припадника и припадница Службе у летњем периоду чине: качкет, кошуља кратких рукава, мајица кратких рукава, мајица кратких рукава са крагном, панталоне, чарапе доколенице, плитке ципеле, полудубоке ципеле, опасач и каиш за панталоне и јакна.

Интервентну униформу припадника и припадница Службе сачињава: качкет, комбинезон (зимско-летња варијанта), мајица кратких рукава, мајица дугих рукава, полудубоке ципеле и опасач.

Свечану униформу припадника Службе чине: шапка, кошуља, блуза, панталоне, кравата и рукавице, чарапе доколенице, плитке ципеле и мантил са улошком.

44 „Сл. гласник РС", бр. 29/16.

Свечану униформу припадница Службе чине: шешир, кошуља, блуза, сукња, машна и рукавице, унихоп чарапе, плитке ципеле и мантил са улошком.

Члан 16.

Припадник Службе, по пријему у радни однос, задужује радну униформу, а свечану униформу после положеног стручног испита за звање у Служби и распоређивања на радно место.

Интервентном униформом задужују се припадници Службе који су распоређени у групу за интервенције.

Припадници Службе задужују се униформом према прописаним деловима, количини и роковима одговарајуће врсте униформе из овог правилника.

Члан 18. став 3.

На захтев Управе, заводи су дужни да доставе извештај о стању униформе на задужењу и залихама, као и да искажу потребе за набавком униформе и делова униформе.

Пракса НПМ

Издвојене су три препоруке НПМ које се односе на службу за обезбеђење.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете О3 Смедерево у јулу 2016. године уочено је да је успостављена Служба за обезбеђење, којом руководи начелник Службе и има укупно 30 припадника, а службеници наводе да је према раније урађеној процени потребно 50 припадника Службе. Упркос томе, изменама у Систематизацији број систематизованих радних места је сведен на фактичко стање, тако да су сва радна места попуњена и није могуће вршити пријем нових радника. Поред тога, 3 службеника ускоро испуњавају услове за старосну пензију, а 1 службеник је суспендован са рада у дисциплинском поступку који се против њега води. Оно што би тим НПМ-а истакао као пример добре праксе је чињеница да се у Заводу на послове вође смене поставља припадница Службе за обезбеђење.

Према наводима службеника, радне униформе припадника Службе за обезбеђење није обезбедила Управа за извршење кривичних санкција, већ су одећу и обућу који чине делове униформе набавили о сопственом трошку, а Управа је обезбедила само ознаке припадника Службе.

Службеници Завода наводе и да систематски здравствени преглед припадника Службе за обезбеђење, као ни других запослених, није обављен дуже од 10 година.

Утврђено

Окружни затвор у Смедереву не чини дискриминацију на основу пола, ни када су у питању послови који су традиционално мушки, у које спадају и послови обезбеђења, нарочито у заводима за извршење кривичних санкција.

У Окружном затвору у Смедереву постоје битни недостаци у погледу обезбеђивања униформи припадницима Службе за обезбеђење.

Запослени у Окружном затвору у Смедереву нису упућени на контролу здравственог стања дуже од 10 година.

Препоруке

Управа за извршење кривичних санкција ће припадницима Службе за обезбеђење Окружног затвора у Смедереву обезбедити униформе и замену делова униформи у складу са прописаним роковима трајања.

У Окружном затвору у Смедереву запослени којима се стаж осигурања рачуна са увећаним трајањем тако да се сваких 12 месеци ефективно проведених у обављању послова рачуна највише до 16 месеци стажа осигурања ће се упутити на здравствену контролу и убудуће ће се упућивати на здравствену контролу најмање једном у 3 године.

Поступање по препорукама

У свом одговору О3 Смедерево од септембра 2016. године, НПМ је обавештен да ће се униформе и делови униформи бити замењене у складу са роковима трајања. Упућивање на здравствену контролу најмање једном у три године запослених којима се стаж осигурања

рачуна са увећаним трајањем није редовно вршен из истих разлога из којих ни униформа запосленима није редовно мењана-због недостатка буџетских средстава. Управа за извршење кривичних санкција убудуће ће инсистирати на овој обавези у финансијском плану како би се реализовала у наредној календарској години.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Увидом у документацију приликом посете КПЗ Ниш у априлу 2016. године, утврђено је да је у претходних неколико година у КПЗ Ниш просечан број осуђених лица био од 1300 до 1400, али је и поред тога, у периоду од 2010. до 2015. године, број запослених смањен за 40, односно са 459 на 419 запослених. Према наводима Управе, КПЗ Ниш је више пута указивао на недовољан број запослених. Наведена чињеница негативно утиче на поштовање права лица лишених слободе, али и на одржавање безбедности. Иако је у претходних неколико година КПЗ Ниш обавио дупло више спровода у судове и болнице, систематизацијом из 2016. године предвиђена су 422 радна места, што је за 102 радна места мање у односу на систематизацију из 2012. године. Недостатак радних места има за последицу прекомерно и прековремено ангажовање запослених, што се може негативно одразити на права лица лишених слободе и одржавање безбедности у Заводу.

Оно што би тим Заштитника грађана истакао као још један пример добре праксе је чињеница да је на дан посете дежурни надзорник била припадница Службе за обезбеђење.

Утврђено

У КПЗ Ниш недостаје потребан број запослених подобан за одржавање безбедности и поштовања права лица лишених слободе.

КПЗ Ниш не чини дискриминацију на основу пола, ни када су у питању послови који су традиционално мушки, а у које спадају и послови обезбеђења, нарочито у заводима за извршење кривичних санкција.

Препорука

Управа за извршење кривичних санкција ће преузети мере из своје надлежности, како би се у КПЗ Ниш обезбедило додатно за-

пошљавање, а ради одржавања безбедности и поштовања права лица лишених слободе, сходно захтевима постављеним од стране КПЗ Ниш.

Поступање по препорукама

У свом одговору од маја 2016. године Управа за извршење кривичних санкција се изјаснила да ће предузети све потребне мере како би се реализовала препорука, у складу са прописима који уређују попуњавање радних места у државним органима, уз напомену да је у току конкурс за пријем приправника у Служби за обезбеђење.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 9 препорука укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности како у односу на организацију службе безбедности, тако и у односу на њене запослене, те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Ниш, КПЗ Пожаревац – Забела, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево.

3.2.1.5. Аларм за позивање страже

Стандард

У свим објектима у којима затвореници живе, раде или се окупљају мора да постоји систем аларма који омогућује затвореницима да одмах позову особље.[45]

Ћелије су често предалеко од канцеларија или радних места чувара, нису опремљене никаквим средствима система позивања који би омогућио притвореним особама да привуку њихову пажњу, па под таквим условима постоји велики ризик од различитих инцидената (насиље међу притвореницима, покушаји самоубиства, пожари..) на које се не би правовремено одговорило.[46]

45 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 18.2.

46 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења (2002)1/15 – Rev. 2010, тачка 48. ст. 2.

Пракса НПМ

НПМ је у свом раду често утврђивао да у спаваоницама, не постоје дугмад аларма за позивање страже.

Стање на терену

Током обиласка ОЗ Лесковац у априлу 2015. године, уочено је да дугмад аларма за позивање страже не постоје у спаваоницама. Затворска стража се позива лупањем.

Утврђено

У ОЗ Лесковац, у спаваоницама, не постоје дугмад аларма за позивање страже.

Препорука

ОЗ Лесковац ће без одлагања предузети мере да се просторије за смештај лица лишених слободе опреме дугмадима аларма за позивање страже.

Поступање по препорукама

У свом одговору од августа 2015. године ОЗ Лесковац се није изјаснио поводом ове препоруке.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 15 препорука, укључујући горе наведене, у којима је утврђено непостојање дугмади аларма у спаваоницама за дозивање страже.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, КПЗ Ниш, ОЗ Београд, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Неготин, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (укључујући и Одсек у Вршцу), ОЗ Зајечар, ВПД Крушевац.

3.2.2. Мере принуде

Стандард

Овлашћено лице може, у циљу одржавања реда и безбедности у заводу, издвојити осуђеног до 24 часа. Издвајање може да се изврши у посебној просторији или у другој просторији у којој бораве осуђени са одговарајућим третманом.[47]

Извор

Правилник за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење заводских санкција

Члан 27.

Овлашћено лице може, у циљу одржавања реда и безбедности у заводу, издвојити осуђеног до 24 часа.

Издвајање из става 1. овог члана може да се изврши у посебној просторији или у другој просторији у којој бораве осуђени са одговарајућим третманом.

Пракса НПМ

Заштитник грађана је у свом раду кроз решавање притужби као и кроз НПМ често утврђивао неправилности у вези са применом средстава принуде. Пошто се ове неправилности углавном односе на пропусте здравствене службе у вези са прегледима након употребе средстава принуде, биће приказане у делу који се односи на здравствену заштиту и рад здравствене службе.

Једина препорука које се односи на примену мера принуда, а није у питању пропуст здравствене службе је упућена ОЗ Крагујевац и тиче се неправилности примене мере принуде издвајања.

3.2.2.1. Мера издвајања

Стање на терену

У писаном извештају ОЗ Крагујевац (претходни упитник) наведено је да су током 2012. године према 18 лица примењене мере принуде, и то:

47 Правилник за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење заводских санкција („Сл. гласник РС“, бр. 105/06), чл. 27.

– према 2 лица: употреба физичке снаге
– према 16 лица: издвајање
– према 2 лица: употреба гумене палице

У Заводу се води посебна књига – Евиденција примене мера принуде, води је Служба за обезбеђење, у коју се уносе подаци о датуму примене мере принуде, ко је применио меру, врсти мере, начину употребе мере, разлогу примене и лекарске констатације да је лице прегледано након примене мере принуде.

Извршен је увид у извештаје Службе за обезбеђење о примени мере принуде.

Пример, врста мере принуде: физичка снага и гумена палица (чл. 129. ст. 1. ЗИКС-а).

У извештају о посети Заводу из фебруара 2013. године је констатовано да је дато мишљење начелника Службе за обезбеђење о оправданости примене мере принуде, те је на основу тога управник Затвора донео одлуку да је примена мере била оправдана.

Увидом у списак лица која се налазе у Затвореном одељењу Затвора, уочено је да се међу осуђенима налази и једно лице које разврстано у васпитну групу Б1. На питање из којих разлога се ово лице налази у Затвореном одељењу у коме су у тренутку посете била лица разврстана у групу В1, службено лице Затвора је одговорило да је према том лицу одређена мера принуде издвајање.

Утврђено

Осуђени из полуотвореног одељења се издвајају у просторије затвореног одељења и у току примене мере принуде издвајања се смештају заједно са осуђенима затвореног одељења који су сврстани у васпитну групу В1.

Препорука

Овлашћена службена лица ОЗ Крагујевац ће вршити издвајање осуђених лица у посебној просторији или у другој просторији у којој бораве осуђени са одговарајућим третманом.

Поступање по препорукама

У свом одговору од јула 2013. године, ОЗ Крагујевац је обавестио НПМ да располаже са једном собом која је предвиђена за смештај лица са затвореним третманом, а која је импровизована и одузета од дела за смештај осуђених и прекршајно кажњених лица са полуотвореним и отвореним третманом, те да није у могућности да у случају тежих сукоба између два или више лица примени препоруку НПМ-а.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издата је једна, горе наведена, препорука за ОЗ Крагујевац која се односи на отклањање утврђене неправилности око примене мере принуде издвајања.

3.2.3. Посебне мере

Стандард

Према осуђеном за кога постоји опасност од бекства, насилничког понашања, самоповређивања или угрожавања реда и безбедности друге врсте, који се на други начин не могу отклонити, изузетно се могу наредити посебне мере. Предвиђене посебне мере су одузимање и привремено задржавање ствари чије је држање иначе дозвољено, смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари, смештај под појачан надзор, усамљење и тестирање на заразне болести или психоактивне супстанце.[48]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 149. ставови 3–5

Примену посебне мере одређује управник завода или лице које он овласти на писани и образложени предлог руководиоца организационе јединице завода.

Према осуђеном могуће је применити и више посебних мера истовремено.

48 Члан 148. Закона о извршењу кривичних санкција.

Извршење мере из става 2. овог члана одмах се обуставља ако су престали разлози за њену примену.

Уредба о канцеларијском пословању органа државне управе[49]

Члан 3. тач. 4

Предмет је скуп свих поднесака, аката и прилога који се односе на исто питање или задатак и као такви чине јединствену целину.

Упутство о канцеларијском пословању органа државне управе[50]

Тачка 83.

Сваки акт којим почиње нови предмет или досије треба по евидентирању уложити у посебан омот списа (образац број 13). На омот списа уписује се број, година, ознака органа државне управе и његове унутрашње организационе јединице, а испод тога кратак садржај предмета односно досијеа, као и попис прилога. Омоти списа за предмете у управном поступку испод кратке садржине предмета имају одговарајуће бројеве (од 1 до 12, односно од 1 до 9, односно од 1 до 13, односно од 1 до 9, односно од 1 до 7 и од 1 до 16).

Тачка 85.

Акте истог предмета треба улагати у омоту по датумима пријема односно решавања тако да се акти са новијим датумом налазе на врху.

Пракса НПМ

У свом раду НПМ је изрекао једну препоруку у вези са применом посебних мера уопштено и то у односу на О3 Смедерево, а на основу посете обављене у јулу 2016. године.

Стање на терену

У писаном извештају Завода (претходни упитник) наведено је да је у 2015. години према 14 осуђених лица наређена примена посебне мере и то: према према 10 лица смештај под појачани надзор, према 2 лица усамљење и према 2 лица тестирање на заразне болести или психоактивне супстанце.

49 „Сл. гласник РС", бр. 80/92 и 45/16.

50 „Сл. гласник РС", бр. 10/93 и 14/93 – испр. и 67/16.

У Заводу се води посебна књига – евиденција посебних мера усамљење и смештај под појачани надзор. Ову евиденцију води Служба за обезбеђење и у њу се уносе следећи подаци: матични број; име и презиме; датум предлога, датум решења, врста посебне мере и датум престанка.

Према наводима, посебна мера смештај у посебно осигурану просторију се не примењује јер Завод нема адекватну просторију за примену ове мере, док евиденцију тестирања на заразне болести или психоактивне супстанце води медицински техничар.

У Заводу се не воде предмети о примени посебних мера, већ се предлози, решења и остала релевантна документација држе код различитих Служби, без омота списа. Формирањем предмета би се омогућило поузданије праћење примене посебних мера и контрола правилности њихове примене и испунили би се захтеви канцеларијског пословања органа државне управе.

Утврђено

У Окружном затвору у Смедереву се не воде предмети о примени посебних мера за одржавање реда и безбедности.

Препорука

У Окружном затвору у Смедереву ће се за сваку појединачну примену посебних мера за одржавање реда и безбедности формирати посебан предмет, са омотом списа, у који ће се одлагати сви акти који се односе на примену посебне мере у конкретном случају.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Смедерево од септембра 2016. године, НПМ је обавештен да је формирање посебних предмета са омотом списа сваке појединачне примењене посебне мере уврштено као свакодневна пракса у раду Окружног затвора.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издата је једна, горе наведена, препорука за ОЗ Смедерево која се односи на отклањање утврђене неправилности око примене посебних мера.

3.2.3.1. Смештај под појачани надзор

Стандард

Дисциплина и ред ће се одржавати са не више ограничења него што је неопходно да се осигура безбедан надзор, сигуран рад завода и добро уређен заједнички живот.[51] Приликом одржавања реда у заводу имаће се у виду услови личне и опште безбедности и реда, а затвореницима ће се обезбедити животни услови којима ће се поштовати људско достојанство и понудити потпун програм активности у складу са правилом 25.[52]

Затвореници који представљају посебно велику опасност по безбедност, требало би да у оквиру својих просторија имају релативно лаган режим, као компензацију за строге услове заточеништва. Конкретно, треба да имају могућност да срећу друге затворенике у свом одељењу и да имају могућност избора активности. Требало би предузети посебне мере да се успостави добра интерна атмосфера у одељењима високе безбедности. Циљ је да се развију позитивни односи између особља и затвореника. То је у интересу не само хуманог третмана лица смештених у овом одељењу, већ и очувања ефикасне контроле и безбедности, као и безбедности особља.

Постојање задовољавајућег програма активности такође је веома важно, чак важније у оваквом одељењу него обичном. То може умногоме да допринесе да се неутралишу штетне последице на личност затвореника услед живота у затвореном одељењу. Активности би требало да буду што различитије (едукација, спорт, активности по вокацији итд.). Кад су у питању, нарочито, радне активности, јасно је да разлози безбедности могу да искључе многе облике рада који су уобичајени у нормалним одељењима. Ипак, то не значи да се затвореницима омогућују само нестимулативне активности.[53]

Задовољавајући програм активности (рада, образовања, спорта, итд.) од кључне је важности за добробит затвореника. Ово важи за све установе, било да се ради о осуђеним затвореницима или о онима који тек чекају суђење. CPT је уочио да су активности у многим истражним затворима изразито ограничене. Организација актив-

---

51 Нелсон Мандела правила, прав. 36

52 Препорука Комитета министара земљама чланицама Савета Европе у вези са затворским правилима, чл. 49.

53 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења, т. 32. ст. 2. и 3. XI Општег извештаја [CPT/Inf (2001) 16], објављеног 2001. год.

ности у таквим установама – у којима постоји релативно брз проток притвореника – није једноставан задатак. Очито, не може бити ни говора о индивидуализованим програмима третмана на начин којем би се тежило у установама за осуђене затворенике. Међутим, затвореници не могу једноставно бити остављени да недељама, можда чак и месецима, чаме затворени у својим ћелијама, без обзира како добри били материјални услови унутар самих ћелија. Европски комитет сматра да би требало тежити да се осигура да притвореници буду у могућности да проведу разуман део дана (8 сати или више) изван својих ћелија, укључени у сврсисходне активности разноликог карактера. Наравно, режими у установама за осуђенике би требало да буду још повољнији.[54]

Често, поред формалних дисциплинских поступака, постоје и друге процедуре, на основу којих затвореник може бити присилно издвојен од других затвореника из разлога који су у вези дисциплине/безбедности (нпр. у интересу „реда" у оквиру неке установе). Ове процедуре би требало да прате делотворне гаранције. Затвореник треба да буде у писменој форми обавештен о разлозима због којих су мере предузете против њега (при чему се подразумева да разлози не могу укључивати детаље за које безбедносни захтеви оправдавају њихово ускраћивање од затвореника), имати прилику да представи своје ставове по овом питању и бити у могућности да оспори ту меру пред одговарајућим властима.[55]

Комитет препоручује да српске власти повећају своје напоре у развијању сврсисходног режима за затворенике који су стављени под меру појачаног надзора, која обухвата широк спектар активности. Затвореницима треба омогућити да се друже са другим затвореницима, а претерана ограничења не треба наметнути уколико нису оправдана безбедносним профилом.[56] Даље, ревидирани план казне треба саставити заједно са затвореником, утврђујући циљеве које треба остварити, како би се успешно поново интегрисали у општу затворску популацију. Сваки преглед смештаја затвореника треба да садржи поновну процену плана, а затвореницима треба да буде дозвољено да оспоре било коју одлуку о продужењу мере, путем јасно утврђених путева за улагање жалбе. Коначно, сваки затвореник који је под-

54 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења, т. 47. II Општег извештаја.

55 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења, т. 55. ст. 2. II Општег извештаја.

56 Извештај за Владу Р. Србије о посети Европског комитета, т. 123. ст. 4.

вргнут мери принудног надзора треба да добије писмену и образложену одлуку о томе како би на ту одлуку могла да се уложи жалба.[57]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 44.

Са осуђеним се на основу утврђених капацитета, потреба и степена ризика поступа на начин који у највећој мери одговара његовој личности, у циљу остваривања програма поступања.

Ради остваривања индивидуалног програма поступања осуђени се разврстава у одељење и групу.

Члан 77. став 2.

Разврставање осуђеног у просторије за заједнички боравак и спаваонице спровешће се уз брижљиву оцену свих околности и података евидентираних у пријемном одељењу, посебно имајући у виду узраст, личне особине и склоности, као и друга својства од којих зависи међусобни утицај и опасност од међусобног физичког и психичког угрожавања.

Члан 80.

Осуђени има право да изван затворених просторија на свежем ваздуху, у слободно време, проведе најмање два часа дневно. Осуђени, коме године и телесне способности то дозвољавају, има право у слободно време на организовану физичку активност, укључујући и право да заједно са другим осуђеницима користи спортске терене и опрему.

Члан 151. став 2.

Осуђеном који ремети ред или подстиче друге на ремећење реда, па због тога представља опасност за безбедност у заводу, или на други начин угрожава безбедност, може се решењем одредити смештај под појачани надзор.

Члан 152. став 1.

Осуђеном који својим понашањем упорно ремети ред, озбиљно угрожава безбедност и представља озбиљну опасност за друге осуђене, управник завода може, уз претходно мишљење лекара, решењем изрећи меру усамљења, у непрекидном трајању најдуже до три месеца.

57 Извештај за Владу Р. Србије о посети Европског комитета, т. 123. ст. 5.

Закон о општем управном поступку[58]

Члан 199. ставови 1. и 2.

У једноставним управним стварима у којима учествује само једна странка, као и у једноставним управним стварима у којима у поступку учествују две странке или више странака, али ни једна не приговара постављеном захтеву, а захтев се уважава, образложење решења може садржавати само кратко излагање захтева странке и позивање на правне прописе на основу којих је управна ствар решена. У таквим стварима решење се може издати и на прописаном обрасцу.

У осталим управним стварима, образложење решења садржи: кратко излагање захтева странака, утврђено чињенично стање, по потреби и разлоге који су били одлучни при оцени доказа, разлоге због којих није уважен који од захтева странака, правне прописе и разлоге који с обзиром на утврђено чињенично стање упућују на решење какво је дато у диспозитиву. Ако жалба не одлаже извршење решења, образложење садржи и позивање на пропис који то предвиђа. У образложењу решења морају се образложити и закључци против којих није допуштена посебна жалба.

Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица[59]

Члан 21.

Осуђени, који је разврстан у одељење и коме је одређена група, смешта се у просторије за заједнички боравак и спаваонице, уз брижљиву оцену свих околности и података евидентираних у пријемном одељењу, посебно имајући у виду узраст, личне особине и склоности, као и друга својства од којих зависи позитиван међусобни утицај и одсуство опасности од међусобног физичког и психичког угрожавања.

Правилник о мерама за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење кривичних санкција[60]

Члан 35. ставови 2. и 3.

О смештају под појачан надзор, у складу са Законом, одлучује управник завода или лице које он овласти, на предлог службе за третман или службе за обезбеђење.

---

58 „Сл. лист СРЈ“, бр. 33/97 и 31/01 и „Сл. гласник РС“, бр. 30/10.

59 „Сл. гласник РС“, бр. 66/15.

60 „Сл. гласник РС“, бр. 105/14.

У предлогу за смештај под појачан надзор, продужавање или укидање смештаја, наводе се чињенице и околности које су битне за оцену оправданости доношења одговарајућег решења, а нарочито подаци о његовом дисциплинском кажњавању, врсти дисциплинског преступа, околностима под којима је преступ учињен, побудама из којих је преступ учињен, његовом понашању током издржавања казне, исказаној агресивности, налозима психолога, односу према другим осуђенима и другим битним околностима.

Члан 37. ставови 1, 2, 6. и 7.

Смештај под појачан надзор извршава се у посебном објекту са сопственим простором за боравак осуђених изван затворених просторија.

Објекат из става 1. овог члана мора гарантовати висок степен безбедности.

Током смештаја под појачан надзор осуђени учествује у свим активностима утврђеним програмом поступања организованим у оквиру објекта у коме се извршава смештај под појачан надзор.

Осуђени који је смештен под појачан надзор ужива сва права и има све обавезе које су утврђене Законом.

Члан 38. став 1.

Управник завода може, у складу са Законом, осуђеном који својим понашањем упорно ремети ред, озбиљно угрожава безбедност и представља озбиљну опасност за друге осуђене, уз претходно мишљење лекара, решењем изрећи меру усамљења.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 42.

Осуђени има право, у складу са Законом, да изван затворених просторија на свежем ваздуху, у слободно време, проведе најмање два часа дневно.

Завод организује различите облике активности за задовољење физичких, уметничких, културних и радних потреба осуђених.

Завод, у складу са својим могућностима, обезбеђује простор и опрему за коришћење слободног времена осуђених.

У заводу се организују културне, радне, забавне и спортско-рекреативне активности.

У слободно време осуђени се према својим склоностима и интересовањима могу бавити израдом уметничких предмета и другим видовима стваралачког изражавања.[61]

Утврђено

Недостатак представља пракса да се мера појачаног надзора спроводи као вид изопштавања, а у великом броју случајева и изолације, односно своди се искључиво на склањање лица којима је мера изречена из редовног режима – на затварање/закључавање у просторије – спаваонице. На тај начин је фактички смањен надзор над тим лицима.

Препорука

Потребно је начинити ревизију начина извршења мера појачаног надзора, тако да се током извршења те мере појача непосредна пажња затворских служби у односу на лицакојима је мера изречена, нарочито да се појачају третманске активности васпитача, како групне, тако и појединачне.

Пракса НПМ

Стање на терену

Приликом посете О3 Смедерево у јулу 2016. године уочено је да простор за смештај под појачан надзор не представља посебну целину, већ се за потребе примене ове мере користе просторије које иначе служе за редован смештај. Приликом посете, у овим просторијама је затечено једно осуђено лице коме није одређена примена мере, већ је, према наводима службених лица, „високоризичан". То лице је разврстано у затворено одељење и одређена му је група В2.

Лица према којима се примењује мера током дана немају икаквих активности, осим боравка на свежем ваздуху, који је у краћем трајању од предвиђених најмање 2 часа дневно (према наводима лица између 15 и 45 минута), тако да проводе време свакодневно закључани у спаваоницама дуже од 23 часа.

Извршен је увид у решење о смештају под појачани надзор, које је образложено наводом да је разматрајући поднети предлог „одлучено да се именованом нареди посебна мера смештај под појачани надзор у

61 Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, чл. 42.

циљу превентивно безбедносних разлога и заштитног карактера не би ли се избегле штетне последице". У предлогу стручних служби за примену мере је наведено да Служба за обезбеђење предлаже примену ове мере према осуђеном јер „својим понашањем негативно утиче на остале осуђене, а самим тим и на безбедност установе", као и оцена лекара да је осуђени „психички и физички способан за примену мере".

Слично овоме, и у предлогу за примену мере смештај под појачан надзор је наведено да Служба за обезбеђење предлаже примену ове мере према осуђеном јер „својим понашањем негативно утиче на остале осуђене, а самим тим и на безбедност установе", да је оцена Службе за третман „да је осуђени склон агресивном понашању сниженог прага фрустрационе толеранције и како је склон кршењу кућног реда слаже се са предлогом посебне мере" и да лекар оцењује да је осуђени „психички и физички способан за примену посебне мере". И овај предлог је усвојен, односно према осуђеном је решењем наређена примена мере смештај под појачани надзор „у циљу превентивно безбедносних разлога и заштитног карактера не би ли се избегле штетне последице."

Утврђено

У Окружном затвору у Смедереву лица лишена слободе према којима је одређена примена посебне мере смештај под појачани надзор се налазе у просторијама/спаваоницама које служе за редован смештај и са њима, у истим просторијама/спаваоницама, су смештена и лица према којима није одређена примена ове мере.

У Окружном затвору у Смедереву лицима лишеним слободе према којима се примењује посебна мера смештај под појачани надзор нису омогућене активности, осим боравка на свежем ваздуху у трајању до 45 минута.

У Окружном затвору у Смедереву предлози и решења о примени посебних мера смештај под појачани надзор и усамљење не садрже чињенице које упућују на закључак да су у конкретном случају испуњени законом прописани услови за примену ових мера.

Препоруке

У Окружном затвору у Смедереву лица лишена слободе према којима је одређена примена посебне мере смештај под појачани

надзор ће се смештати у просторије/спаваонице у којима ће бити под појачаним надзором службених лица.

Окружни затвор у Смедереву у просторије/спаваонице за примену посебне мере смештај под појачани надзор неће смештати лица којима ова мера није одређена.

Окружни затвор у Смедереву ће осуђеника коме није одређена примена посебне мере смештај под појачани надзор и који се у тренутку посете тима НПМ-а налазио у спаваоници у којој су смештени осуђеници према којима се примењује ова мера разместити у одговарајућу спаваоницу, у складу са програмом поступања који му је одређен и другим прописаним критеријумима.

Окружни затвор у Смедереву омогућиће лицима лишеним слободе којима је одређена примена посебне мере смештај под појачани надзор да проводе изван затворених просторија на свежем ваздуху најмање два часа дневно. Окружни затвор у Смедереву ће лица према којима се примењује посебна мера смештај под појачани надзор укључити у активности предвиђене програмом поступања и предузеће мере у циљу појачане пажње надлежних Служби на ова лица.

Надлежне службе Окружног затвора у Смедереву ће у предлозима за примену, продужавање или укидање посебне мере смештај под појачани надзор и у предлозима за примену или укидање посебне мере усамљење наводити чињенице и околности које су битне за оцену оправданости доношења одговарајућег решења. У образложењима решења о примени посебних мера смештај под појачани надзор и усамљење ће се наводити утврђено чињенично стање, по потреби разлози који су били одлучни при оцени доказа, одговарајући правни прописи и разлози који с обзиром на утврђено чињенично стање упућују на одлуку да се у конкретном случају одреди, продужи или укине смештај под појачани надзор, односно да се одреди или укине усамљење.

Поступање по препорукама

У свом одговору О3 Смедерево од септембра 2016. године, НПМ је обавештен о следећем:

Препорука бр. 12. Смештај осуђеника коју су под посебном мером „смештај под појачан надзор" – примењује се и поштује примедба –

препорука тима НПМ и осуђена лица под посебном мером и осуђена лица у затвореном делу затвора се смештају у посебним собама.

Препорука бр. 13. боравак на свежем ваздуху и спортске активности осуђеника коју су под посебном мером „смештај под појачан надзор" – тренутно у Окружном затвору у Смедереву се ради на побољшању услова живота и рада ЛЛС, тако да је у плану набавка спортске опреме за бављење спортским активностима што би допринело великом психофизичком растерећењу истих. Када буде набављена опрема, рачунајући и шетњу, могло би да се постигне да исти буду на свежем ваздуху и спортским активностима 2 часа. Због величине шеталишта као и распореда дневних активности исти не могу проводити на свежем ваздуху више од 1 часа.

Препорука бр. 14 Предлози стручних служби за примену посебних мера – у случају ремећења реда, угрожавања безбедности установе, представници Служби за третман и обезбеђење или свака од служби посебно (начелник Службе обезбеђења и службеници третмана) у писаној форми, а на основу изјава лица, службених белешки службених лица доноси предлог управнику о примени посебне мере. На основу ваше препоруке, вршиће се детаљније образложење за примену или укидање мере, а на основу Правилника за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење кривичних санкција (чл. 35, ст. 2 и 3 и чл. 38, ст. 1).

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 3, горе наведене препоруке у којима су утврђене неправилности везано за смештај под појачан надзор те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате ОЗ Смедерево.

3.2.3.2. Усамљење

Стандард

Усамљење се извршава у просторији која има услове прописане у члану 152. став 1. овог закона.[62] Просторија у којој се извршава дисциплинска мера упућивања у самицу мора имати најмање четири ква-

62 Закон о извршењу кривичних санкција, чл. 140. ст. 4.

дратна метра и десет кубних метара простора. Просторија мора бити прозрачна, осветљена дневним и вештачким осветљењем, загрејана у складу са климатским условима, опремљена креветом и постељином, столом и столицом.[63]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 67.

Просторије у којима осуђени у заводу живе и раде морају бити чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене, како природним тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид.

Члан 154. став 1.

Смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари, смештај под појачан надзор, усамљење и тестирање на заразне болести или психоактивне супстанце примењује се под надзором лекара.

Правилник о мерама одржавања реда и безбедности у заводима за извршење кривичних санкција

Члан 83. став 3.

Осуђеног коме је изречена мера усамљења, посећују најмање: лекар једном дневно, запослени у служби за третман два пута недељно, а управник завода или лице које га замењује једанпут у 15 дана.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 15.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим здравственим, хигијенским и просторним условима и месним климатским приликама.

63 Закон о извршењу кривичних санкција, чл. 152. ст. 1.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете О3 Суботица у марту 2016. године уочено је да у време посете тима НПМ није било лица смештених у усамљењу.

Извршен је увид у предмет – усамљење, које је одређено према С. С. у периоду од 3 месеца. Као разлог изрицања мере наводи се ремећење реда, угрожавање безбедности и да овај осуђени представља озбиљну опасност за друге осуђене. Правна поука је унета у решење, али жалба није изјављена.

Током трајања мере усамљења, лице је обилазио заводски лекар, али се у евиденције не може јасно протумачити колико често су те посете биле. Управник лице није обишао ниједан пут. Васпитач је лице посетио 11 пута током трајања мере.

Утврђено

Током трајања мере усамљења, управник није обишао лице под мером, а континуитет прегледа од стране затворског лекара се не може утврдити.

Препорука

У О3 Суботица ће се посебна мера усамљења примењивати под надзором лекара и водиће се уредна евиденцију о обављеним лекарским прегледима, као и посетама од стране управника Завода.

Поступање по препорукама

У свом одговору од августа 2016. године О3 Суботица је обавестила НПМ да ће се посебна мера усамљења примењивати под надзором лекара и водиће се уредна евиденцију о обављеним лекарским прегледима, као и посетама од стране управника Завода.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

У писаном извештају ОЗ Краљево (претходни упитник) наведено је да у моменту посете није било лица смештених у усамљењу.

Тим је у новембру 2012. године обишао две просторије које се користе за извршење посебне мере усамљења, као и за извршење дисциплинске мере самице. У њима се налази по један лежај и дрвени ормар за гардеробу и личне предмете.

Спољни прозор постоји, али стакло није прозирно и тешко се отвара, што онемогућује непосредан доток природне светлости и непосредан доток свежег ваздуха у мери која омогућује адекватно проветравање.

Вештачко осветљење постоји, чини га једна сијалица на плафону, јачина светла омогућује читање и рад без сметњи за вид.

Просторија делује одржавано, влага није приметна, зидови су окречени, под је прекривен плочицама.

Загрејаност је добра, грејање је непосредно преко радијатора у просторији за извршење мере.

Мокри чвор у просторији постоји. Састоји се од чучавца, славине и лавабоа, без туша. У добром је стању, хигијена је добра, влага није приметна, нити је примећено да вода цури.

Обе просторије су под видео надзором.

Утврђено

У просторијама које се користе за извршавање посебне мере усамљења и дисциплинске мере самице, није адекватан доток природне светлости и свежег ваздуха.

Препорука

ОЗ Краљево ће у просторијама које се користе за извршавање посебне мере усамљења и дисциплинске мере самице решити проблем недостатка природне светлости, тако да она омогућава читање без сметњи за вид, као и доток свежег ваздуха у довољној мери.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Краљево од августа 2013. године, је обавестило НПМ да није у могућности да спроведе препоруку због недостатка финансијских могућности.

ВАЖНО: Недостатак финансијских средстава се ни под којим условима не може наводити као оправдање за кршење људских права

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 3, горе наведене препоруке у којима су утврђене неправилности везане за примену мере усамљења.

Препоруке су дате ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Суботица.

3.2.3.3. Издвајање ради смештаја у просторију без опасних ствари

Стандард

Смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари, смештај под појачан надзор, усамљење и тестирање на заразне болести или психоактивне супстанце примењује се под надзором лекара и имајући у виду индивидуалне околности сваког осуђеника.[64]

Решење о издвајању ради смештаја у посебно осигурану просторију без опасних ствари уз појачан надзор мора садржати поуку о правном средству.[65]

Извори

Закон о општем управном поступку

Члан 196. став 3.

Писмено решење садржи: увод, диспозитив (изреку), образложење, упутство о правном средству, назив органа са бројем и датумом решења, потпис службеног лица и печат органа.

64 Правилник о одржању реда и безбедности у заводима за извршење кривичних санкција, чл. 34.

65 Основ у Закону о општем управном поступку („Сл. лист СРЈ“, бр. 33/97 и 31/2001 и „Сл. гласник РС“, бр. 30/2010), чл. 196 став 3.

Члан 200.

Упутством о правном средству странка се обавештава да ли против решења може изјавити жалбу или покренути управни спор или други поступак пред судом.

Кад се против решења може изјавити жалба, у упутству се наводи коме се изјављује, у ком року, у колико примерака и с коликом таксом се предаје, као и да се може изјавити и у записник.

Кад се против решења може покренути управни спор, у упутству се наводи коме се суду тужба подноси, у колико примерака и у ком року, а кад се може покренути други поступак пред судом, наводи се суд коме се може обратити и у ком року.

Кад је у решењу дато погрешно упутство, странка може поступити по важећим прописима или по упутству. Странка која поступи по погрешном упутству, не може због тога трпети штетне последице.

Кад у решењу није дато никакво упутство или је упутство непотпуно, странка може поступити по важећим прописима, а може, у року од осам дана од дана достављања решења, тражити од органа који је решење донео да га допуни.

Кад је против решења могуће изјавити жалбу, а странка је погрешно упућена да против тог решења нема места жалби или да се против њега може покренути управни спор, рок за жалбу тече од дана достављања решења суда којим је тужба одбачена као недопуштена, ако странка није пре тога поднела жалбу надлежном органу.

Кад против решења није могуће изјавити жалбу, а странка је погрешно упућена да се против тог решења може жалити, па је изјавила жалбу и због тога пропустила рок за покретање управног спора, тај рок јој тече од дана достављања решења којим је жалба одбачена, ако странка није пре тога покренула управни спор.

Упутство о правном средству, као посебан саставни део решења, ставља се после образложења, с леве стране.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 10. став 2.

Помоћне књиге су: ... евиденција о извршеним обиласцима завода и лица смештених у посебно осигурану просторију од стране управника и начелника службе обезбеђења...

Правилник о одржавању реда и безбедности у заводима за извршење кривичних санкција

Члан 32. став 1.

Осуђеном који показује знаке аутодеструктивног или деструктивног понашања може се решењем, на основу претходног мишљења лекара, одредити смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари.

Члан 34.

Смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари, смештај под појачан надзор, усамљење и тестирање на заразне болести или психоактивне супстанце примењује се под надзором лекара.

Овлашћено службено лице ће најмање једном на сваких сат времена проверити осуђеног који је смештен у посебно осигурану просторију.

Лекар посећује и прегледа осуђеног који је смештен у посебно осигурану просторију најмање на сваких 12 часова о чему води евиденцију.

Пракса НПМ

НПМ је посетио О3 Суботица у марту 2016. године. У време посете тима НПМ није било лица смештених у посебно осигураној просторији.

Извршен је увид у предмет – смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари за лице П. Д. Мера је изречена на период од 24 сата због покушаја самоубиства. У решењу није наведена поука о правном средству.

Лекарски преглед пре одређивања мере је обављен од стране Службе хитне помоћи. Лекарске контроле здравственог стања осуђеног током извршења мере нису евидентиране, као ни посете од стране овлашћеног службеног лица. Извршен је увид и у регистар лекарских прегледа, у коме се могло видети да је лице прегледано дан пре наведеног догађаја и неколико дана након изрицања мере.

Утврђено

Увидом у решење о издвајању ради смештаја у посебно осигурану просторију без опасних ствари уз појачан надзор, утврђено је да не садржи поуку о правном средству.

Током трајања мере смештаја у посебно осигураној просторији, нису евидентиране посете од стране лекара, као ни посете од стране овлашћених службених лица.

Препоруке

У ОЗ Суботица решења морају садржати упутство о правном средству.

У ОЗ Суботица ће се смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари примењивати под надзором лекара и водиће се уредна евиденција о обављеним лекарским прегледима, као и посетама од стране овлашћених службених лица.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Суботица од јула 2016. године, је обавестио НПМ да ће се Смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари извршавати под надзором лекара специјалисте психијатра и водиће се уредна евиденција о обављеним лекарским прегледима. Такође је наведено да ће сва решења Одсека за опште послове садржати упутство о правном средству, а посебно решења донета у дисциплинском поступку.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 2, горе наведене препоруке у којима су утврђене неправилности везане за издвајање ради смештања у просторију без опасних ствари те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате ОЗ Суботица.

3.2.4. Дисциплинске мере

Стандарди

Европска затворска правила траже да је одржавање дисциплине и реда у затворима неопходно „у интересу безбедног заточења, нормалног заједничког живота и основних циљева установе“, и да националним прописима треба да буде наведено оно понашање које пред-

ставља дисциплински прекршај, врсте и трајање казни које се могу изрицати након налаза о прекршају, орган надлежан за изрицање казни, као и приступ затвореника жалбеном органу (и надлежности тог органа). Поред тога, ниједан затвореник не сме бити кажњаван на други начин него у складу са одговарајућим одредбама и искључиво након што буде обавештен о наводном прекршају и након што му је дата прилика да изнесе одбрану. Затвореници се не смеју кажњавати два пута за исти прекршај.

CPT указује на још једну важну функцију дисциплинског поступка. Наиме, јасан дисциплински поступак који је установљен и примењиван на формалан начин неопходан је за спречавање развоја неформалних и неконтролисаних система који би постојали паралелно уз формалне системе.

Дисциплински поступак мора да садржи одређене заштитне механизме и процесне гаранције права осуђених лица у односу на које се примењује. Ови механизми и гаранције треба да буду близу оних које постоје у кривичном поступку.

Извори

Дисциплинске мере и Дисциплински поступак су прописани Законом о извршењу кривичних санкција. Дисциплинске мере члановима 159–167. а дисциплински поступак члановима 168–176.

Закон о извршењу кривичних санкција

За учињене дисциплинске преступе изричу се следеће дисциплинске мере:

- укор;
- ограничење или забрана примања пакета до три месеца;
- одузимање додељених проширених права и погодности из члана 129. ставови 1. и 2. овог закона до три месеца;
- ограничење или забрана располагања новцем у заводу до три месеца;
- упућивање у самицу у слободно време или током целог дана и ноћи.

Правилник о дисциплинском поступку према осуђеним лицима

Њиме се ближе се уређује дисциплински поступак, дисциплинска одговорност и изрицање дисциплинских мера према лицу осуђеном на казну затвора.

НПМ је током обилазака Казнено поправних завода и Окружних затвора уочио неправилности који се односе на спровођење самог дисциплинског поступка и упућивања у самицу. Следе примери уочених неправилности.

3.2.4.1. Дисциплински поступак

Стандард

Само понашање које може представљати претњу за ред, сигурност и безбедност може се дефинисати као дисциплински прекршај.[66]

При изрицању дисциплинске мере узимају се у обзир све чињенице и околности које могу бити од значаја при избору дисциплинске мере, а нарочито: тежина преступа, околности под којима је учињен, раније изрицање дисциплинских мера, понашање осуђеног током извршења казне затвора, његов однос према раду и радним обавезама и оцена остварења сврхе изрицања дисциплинске мере.[67]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 10. ставови 1. и 2.

Евиденције о поступцима и догађајима од значаја за извршење кривичних санкција и мера, евиденције о особама које посећују завод или лица лишена слободе воде се кроз помоћне књиге.

Помоћне књиге су: евиденције дневног бројног стања, роковник истека казне, евиденција извршених бекстава, евиденција извршених удаљења, евиденција умрлих лица, евиденција прекида казне, евиденција лица условно отпуштених са издржавања казне затвора, евиденција дисциплинског кажњавања лица лишених слободе, евиденција поднесака, притужби, жалби и захтева за судску заштиту лица лишених слобо-

66 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 57.1.

67 Закон о извршењу кривичних санкција, чл. 159.

де, евиденција пружања помоћи у заводу, евиденција пружања помоћи од других органа, евиденција примене средстава принуде, евиденција примене посебних мера за одржавање реда и безбедности, евиденција о употреби теста за идентификацију употребе наркотика од стране лица лишених слободе, евиденција извршених тестирања лица лишених слободе и запослених на присуство алкохола у крви, евиденција о извршеним обиласцима завода и лица смештених у посебно осигурану просторију од стране управника и начелника службе обезбеђења, евиденција обиласка лица у самици и усамљењу, евиденције пријема пакета и посета за лица лишена слободе, евиденција лекарских прегледа, евиденција контроле квалитета хране, евиденција о лицима која одбијају лечење, храну или воду, евиденције о организовању и спровођењу културних и спортских активности, евиденције о стручном усавршавању и образовању осуђених, евиденција повреда на раду, евиденција радног ангажовања осуђених у заводу и ван завода, евиденција коришћења годишњих одмора осуђених лица, евиденција посета бранилаца и евиденција особа које посећују завод или лица лишених слободе.

Члан 157.

Од момента сазнања за учињени тежи дисциплински преступ и током дисциплинског поступка, управник завода или лице које он овласти може одлучити да се осуђени издвоји из безбедносних разлога од осталих осуђеника, до четрдесет осам сати. Време издвајања се урачунава у дисциплинску меру упућивања у самицу.

Члан 159.

При изрицању дисциплинске мере води се рачуна о понашању осуђеног током издржавања казне и залагању на раду, а узимају се у обзир и све друге чињенице битне за правилно одмеравање мере.

Закон о општем управном поступку

Члан 65. ставови 1–3.

У записник се уноси: назив органа који врши радњу, место у коме се врши радња, дан и час кад се врши радња, предмет у коме се она врши и имена службених лица, присутних странака и њихових заступника, пуномоћника или представника.

Записник треба да садржи, тачно и кратко, ток и садржај извршених радњи у поступку, као и датих изјава. При том, записник треба да се ограничи на оно што се тиче саме управне ствари која је предмет поступка. У записнику се наводе све исправе које су у било коју сврху упо-

требљене на усменој расправи. Према потреби, те исправе се прилажу записнику.

Изјаве странака, сведока, вештака и других лица која учествују у поступку, а које су од значаја за решавање у управној ствари, уписују се у записник што тачније а, по потреби, и њиховим речима. У записник се уписују и сви закључци који се у току извршења радње донесу. Ако се саслушање врши преко тумача, означиће се на ком је језику саслушани говорио и ко је био тумач.

Правилник о дисциплинским преступима, мерама и поступку према осуђеним лицима

Члан 35.

При изрицању дисциплинске мере узимају се у обзир све чињенице и околности које могу бити од значаја при избору дисциплинске мере, а нарочито: тежина преступа, околности под којима је учињен, раније изрицање дисциплинских мера, понашање осуђеног током извршења казне затвора, његов однос према раду и радним обавезама и оцена остварења сврхе изрицања дисциплинске мере.

Члан 47. став 2.

Записник садржи податке о саставу дисциплинске комисије, односно име управника или лица које он одреди, датуму и месту расправе, податке о осуђеном и његовом браниоцу, подносиоцу захтева за покретање дисциплинског поступка, правној квалификацији преступа за који се осуђени терети, податак о јавности расправе и податке о записничару. Искази дати током расправе уносе се у записник тако да се верно прикаже њихова садржина.

Члан 63.

Битна повреда дисциплинског поступка постоји: 1) ако је дисциплински поступак водило или у одлучивању учествовало лице које је изузето или морало бити изузето; 2) ако осуђени у дисциплинском поступку није био присутан или му није омогућено да се брани; 3) ако осуђени није био поучен о праву на употребу језика и писма или му је то право било ускраћено; 4) ако је била искључена јавност расправе без правног основа; 5) ако је решење донето од ненадлежног органа; 6) ако усмено саопштена одлука није унета у записник; 7) ако је решењем предлог прекорачен; 8) ако се одлука заснивала на незаконито прибављеном доказу; 9) ако је изрека одлуке неразумљива; 10) ако је изрека противречна сама себи или су разлози одлуке противречни изреци, или ако одлука уопште нема

разлоге, или нису наведени разлози о одлучним чињеницама, или ако су ти разлози потпуно нејасни, или постоји противречност између разлога наведених у одлуци и садржине докумената или записника; 11) ако је наступила застарелост или је ствар већ коначно решена.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 75.

Осуђени су обавезни да се за време издржавања казне у заводу понашају на начин одређен Законом, овим правилником, наредбама и упутствима управника завода. Непридржавање обавеза предвиђених ставом 1. овог члана је дисциплински преступ.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

У писаном извештају КПЗ Шабац (претходни упитник) наведено је да је током 2013. године вођено 14 дисциплинских поступака, а да су према 41 осуђених изречене дисциплинске мере, и то:

- према 2 лица: упућивање у самицу
- према 8 лица: одузимање додељених посебних права
- према 2 лица: ограничење или забрана располагања новцем
- према 3 лица: ограничење или забрана примања пакета
- према 17 лица: укор

Током 2013. године није било жалби на решења.

Дисциплинске поступке за лакше дисциплинске преступе води дипломирани правник Службе за опште послове, а за теже, Дисциплинска комисија која се састоји од 3 члана, именована актом директора Управе. Председник Комисије је дипломирани правник Службе за опште послове, док су чланови Комисије, један службеник Службе за третман и један службеник Службе за обезбеђење.

Приликом вођења дисциплинског поступка прибавља се мишљење васпитача о владању осуђеног против кога је поступак покренут. У наведеном мишљењу васпитач, поред датог мишљења, даје и свој

предлог казне коју би требало изрећи у дисциплинском поступку, као и квалификацију дисциплинског преступа.

Током посете у мају 2014. године уочено је да у Заводу постоји посебна књига – евиденција дисциплинских поступака, коју води Служба за опште послове. Такође се води и Књига дисциплинских пријава и казни, коју води Служба за обезбеђење.

Увидом у једно решење, којим је изречен укор због учињеног лакшег дисциплинског преступа, утврђено је да је осуђени оглашен одговорним за лакши дисциплински преступ – недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање, јер је док је прао судове у заводском бифеу опомењут од стране једног командира да се помери како би он опрао руке изнад судопере, те му је том приликом овај осуђени рекао да руке не пере над судопером, већ у купатилу изнад лавабоа. Након овог догађаја кренула је расправа.

Не улазећи у меритум оцене о дисциплинској одговорности у наведеном случају, НПМ тим указује да су запослени Завода дужни да подстичу осуђене да одражавају хигијену, а не да својим понашањем негативно утичу на хигијенске навике осуђених и вређају њихово достојанство.

У разговору са запосленима Завода, тим НПМ је дошао до сазнања да је у једном случају током поступка по пријави за тежи дисциплински преступ, осуђени против кога је вођен поступак, а који је био разврстан у „Б2“ васпитну групу и био смештен у полуотворено одељење, из разлога безбедности привремено премештен у затворено одељење. Међутим, увидом у документацију о дисциплинском поступку закључено је да нигде није наведено да је овај осуђени током дисциплинског поступка био премештен, односно издвојен. Приликом давања информација поводом овог случаја службена лица са којима је обављен разговор током посете, била су контрадикторна, па су једни говорили да је по среди било издвајање, док су други истицали да ова мера није била издвајање. Такође, запажено је и да је у једном дисциплинском поступку у коме је одређена мера упућивања у самицу, тек накнадним решењем, у самицу урачунато време проведено у издвајању. Ни у овом предмету не постоји писана одлука о издвајању осуђеног, нити други писани траг да је лице било издвојено.

Према наводима запослених, иако то ничим није изричито прописано, пролазак осуђеног испод и поред прозора канцеларије Службе за опште послове, која се налази у приземљу, сматра се лакшим дисци-

плинским прекршајем, квалификованим као недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање које ремети живот и рад у заводу.

Утврђено

У току дисциплинског поступка, надлежни васпитач у свом мишљењу о владању осуђеног даје и предлог дисциплинске мере за коју сматра да би требало да се осуђеном изрекне, као и квалификацију дисциплинског преступа.

О издвајању током дисциплинског поступка за тежи дисциплински преступ није донета писана одлука.

Пролазак осуђеног испод и поред прозора канцеларије Службе за опште послове, иако то ни једним службеним актом није одређено, сматра се лакшим дисциплинским преступом, квалификованим као недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање које ремети живот и рад у заводу.

Препорука

У КПЗ у Шапцу васпитачи неће у свом мишљењу о владању осуђеног, које дају у току дисциплинског поступка, уносити квалификацију дисциплинског преступа и предлог мере која треба бити изречена, јер се на тај начин прејудицира исход дисциплинског поступка и утиче на доношење одлуке о дисциплинској одговорности осуђеног. Доношење одлуке о томе да ли ће или не бити изречена дисциплинска мера, као и одлуке о врсти и висини дисциплинске мере искључиво је у надлежности органа који воде дисциплинске поступке.

У КПЗ у Шапцу издвајање осуђених током поступка по пријави за тежи дисциплински преступ, вршиће се на основу одлуке управника или лица које он овласти. Ова одлука убудуће се улагати у предмет о дисциплинском поступку.

Управник у КПЗ у Шапцу ће донети наредбе, односно упутства о понашањима осуђених која су (не)дозвољена у Заводу. Приликом доношења наредби, упутстава управник ће размотрити да ли се пролазак осуђеног испод прозора канцеларије Службе за опште послове може сматрати као недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање које ремети живот и рад у заводу.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Шабац од септембра 2014. године, НПМ је обавештен о поступању по горе наведеним препорукама.

У КПЗ у Шапцу васпитачи неће у свом мишљењу о владању осуђеног, које дају у току дисциплинског поступка, уносити квалификацију дисциплинског преступа и предлог мере која треба бити изречена, јер се на тај начин прејудицира исход дисциплинског поступка и утиче на доношење одлуке о дисциплинској одговорности осуђеног. Доношење одлуке о томе да ли ће или не бити изречена дисциплинска мера, као и одлуке о врсти и висини дисциплинске мере искључиво је у надлежности органа који воде дисциплинске поступке.

У КПЗ у Шапцу издвајање осуђених током поступка по пријави за тежи дисциплински преступ, вршиће се на основу одлуке управника или лица које он овласти. Ова одлука убудуће се улагати у предмет о дисциплинском поступку.

Управник КПЗ Шабац ће донети наредбе, односно упутства о понашањима осуђених која су (не)дозвољена у Заводу. Приликом доношења наредби, упутстава управник ће размотрити да ли се пролазак осуђеног испод прозора канцеларије Службе за опште послове може сматрати као недисциплиновано, непристојно и агресивно понашање које ремети живот и рад у заводу. У овом конкретном случају управник КПЗ у Шапцу није донео наредбу којом се забрањује пролаз осуђеног испод прозора канцеларија Завода, већ је обезбедио и омогућио пролазак осуђених лица око Завода изградњом нове стазе. Напомињемо да никада ниједан осуђени није био дисциплински кажњен због проласка испод прозора канцеларија Завода.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током 2016. године, до дана посете тима НПМ ОЗ Смедерево у јулу 2016. године, донето је 14 решења о дисциплинском кажњавању због учињених тежих дисциплинских преступа, 19 због лакших, 2 поступка су обустављена због истека казни, а 5 дисциплинских поступака је у току. О дисциплинском кажњавању се не води помоћна књига дисциплинског кажњавања, већ су ови подаци добијени ручним рачунањем начелнице Службе за опште послове, увидом у електронске податке ове Службе.

Извршен је увид у дисциплински предмет у којем је осуђеном лицу решењем изречена дисциплинска мера упућивање у самицу током целог дана и ноћи у трајању од 10 дана. Иако је дисциплинска пријава против осуђеног поднета због сумње да је извршио лакши дисциплински преступ, преступ је преквалификован као тежи из члана 157. став 1. тачка 5. Закона о извршењу кривичних санкција[68]. О току дисциплинске расправе је вођен записник, у ком није констатовано да ли је осуђени разумео предлог за покретање поступка, да ли жели стручну правну помоћ, који су докази изведени, која је одлука донета ни када је окончана расправа. Осуђени је потписао записник.

Утврђено

У Окружном затвору у Смедереву се не води Књига дисциплинског кажњавања лица лишених слободе.

У појединe записнике о расправи у дисциплинским поступцима који су вођени против осуђених лица у Окружном затвору у Смедереву нису унети сви потребни подаци.

Препорука

Окружни затвор у Смедереву успоставиће и водиће Књигу дисциплинског кажњавања лица лишених слободе.

Орган који води дисциплински поступак против осуђених лица у Окружном затвору у Смедереву ће у записнике о расправи уносити све прописане податке.

Поступање по препорукама

У одговору О3 Смедерево од септембра 2016. године, НПМ је обавештен да је поступљено у складу са обе препоруке, те да су неправилности отклоњене.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворимаНационални превентивни механизам је издао укупно 10 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за дисциплински поступак те је наложено њихово отклањање.

68 Насиље према другом лицу, физичко и психичко злостављање другог лица.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица.

3.2.4.2. Упућивање у самицу

Стандарди

У контексту превенције и истраге случајева неадекватног поступања, потребно је обратити пажњу на бољу покривеност системима видео надзора, скупа са обезбеђењем снимака и одговарајућом политиком архивирања забележеног/снимљеног материјала.[69]

У свим просторијама које су покривене камерама потребно је да се видно истакне обавештење да је просторија под видео надзором.

У свим објектима у којима затвореници живе, раде или се окупљају мора да постоји систем аларма који омогућује затвореницима да одмах позову особље.[70]

Ћелије су често предалеко од канцеларија или радних места чувара, те постојање само аларма у виду светлосног сигнала за позивање страже, који би омогућио осуђеним особама да привуку њихову пажњу, може бити недовољно јер радници службе обезбеђења често врше обилазак Завода и самим тим не налазе се све време у својим канцеларијама и просторијама.[71]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 152.

Просторија у којој се извршава дисциплинска мера упућивања у самицу мора имати најмање четири квадратна метра и десет кубних метара простора. Просторија мора бити прозрачна, осветљена дневним и вештачким осветљењем, загрејана у складу са климатским условима, опремљена креветом и постељином, столом и столицом.

---

69 Извештај Европског комитета за спречавање мучења о посети Србији 2011. године, тачка 37.

70 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 18.2.

71 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења (2002)1/15 – Rev. 2010, тачка 48. ст. 2.

Пре извршења дисциплинске мере упућивања у самицу обавезан је лекарски преглед.

Члан 153.

Током извршења дисциплинске мере упућивања у самицу обавезна је лекарска контрола осуђеног најмање једном у току дана, а управник завода и васпитач су обавезни да га посете најмање једном у току седам дана.

Налази и запажања лекара и других овлашћених лица уносе се у књигу извршења дисциплинске мере упућивања у самицу.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

У писаном извештају ОЗ Панчево (претходни упитник) наведено је да је према 17 осуђених изречена дисциплинска мера упућивања у самицу, тј. 6 лица је упућено у самицу, док је према 11 лица одређено условно упућивање у самицу.

У моменту посете НПМ у априлу 2013. године није било осуђених на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу.

Просторије које су намењене извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу налазе се у приземљу зграде. Оброци се сервирају у просторији за извршење мере.

Тим је обишао једну од просторија за извршење дисциплинске мере самице. У њој се налази један лежај, који има стар и оштећен душек, јастук и ћебе. Постељина је прљава. У просторији се још налази и један сто који је поред кревета. Спољни прозори не постоје, већ се прозори налазе у ходнику испред самице, што онемогућује непосредан доток свежег ваздуха као и доток природне светлости.

Вештачко осветљење постоји, чини га једна сијалица на плафону, јачина светла омогућује читање и рад без сметњи за вид. Просторија делује неодржавано, под је од линолеума, влага је приметна. Радијатор је унутар просторије. Мокри чвор у просторији постоји. Састоји се од чучавца, славине и лавабоа, без туша, у лошем је стању и хигијена је лоша.

Извршен је увид у предмет – упућивање у самицу током целог дана и ноћи (чл. 146. ст. 2. т. 5. ЗИКС-а) према З. М. коме је одређена мера.

Дисциплинска казна упућивање у самицу изречена је у току дисциплинског поступка о чијем поступку постоји записник у самом предмету. Лице против кога је вођен дисциплински поступак саслушано је у току поступка, о чему такође постоји записник.

У предмету не постоји евиденција да је лекар извршио преглед осуђеног лица пре извршавања мере, као ни мишљење да је осуђено лице способно да изврши дату мере.

Утврђено

Просторије за извршење дисциплинске мере упућивања у самицу не испуњавају прописане услове.

Лекарске контроле здравственог стања осуђеног током извршења мере упућивања у самицу нису евидентиране.

Препоруке

Лекар ће контролисати здравствено стање осуђеног који се налази на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу најмање једном у току дана, а своје налазе и запажања бележиће у књигу извршења дисциплинске мере упућивања у самицу.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Панчево од фебруара 2014. године, је обавестио НПМ да је конкурс за пријем у радни однос на неодређено време лекара завршен и да се очекује пријем лекара у медицинског техничара у стални радни однос.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Шабац у мају 2014. године у Служби за опште послове извршен је увид у предмет осуђеног лица Б. Д, који је након окончања поступка упућен на извршење дисциплинске мере упућивања у самицу. Трајање мере је било 5 дана, током целог дана и ноћи, због тежег дисциплинског преступа – недолично увредљиво понашање према запосленом лицу (ЗИКС, чл. 145 тачка 20 а). Уочено је да записник о току поступка постоји, осуђени је саслушан, изведени су

следећи докази: изјава, пријава, извештај лекара, изјава службеног лица. Није евидентирано да је у току дисциплинског поступка осуђеном пружена правна помоћ од стране дипл. правника Завода. Донето решење садржи образложење и наведени су разлози за упућивање осуђеног у самицу. Правна поука је у решењу унета, а жалба на решење није изјављена.

Лекарски преглед пре извршења мере је обављен и евидентиран, након чега је лекар дао позитивно мишљење о упућивању на извршење мере упућивања у самицу. Лекарске контроле здравственог стања осуђеног током извршења мере упућивања у самицу нису евидентиране.

Утврђено

Лекарске контроле здравственог стања осуђеног током извршења мере упућивања у самицу нису евидентиране.

Препорука

Лекар ће контролисати здравствено стање осуђеног који се налази на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу најмање једном у току дана, а своје налазе и запажања бележиће у књигу извршења дисциплинске мере упућивања у самицу.

Стање на терену

У писаном извештају Завода (претходни упитник) наведено је да у моменту посете било двоје лица смештених у самици. У Заводу се води посебна књига извршења дисциплинске мере упућивања у самицу, води је Служба за опште послове, док се у Служби за обезбеђење налази евиденција обиласка самице.

Извршен је увид у предмет – упућивање у самицу током целог дана и ноћи (чл. 146. ст. 2. т. 5. ЗИКС-а) према З. М. коме је одређена мера, број предмета д.к. 06 и 11/2013 од 15. 05. 2013. године. Дисциплинска казна упућивање у самицу изречена је у току дисциплинског поступка о чијем поступку постоји записник у самом предмету. Лице против кога је вођен дисциплински поступак саслушано је у току поступка, о чему такође постоји записник.

У току поступка изведени су следећи докази: на околности догађаја саслушани су осуђени, сведоци, службена лица, а постоји и писмено мишљење васпитача. Осуђени је на почетку поступка упознат са правом на пружање правне помоћи, али то правно није искористио. Осуђеном је изречена мера упућивања у самицу у трајању од 20 дана. Поука о правном леку је унета у решење. У предмету се налази и исправка решења о изреченој дисциплинској мери упућивања у самицу и урачунавање мере издвајања у дужину трајања изречене мере самице.

Рок на који је мера одређена је 20 дана. Записник о току поступка постоји. Лице је саслушано у току поступка. Изведени су следећи докази: изјаве осуђеног, сведока, службена лица, мишљење васпитача. Осуђено лице је упознато са правом на пружање правне помоћи, али то правно није искористио.

Правна поука у решењу је унета. Предмет садржи исправку решења о изреченој дисциплинској мери упућивања у самицу и урачунавању мере издвајања у дужину трајања мере самице.

У предмету не постоји евиденција да је лекар извршио преглед осуђеног лица пре извршавања мере, као ни мишљење да је осуђено лице способно да изврши дату маре.

Утврђено

У КПЗ у Шапцу у дисциплинском предмету у којем је изречена мера самице не постоји мишљење лекара да је осуђено лице способно да изврши изречену меру.

Препорука

КПЗ у Шапцу ће без одлагања предузети мере да се убудуће у сваком појединачном случају изрицања дисциплинске мере упућивања у самицу, осуђено лице обавезно претходно прегледа од стране лекара, који ће дати своје мишљење у писаној форми, а које ће се улагати у премет о вођењу дисциплинског поступка.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Шабац од септембра 2014. године, је обавестио НПМ да је у потпуности поступио по препоруци.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 10 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за извршење дисциплинске мере упућивања у самицу те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Чачак. ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Суботица.

3.3. НАДЗОР НАД РАДОМ ЗАВОДА

Стандард

У земљама чланицама Савета Европе постоје различити модели независног надзора над условима у затвору. У неким земљама је та улога поверена судским властима и често је комбинована са правом да се примају и решавају притужбе затвореника. Без обзира на изабрани модел, надзор треба да буде независан и квалитетан.[72]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Систем надзора над радом завода је добро развијен. Закон познаје интерни надзор који обавља организациона јединица у саставу Управе надлежна за инспекцијске послове и екстерни који обавља Судија за извршење, Скупштина, Заштитник грађана и министарство надлежно за послове здравља.

Члан 10.

Евиденције о поступцима и догађајима од значаја за извршење кривичних санкција и мера, евиденције о особама које посећују завод или лица лишена слободе воде се кроз помоћне књиге.

Помоћне књиге су: евиденције дневног бројног стања, роковник истека казне, евиденција извршених бекстава, евиденција извршених удаљења, евиденција умрлих лица, евиденција прекида казне, евиденција лица условно отпуштених са издржавања казне затвора, евиденција дисциплинског кажњавања лица лишених слободе, евиденција поднесака, притужби, жалби и захтева за судску заштиту лица лишених слобо-

72 Правило 93. Европских затворских правила.

де, евиденција пружања помоћи у заводу, евиденција пружања помоћи од других органа, евиденција примене средстава принуде, евиденција примене посебних мера за одржавање реда и безбедности, евиденција о употреби теста за идентификацију употребе наркотика од стране лица лишених слободе, евиденција извршених тестирања лица лишених слободе и запослених на присуство алкохола у крви, евиденција о извршеним обиласцима завода и лица смештених у посебно осигурану просторију од стране управника и начелника службе обезбеђења, евиденција обиласка лица у самици и усамљењу, евиденције пријема пакета и посета за лица лишена слободе, евиденција лекарских прегледа, евиденција контроле квалитета хране, евиденција о лицима која одбијају лечење, храну или воду, евиденције о организовању и спровођењу културних и спортских активности, евиденције о стручном усавршавању и образовању осуђених, евиденција повреда на раду, евиденција радног ангажовања осуђених у заводу и ван завода, евиденција коришћења годишњих одмора осуђених лица, евиденција посета бранилаца и евиденција особа које посећују завод или лица лишених слободе.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Суботица у марту 2016. године уочено је да је Одељење за надзор последњи редован надзор над радом Завода обавило 03. 07. 2015. године. Судија за извршење кривичних санкција Вишег суда у Суботици редовно посећује затвор (једанпут месечно), а био је присутан и приликом посете НПМ. Са судијом за извршење кривичних санкција посебно је вођен разговор, а према евиденцијама којима он располаже, у периоду од 01. 09. 2014. – 31. 12. 2014. године примљено је укупно 64 СИК предмета, док је од 01. 01. – 31. 12. 2015. године било 255 СИК предмета.

У последњем обавештењу, које је судија за извршење доставио Заштитнику грађана и Министарству правде, наведено је да је дошло до пренасељености ОЗ Суботица. У наведеном обавештењу, Министарству правде је предложено да се смањи, односно ограничи број премештаја осуђених лица из других завода у ОЗ Суботица, као и да наведено Министарство убрза доношење одлука о изручењу по тзв. екстрадицији, по поједностављеном поступку (у просеку трају од 40 дана до 2 месеца), имајући у виду да се у ОЗ Суботица просечно налази око 10 лица на месечном нивоу, који чекају на поједностављени поступак изручења у завршној фази. Према наводима судије за извр-

шење, Министарство правде је након пријема наведеног обавештења, убрзало доношење одлука о изручењу по тзв. екстрадицији, по поједностављеном поступку и ови поступци сада трају у просеку мање од месец дана. Међутим, Министарство правде до момента посете тима НПМ није обавестило судију за извршење о мерама које су предузете за отклањање уочених неправилности, а пре свега о мерама које су предузете поводом његовог предлога да се ограничи премештај осуђених лица из других завода у О3 Суботица у циљу сузбијања даље пренасељености Завода.

Током посете тима НПМ Заводу, судија за извршење је такође истакао да генерални проблем у раду судија за извршење представља и то што посао судија за извршење није нормиран, односно да Правилником о критеријумима, мерилима, поступку и органима за вредновање рада судија и председника судова[73], који је донео Високу савет судства дана 22. 06. 2014. године, није предвиђено вредновање и оцењивање рада у СИК предметима. Имајући у виду наведено, може се појавити мањак мотивације за рад судије за извршење, будући да им се рад на овим предметима не вреднује.

Мисија ОЕБС у Републици Србији је 20. 01. 2015. године Високом савету судства представила извештај са препорукама за измене Правилника о критеријумима, мерилима, поступку и органима за вредновање рада судија и председника судова. У наведеном извештају, под тачком 7, предложена је измена члана 18. који се односи на месечне норме. ***„Месечне норме треба да одражавају све врсте послова које судије обављају (нпр. надзор над извршењем санкција, признавање одлука страних судова, рад судије за претходни поступак).“***[74]

Утврђено

Министарство правде није обавестило судију за извршење кривичних санкција Вишег суда у Суботици о мерама које су предузете у циљу отклањања уочених неправилности.

---

73 „Сл. гласник РС“, бр. 81/2014, 142/2014, 41/2015 и 7/2016.

74 Препоруке за измене Правилника о критеријумима, мерилима, поступку и органима за вредновање рада судија и председника судова, стр. 4 доступно на: http://vss.sud.rs/sites/default/files/attachments/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BA%D0%B5%20%D0%9E%D0%95%D0%91%D0%A1.pdf, приступљено 7. априла 2016.

Мишљење

Потребно је да Министарство правде обавести судију за извршење кривичних санкција Вишег суда у Суботици о мерама које су предузете поводом његовог дописа.

Потребно је изменити Правилник о критеријумима, мерилима, поступку и органима за вредновање рада судија и председника судова, у делу који се односи на месечне норме и предвидети вредновање и оцењивање рада судија и у предметима који се односе на извршење кривичних санкција.

Одговор

У свом одговору поводом препорука НПМ упућених ОЗ Суботица Управа за извршење кривичних санкција од јула 2016. године, је обавестила НПМ да је судија за извршење Вишег суда у Суботици обавештен о мерама које су предузете поводом његовог дописа.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Нови Пазар у марту 2017. године пронађено је да је Одељење за инспекцију Управе за извршење кривичних санкција последњи редовни надзор над радом Завода извршило у јуну 2015. године, а у јуну 2016. године је извршен контролни надзор, који је за циљ имао утврђивање поступања Завода по наложеним мерама.

Према службеним наводима, судија за извршење кривичних санкција Вишег суда у Новом Пазару једном месечно посећује Завод. Такође, лица лишена слободе са којима је обављен разговор су потврдила да виђају судију и да су имала прилику да разговарају са њим. Ипак, у евиденцији обилазака у протеклих годину дана су забележене само 2 посете судије. Тим приликама судија је обишао сва осуђена и притворена лица и констатовао да су хигијена и услови у Заводу добри, као и да је само 1 лице лишено слободе имало примедби на исхрану.

Утврђено

У Заводу евиденција посета судије за извршење кривичних санкција се не води уредно.

Мишљење

ОЗ Нови Пазар ће уредно евидентирати посете судије за извршење кривичних санкција.

Одговор

У свом одговору ОЗ Нови Пазар од јула 2017. године, НПМ је обавештен да се посете судије за извршење редовно евидентирају.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 13 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за контролу над радом установа те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Чачак. ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Суботица.

4. Третман и положај лица лишених слободе

4.1. ТРЕТМАН

Имајући у виду сврху извршавања кривичних санкција, а то је успешна реинтеграција осуђених у друштво кроз спровођење одређених третманских активности у установама за извршење кривичних санкција, јасно је да је улога третмана од кључног значаја. Третман у овом смислу треба схватити као активности васпитно-корективног карактера које су усмерене ка осуђеним лицима. Данас је преовлађујући концепт третмана примена тзв. индивидуалних програма третмана, односно програма који су прилагођени карактеристикама и потребама сваког осуђеног лица понаособ. Овај концепт је прихваћен и у систему извршења кривичних санкција у Републици Србији.

НПМ током посета установама за извршење кривичних санкција посебну пажњу посвећује третману и посебно контролише пријем осуђеника, спровођење и измену програма третмана, организацију службе за третман и социјалну подршку и припрему осуђеника за отпуст. НПМ у оквиру дела о третману разматра и поступање према посебно рањивим групама. У складу са овом методологијом приказане су типичне препоруке које НПМ упућује установама након обиласка.

4.1.1. Одсек за третман

Стандарди

Да би се остварио програм поступања, односно сврха третмана према осуђенима, неоходно је да Служба за третман располаже потреб-

ним бројем стручног особља. Стручњаци као што су психолози, социјални радници, наставници и инструктори за стручно оспособљавање, физичко васпитање и спорт, биће заступљени у особљу што је више могуће.[75]

Када је то могуће, охрабриваће се одговарајућа лица са непуним радним временом или волонтери да допринесу активностима затвореника.[76]

Управа обезбеђује да целокупно особље, током њихове каријере, одржава и унапређује своје знање и стручност похађањем курсева стручног усавршавања, који се организују у одговарајућим интервалима.[77]

Обука целокупног особља обухвата едукацију о међународним и регионалним инструментима и стандардима о људским правима, посебно Европској конвенцији о људским правима и Европској конвенцији о спречавању мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања, као и примену Европских затворских правила.[78]

SPT препоручује да се побољшају услови рада и професионализма затворског особља кроз обуку и редовне курсеве о људским правима у затвору, са циљем промене институционалне културе, тако да питања безбедности престане да буду приоритет, а акценат ставити на подршку и пристојан третман лица која су лишена слободе.[79]

Затвореници који представљају велику опасност по безбедност, требало би да у оквиру својих просторија имају релативно лаган режим, као компензацију за строге услове заточеништва. Конкретно треба да срећу друге затворенике у свом одељењу и да имају могућност избора активности. Требало би предузети посебне мере да се успостави добра интерна атмосфера у одељењима високе безбедности. Циљ је да се развију позитивни односи између особља и затвореника.[80]

---

75 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 89.1.

76 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 89.2.

77 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тач. 81.2.

78 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тач. 81.4.

79 Извештај Поткомитета за превенцију тортуре УН о посети Аргентини 2013. год., параграф 85 (а).

80 Стандарди CPT Извод из 11. Општег извештаја CPT/inf (2001) 16, тачка 32, став 2.

Постојање задовољавајућег програма активности такође је веома важно, чак важније у строго затвореним одељењима него обичним. То може у многоме да допринесе да се неутралишу штетне последице на личност затвореника услед живота у затвореном одељењу. Активности би требало да буду што различитије (едукација, спорт, активности по вокацији итд.). Кад су у питању, нарочито, радне активности, јасно је да разлози безбедности могу да искључе многе облике рада који су уобичајени у нормалним одељењима. Ипак, то не значи да се затвореницима омогућују само нестимулативне активности.[81]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 19. став 1.

Служба за третман примењује методе и поступке којима се на осуђене утиче да убудуће не чине кривична дела.

Члан 259.

Одржавање и унапређење стручности запослених у Управи обезбеђује се стручним усавршавањем. Запослени у Управи има право и обавезу да се стручно усавршава. Стручно усавршавање обавља се о трошку завода.

Правилник о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица

Члан 6. став 1.

Третман према осуђеном обухвата примену свих предвиђених активности – планираних метода, техника и поступака, предузетих са циљем да осуђени усвоји друштвено прихватљив систем вредности и овлада вештинама за успешно укључивање у заједницу како убудуће не би чинио кривична дела.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

На основу посете ОЗ Крагујевац у фебруару 2013. године уочено је да не постоји служба за третман као посебна организациона јединица. Све послове третмана осуђених и прекршајно кажњених лица

81 Стандарди CPT Извод из 11. Општег извештаја CPT/inf (2001) 16, тачка 32, став 3.

обављају три стручна лица – социјални радник, педагог и специјални педагог. Два стручна радника на овим пословима раде са пола радног времена, док су преостали део радног времена ангажовани на реализацији алтернативних санкција у повереничкој канцеларији у Крагујевцу. Један радник – специјални педагог је ангажован по уговору. Стручни радници покривају у просеку 15–20 осуђених и прекршајно кажњених лица свих категорија, без обзира на смештај у поједина одељења (отворено, полуотворено и затворено). Избор осуђених се између осталог врши и према степену оптерећености васпитача. Васпитни рад се у највећем обиму исцрпљује на индивидуалном облику, док се остали облици васпитно-корективног деловања не упражњавају. Структура осуђеничке популације, број, дужина њиховог боравка у затвору (претежно краткотрајне казне), тежина преступничког понашања и недостатак стручних кадрова, битно одређује начин рада васпитача. Тренутно је број осуђених у О3 знатно смањен услед примене амнестије, па се може констатовати да број осуђеничке популације није посебна препрека за рад васпитног особља.

Службена лица, управник и васпитачи наводе да би за успешно обављање третманских послова било неопходно ангажовати 3 васпитача у пуном радном капацитету. Иако за сада нема могућности за стручни ангажман, постоји видљива потреба за третманским активностима и у притворском одељењу, поготову за рад са притвореницима који у овим условима бораве дуже од 3 месеца.

Утврђено

Утврђено је да у О3 Крагујевац број стручних радника – васпитног особља не одговара потребама за третманом осуђених и прекршајно-кажњених лица, као и да ова установа нема службу за третман лица лишених слободе, као посебну организациону јединицу.

Препорука

У О3 Крагујевац је неопходно обезбедити одговарајући број запослених на пословима третмана, односно примити у радни однос још васпитног особља (3), како је и предвиђено Актом о систематизацији радних места и радити на успостављању Службе за третман, као посебне организационе јединице у оквиру О3 Крагујевац.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Крагујевац од јула 2013. године, је обавестио НПМ да је постојећом систематизацијом предвиђено 4 радна места у Служби за третман а да испуњење препоруке зависи од расписивања конкурса од стране Управе.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете НПМ ОЗ Нови Сад у октобру 2014. године начелница је навела да постоји потреба за додатним едукацијама, обукама и семинарима из области третмана и рада са осуђени лицима. Још наводи, да је један од пратећих проблема запослених у Служби за третман недовољна оспособљеност васпитног особља, а да је последња едукација била пре две године коју је организовао Центар за обуку и стручно оспособљавање у Нишу.

Утврђено

У ОЗ Нови Сад запосленима Службе за третман не организују се едукације, семинари и усавршавање из области третманског рада са осуђеним лицима.

Препоруке

ОЗ Нови Сад ће предузети мере и сачинити програм потребне едукације за запослене ангажоване на пословима третмана и ресоцијализације осуђених, а у циљу подизања квалитета васпитног рада усмереног ка што успешнијој реинтеграцији и рехабилитацији осуђених.

ОЗ Нови Сад ће предузети мере како би се обезбедила континуирана едукација за сво особље ангажовано на третманским пословима са осуђенима.

Поступање по препорукама

Током контролне посете ОЗ Нови Сад (мај 2015. године), НПМ је констатовао да је делимично поступљено по препоруци. Наиме, према наводима начелница Службе за третман последња обука је реализо-

вана марта 2012. године. Односила се на примену Упитника за процену ризичног понашања осуђених. Међутим, ову обуку нису прошли сви запослени на третманским пословима, а у међувремену се са њом и престало. Управи за извршење кривичних санкција Завод је упутио захтев за додатном едукацијом запослених у овој служби, али није било одговора од стране Управе.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Ваљево у мају 2013. године уочено је да КПЗ за малолетнике Ваљево има Службу за третман осуђених лица као посебну организациону јединицу установе. Приликом посете је утврђено да је на овим пословима радно ангажовано 17 лица (начелник службе, административни радник, 7 васпитача, 2 стручњака на пријему, 4 у Одсеку за образовање и 2 службеника за организацију слободно-временских активности осуђених). Према изјави начелника у Служби за третман недостају најмање 2 васпитача, с обзиром да КПЗ тренутно има 10 васпитних група. Величина васпитних група се креће између 10 и 16 осуђених, што се може окарактерисати као оптимално (ретки су КПЗ у Србији који имају овај релативно мали број чланова васпитне групе), па се стога тешко може остварити идеја о повећању васпитачког кадра.

Утврђено је да један значајан број (24–35) осуђених је смештен „привремено" – на дужи временски период из „безбедносних" разлога у тзв. „Одељењу појачаног надзора" (ОПН) што значајно усложњава спровођење васпитно корективних активности васпитачког кадра и најчешће их своди на повремене обиласке својих штићеника.

Организација рада и смештај осуђених у ОПН – у су крајње неповољни са терапијског и васпитно-корективног становишта. Са друге стране, васпитни рад је за ову категорију осуђених више него неопходан.

Утврђено

У КПЗ за малолетнике Ваљево према осуђенима, који су смештени у Одељењу појачаног надзора, спровођење предвиђених васпитно корективних активности сходно утврђеном програму поступања је недовољно и отежано, јер је онемогућено постојање и развој интен-

зивнијих васпитно корективних активности стручног особља и позитивног односа према осуђенима.

Препорука

У КПЗ за малолетнике Ваљево неопходно је извршити унутрашњу реорганизацију Службе за третман, тако да се васпитачи и остало особље Службе за третман сходно условима и процењеним потребама интензивније укључе у рад са осуђенима који су смештени у ОПН. Потребно је прецизније дефинисати обавезе и задатке васпитног особља у раду са овом категоријом осуђених, посебно оних са казном малолетничког затвора.

Спровођење препорука

Током контролне посете КПЗ Ваљево (јун 2015. године), НПМ је констатовао да је делимично поступљено по препоруци. Наиме, према наводима начелнице Службе за третман, повећани су напори за појачан третмански рад са осуђеним лицима у Одељењу појачаног надзора.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 13 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности у одсеку за третман те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Смедерево, ВПД Крушевац.

4.1.2. Пријем осуђеног и спровођење програма поступања

Стандарди

Малолетницима је потребно у институцијама пружити бригу, заштиту и сву неопходну социјалну, образовну, радну, психолошку, медицинску и физичку помоћ – у складу са њиховим узрастом, полом

и личним карактеристикама, а и интересу њиховог свеобухватног развоја.[82]

Приликом смештање различитих категорија малолетника у институције треба се посебно руководити врсти неге која најбоље одговара њиховим потребама и заштити њиховог физичког и психичког интегритета и благостање.[83]

Потребе класификације треба да буду:

(а) да се одвоје од осталих они који због своје казнене евиденције или лоших навика, врше лош утицај;

(б) распоређивање затвореника у групе да би се олакшало поступање у циљу њихове социјалне рехабилитације.[84]

Главни критеријум за одвајање различитих категорија малолетника лишених слободе треба да буде обезбеђивање врсте старања које највише одговара посебним потребама дотичних лица и заштити њиховог физичког, менталног и моралног интегритета и добробити.[85]

Извор

Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица

Члан 6.

Третман према осуђеном обухвата примену свих предвиђених активности – планираних метода, техника и поступака, предузетих са циљем да осуђени усвоји друштвено прихватљив систем вредности и овлада вештинама за успешно укључивање у заједницу како убудуће не би чинио кривична дела. Третман се спроводи кроз програм поступања, разврставање, накнадно разврставање и припрему за отпуст.[86]

---

82 Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе – Пекиншка правила, тачка 26.2.

83 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским правилима према малолетним лицима лишеним слободе Rec(2008)11, тачка 54.

84 Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, тачка 67. став (а) и (б).

85 Правила УН о заштити малолетника лишених слободе усвојена резолуцијом Генералне скупштине УН 14. децембра 1990. године тачка 28.

86 Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица („Сл. гласник РС", бр. 66/2015), чл. 6.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Увидом у поједине досијее осуђених током посете НПМ О3 Суботица у марту 2016. године, уочено је да садрже документацију потребну за доношење програма поступања, као и потписе осуђених да су упознати са прописима и другим информација од значаја током извршења казне. Такође, увидом у предлог службеника третмана о програму поступања уочено је да у рубрици „Поступци и активности према осуђеном сагласно утврђеним потребама", конкретно, код рока за реализацију индивидуалног циља, није наведено прецизно временско одређење, већ стоји до „истека казне". Непостављањем временски јасног ограничења не може се створити јасна слика у ком правцу ће се ићи са остваривањем постављеног циља.

Третмански рад у Заводу углавном се своди на индивидуалне разговоре са осуђенима који могу бити планирани и непланирани. Непланирани разговори обављају се по потреби и на захтев осуђених лица, за разлику од планираних за које се прави месечни план разговора за свако осуђено лице. На недељном нивоу у просеку обави се око 5 – 6 индивидуалних разговора. Од групних облика рада реализују се „Контрола агресивног понашања" и „Асертивни тренинг". На дан посете тима НПМ укупан број осуђених укључени у групни рад био је 20, од тога 7 осуђених[87] укључено је у „Асертивни тренинг", а 13 осуђених[88] у „Тренинг контроле агресивног понашања". Сусрети са групом одржавају се једном недељно у трајању од 2 часа. Евиденције о одржаним радионицама постоје, а воде се и листе праћења одржаних радионица које се улажу у досије осуђених. Мали број радионица условљен је малим бројем запослених и недостатком специјализованих обука потребних за вођење већег броја радионица. Увидом у један од досијеа осуђених утврђено је да постоји листа праћења групних сусрета из Асертивног тренинга. Листа садржи структуру радионице, број сусрета, процену активности осуђеног по радној јединици и евалуацију реализатора третмана. Међутим, листа не садржи запажања и коментаре осуђених на одржану радионицу, тако да остаје нејасно каква су искуства и утисци осуђених лица са ових радионица.

87 Троје осуђених из затвореног и четворо из полуотвореног одељења.

88 Шест осуђених из затвореног и седам из полуотвореног одељења.

Увидом у поједине досијее осуђених утврђено је да остваривање програма поступања зависи од више различитих чинилаца, почев од поштовања правила кућног реда и формалног система, односа са другим осуђенима, реализације постављених индивидуалних циљева, учешћа у групним облицима рада, слободно временским активностима и сл. Уочено је да постоје белешке/листе праћења индивидуалних циљева који се могу реализовати индивидуално или групно кроз радионице. Између службеника третмана и осуђеног склапа се „уговор о реализацији општих и индивидуалних циљева током спровођења програма поступања и третмана", а потписивањем уговора осуђени потврђује да прихвата индивидуалне циљеве који су дефинисани програмом поступања. Уговором је између осталог дефинисано да су циљеви јасни, мерљиви, временски ограничени и да су предмет рада свих стручних служби. Увидом у једну од листу праћења индивидуалних циљева који се реализују кроз радионицу уочено је да иста садржи назив индивидуалног циља, процену активности по радним јединицама, евалуацију дефинисаног индивидуалног циља са оценама чланова тима који су задужени за праћење реализације индивидуалног циља. Међутим, такође је уочено да недостају критеријуми за мерење напретка и успешности дефинисаног циља, тако да остаје нејасно како се цени да ли је неки циљ испуњен или не. Дефинисани циљеви су уопштени, недовољно директни и конкретни, без навођења која промена жели да се постигне постављеним циљем. Такође, увидом у листу праћења циља који се реализује индивидуално није наведен рок за његову реализацију. Стављањем временског оквира даје се слика у ком правцу треба ићи ка испуњењу циља. Још је примећено да се индивидуални циљеви постављају за области за које није утврђен висок степен ризика и не постоји потреба за активностима у тој области, као и да се циљеви понављају, поред тога што је претходно процењено да су испуњени.

Препоруке

Запослени у Одсеку за третман у будућем раду ће у Предлогу програма поступања у рубрици „рок за реализацију дефинисаног индивидуалног циља" наводити прецизно временско одређење за које циљ треба да се испуни.

Реализатори радионица требало би да у листе праћења третманских групних активности уносе и коментаре осуђених на одржане

радионице, а у циљу периодичног сагледавања и оцењивања резултата успешности одржаних радионица.

Приликом дефинисања циљева (који се реализују групно и индивидуално) водиће се рачуна да исти буду дефинисани сходно процењеним ризицима и потребама осуђених. Након испуњености једног индивидуалног циља, поставиће се нови у односу на следећу област која је процењена са високим или средњим степеном ризика.

Одсек за третман у ОЗ Суботица ће у будућем раду приликом дефинисања индивидуалног циља водити рачуна да исти буде конкретан, односно да буде наведена промена која се очекује са испуњењем постављеног циља, као и рок у коме треба да се испуни.

Одсек за третман у ОЗ Суботица одредиће критеријуме на основу којих ће моћи да се процени да ли је испуњен циљ који се реализује групно.

Поступање по препорукама

У свом одговору од јула 2016. године, ОЗ Суботица је обавестио НПМ о следећем:

Група за третман у будућем раду у Предлогу програма поступања, у рубрици „рок за реализацију дефинисаног индивидуалног циља" наводиће прецизно временско одређење за које циљ треба да испуни.

У листе праћења третманских групних активности реализатори радионица уносиће и коментаре осуђених, на одржане радионице, а у циљу периодичног сагледавања и оцењивања резултата успешности одржаних радионица.

Група за третман приликом дефинисања циљева (који се реализују групно и индивидуално) водиће рачуна да исти буду дефинисани сходно процењеним ризицима и потребама осуђених. Након испуњености једног индивидуалног циља, поставиће се нови у односу на следећу област која је процењена са високим или средњим степеном ризика. Група за третман у будућем раду приликом дефинисања индивидуалног циља водиће рачуна да исти буде конкретан, односно да буде наведена промена која се очекује са испуњењем постављеног циља, као и рок у коме треба да се испуни. Група за третман одредиће критеријуме на основу којих ће моћи да се процени да ли је испуњен циљ који се реализује групно.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете О3 Нови Пазар у марту 2017. године уочено је да се пријем осуђеног обавља у складу са постојећим прописима и процедурама. У Заводу не постоји пријемно одељење, већ се осуђени при пријему смештају у пријемну собу (осуђеничка соба бр. 7) у којој се задржавају максимално до 7 дана. У пријемној соби обављају се процене, психодијагностичко испитивање, анализа доступне документације и израда „Предлога програма поступања" који се доставља управнику који доноси „Одлуку о програму поступања". На основу утврђеног програма поступања, осуђени се разврстава у собу за смештај и одређује му се група. „Одлука о програму поступања" доставља се осуђеном, а примерак се улаже и у досије осуђеног. Такође, у пријемној соби осуђени се упознају са кућним редом, дужностима и обавезама у Заводу и прописима којима је регулисано извршење казне. Увидом у поједине досијее осуђених, уочено је да садрже потребну документацију за доношење програма поступања, као и потписе осуђених да су упознати са прописима и другим информација од значаја током извршења казне.

С обзиром да у О3 Нови Пазар не постоје пре свега просторни услови за спровођење било каквих сврсисходних активности различите природе, третмански рад се своди на индивидуалне разговоре и радно ангажовање осуђених. Индивидуални разговори могу бити планирани и непланирани. Планирани разговори обављају се током спровођења програма поступања и сходно броју постављених индивидуалних циљева, док се непланирани разговори обављају на иницијативу осуђених и обично се тичу питања која се односе на практичне информације везане за издржавање казне. Према наводима службеника третмана, уколико је осуђеном програмом поступања одређен један индивидуални циљ, разговори, којим се прати извршење овог циља, обављају се на 15 дана, док уколико је одређено више индивидуалних циљева разговори се обављају и чешће. Са осуђенима се обављају и информативни разговори који се тичу болести зависности, насиља у породици, заразних болести, контроле агресије и савладавања стреса, те је у том циљу израђен и информативни приручник који је осуђеним и прекршајно-кажњеним лицима доступан у дневном боравку Завода. Групни рад у Заводу се не спроводи. Већина осуђених и прекршајно-кажњених лица свакодневно већи део дана

проводе или у својим собама или дневном боравку, где гледају телевизију, играју шах или домине.

Увидом у поједине досијее осуђених, конкретно у „Мишљење службеника третмана о програму поступања", као области високог степена ризика између осталих, наведени су „запослење" и „слободно време", те да би сходно томе требало предузети интервенције у циљу организовања слободног времена и упошљавања осуђеног, које ће у одређеном временском року водити ка смањењу утврђеног високог степена ризика. Међутим, из доступне документације је утврђено да се не спроводе активности које би водиле умањењу степена ризика у наведеним областима и реализацији ових циљева. Такође, увидом у „Мишљење службеника третмана о програму поступања" и „Упитник за процену ризичног понашања", уочено је да код осуђеног постоји потреба за лечењем од болести зависности, те да је сходно томе потребно предузети активности у складу са процењеним потребама. Међутим, с обзиром да у Заводу не постоје специјализовани програми за рад са осуђенима који имају проблем зависности од психоактивних супстанци и реализација овог циља није остварива. Поред недостатка специјализованих програма третмана (специјализовани програм за рад са осуђенима који имају проблем зависности од психоактивних супстанци и специјализовани програм усмерен ка ризицима рецидивиста), службеник третмана наводи и недостатак обука за спровођење ових програма и обука из групно-васпитног рад. Едукације из специјализованих програма третмана посебно су значајне ако се има у виду број лица на извршењу казне затвора који су зависни од психоактивних супстанци или су починили кривично дело под дејством ових супстанци, као и број вишеструких пенолошких и криминолошких повратника. У тренутку посете тима НПМ Заводу, од укупног броја осуђених и прекршајно кажњених лица (56), њих 39 већ су раније издржавали казну затвора, а такође међу њима су и лица која имају и друге казне и кривичне поступке у току. У одговору који је Управа за извршење кривичних санкција својима актом од 30. маја 2016. године[89] доставила НПМ, наводи се да су за потребе обуке запослених у службама за третман за спровођење специјализованих програма третмана са осуђеним лицима, за руководиоце у заводима, припаднике службе за обезбеђење и здравствене раднике, обезбеђе-

89 Изјашњење Управе за извршење кривичних санкција на препоруку НПМ из Извештаја о посети ОЗ Лесковац (бр. Извештаја 281 – 33/16).

на средства из пројекта ЕУ-ИПА фонда 2013. година, као и да ће ове обуке бити спроведене у току 2016. године.

Утврђено

У Заводу осим индивидуалних разговора на постоје други облици васпитно-корективног рада.

У појединим индивидуалним програмима поступања постављају се индивидуални циљеви за које не постоје капацитети у Заводу (просторни, технички и кадровски) за њихову реализацију.

У Заводу се не спроводе специјализовани програми третмана, нити су спроведене обуке службеника третмана за примену ових програма.

Препоруке

ОЗ Нови Пазар предузеће мере и у васпитно – корективни рад увести и друге облике васпитног рада, пре свега групни-васпитни рад.

ОЗ Нови Пазар предузеће мере како би се створили услови за спровођење и реализацију индивидуалних програма поступања.

Управа за извршење кривичних санкција предузеће мера како би се у васпитно-корективни рад осуђених лица увели специјализовани програми третмана. Управа за извршење кривичних санкција предузеће мере и организоваће обуке службеника третмана за примену специјализованих програма третмана.

Поступање по препорукама

Управа за извршење кривичних санкција је одговорила да су обезбеђена средства за обуку и да пројекат обуке за запослене у служби за третман за спровођење специјализованих програма почиње 2017. године.

ОЗ Нови Пазар је одговорио да ће се групни рад спровести са пријемом новог радника на пословима реализатора третмана и да се индивидуални програм поступања спроводи према унапред утврђеном програму поступања.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Према наводима васпитног особља током посете ОЗ Лесковац у априлу 2015. године, третмански рад се углавном одвија преко планираних и непланираних индивидуалних разговора. Учесталост сусрета и разговора са васпитачем углавном зависи од иницијативе осуђених. Први разговор обавља се након распоређивања осуђених у васпитну групу, а месец дана од разврставања у васпитну групу обавља се следећи планирани разговор. На основу разговора са осуђенима у затвореном одељењу и увидом у поједине досијее уочено је да су контакти и индивидуални разговори васпитача и осуђених ретки. Осуђени смештени у затворено одељење су у неповољнијем положају од осталих осуђених, јер се, осим индивидуалних разговора са поступајућем васпитачем, према њима не спроводе други облици васпитно-корективног рада. Неукључивањем осуђених у одговарајуће обуке, искључивањем могућности за упошљавањем унутар Завода и учешћем у васпитно-културним садржајима, осуђени у затвореном одељењу додатно се изолују, јер лишавају активности и унутар Завода. Све ово може довести до повећане тензије код осуђених, имати негативних последица по личност осуђених што даље може довести до појаве конфликата међу осуђенима, осуђених и особља и отежати спровођење третманског рада.

На основу увида у службену документацију, разговора са осуђеним лицима и васпитним особљем утврђено је да индивидуалне форме васпитно-корективног деловања нису на задовољавајућем нивоу. Када су пак у питању групне форме васпитно-корективног деловања, према наводима васпитног особља са њима ће се почети од септембра текуће године.

Утврђено

У ОЗ Лесковац индивидуалне форме васпитно-корективног рада нису на задовољавајућем нивоу.

Препорука

У ОЗ Лесковац је, потребно интензивирати индивидуалне форме васпитно – корективног рада сходно потребама и интересима осуђених.

Поступање по препорукама

Током контролне посете О3 Лесковац (април 2016. године), НПМ је констатовао да је делимично поступљено по препоруци те је потребно даље праћење. Наиме, према наводима начелника Службе за третман, интензитет индивидуалних разговора зависи од броја постављених индивидуалних циљева програмом поступања и предвиђеног интензитета сусрета потребних за реализацију постављених циљева, као и сходно потребама осуђених лица. Обично се обави један разговор са свим осуђеним лицима у току месеца. Књига евиденције о обављеним разговорима не постоји, а према наводима начелника води се електронска евиденција (листе праћења) где се евидентирају све активности које се спроводе са осуђеним лицем. Листе праћења улажу се у досијее осуђених тек након истека казне. С обзиром да не постоји јединствена евиденција обављених индивидуалних разговора са осуђеним лицима на основу које би се могао утврдити степен интензитета индивидуалног рада, као и да се листе праћења осуђених улажу у досијее осуђених тек након истека казне није било могуће утврдити да ли је интензитет индивидуалних форми васпитно-корективног рада побољшан.

ЧЕТВРТИ ПРИМЕР

Стање на терену

Службеници третмана поводом посете КПЗ Ваљеву у мају 2013. године навели су да се њихов рад одвија како кроз планиране и непланиране – спонтане индивидуалне контакте и разговоре са осуђеним, тако и кроз групне активности (рад у васпитној групи). На овај начин се утврђује потреба за појединим видовима подршке и помоћи осуђенима различитог карактера. Учесталост разговора са васпитачима значајно је зависна од иницијативе осуђених, али и од могућности – расположивог времена васпитача и њихове процене о потреби ангажовања и интензивирања контаката са осуђеним.

У првој половини 2013. године Служба за третман је реализовала додатне програме васпитно-корективног карактера и то:

- одвикавања од алкохола – 8 осуђених
- породична групна терапија – 9 осуђених
- тренинг социјалних вештина – 17 осуђених
- припрема за живот после издржане казне – 17 осуђених.

Обиласком Завода и опажањем истог, као и на основу разговора са запосленима стиче се утисак да организација рада установе и раздвојеност чланова васпитне групе – као животне групе, која је најчешће последица „привременог" дислоцирања осуђених у простор ОПН „из безбедносних разлога" смањују контакте са васпитачима и тиме значајно умањују позитивне резултате рада васпитача у васпитној групи.

Када је у питању васпитачки кадар осуђени су истакли да немају посебних примедби на њихов рад и однос, мада су приметили да су њихове могућности у постојећој организацији извршења казне ограничене, посебно када је у питању остваривање неких посебних права, побољшања услова живота, разврставања, рекласификације, условног отпуштања, скраћивања казне и сл.

На основу разговора са службеницима третмана и осуђеним лицима, као и непосредног увида у службену и стручну документацију констатовано је да у КПЗ постоји књига евиденције индивидуалних разговора, као и службене белешке о сваком обављеном разговору са осуђеним. Оне се могу видети како у личним листовима и досијеима осуђених, али и у посебним – личним евиденцијама службеника третмана – васпитача. Све то упућује на закључак да су и поред низа ограничења индивидуалне форме васпитно-корективног рада у КПЗ – Ваљево на задовољавајућем нивоу.

Међутим, утисак је да не постоје битније разлике, односно оне нису видљиве у приступу и раду службеника третмана када су у питању различите категорије осуђених, посебно оних који су са казном малолетничког затвора. Иако су класификовани у посебне васпитне групе режим живота и поступања службеника КПЗ према овој категорији се битније не разликује, поготово у ситуацијама њиховог смештаја у ОПН.

Утврђено

У КПЗ за малолетнике Ваљево рехабилитациони третман осуђених на казну малолетничког затвора се битније не разликује од третманског рада према осталим осуђенима који се у овој установи налазе на извршењу казне.

Препорука

У КПЗ за малолетнике Ваљево ће се васпитна група као организационо-методички облик васпитног рада у већој мери користити у раду са осуђеним. У складу са тим КПЗ за малолетнике Ваљево ће

формирању васпитних група посветити већу пажњу уз поштовање критеријума за њихово формирање, посебно када је у питању популација осуђених на казну малолетничког затвора.

Поступање по препорукама

Током контролне посете КПЗ Ваљево (јун 2015. године), НПМ је констатовао да је поступљено по препоруци. Наиме, према наводима начелнице, третмански рад осуђених на казну малолетничког затвора се спроводи интензивније. Наиме, постоји мултидисциплинарни тим који се састоји од правника, поступајућег васпитача, представника Службе за обезбеђење, представника образовног одсека и слободно-временских активности који сходно програму поступања, а и чешће обављају индивидуалне разговоре са лицима осуђеним на казну малолетничког затвора. По потреби у ове разговоре укључују се и едукатори додатних радионица, лекар и представник Службе за обуку и упошљавање.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 15 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за спровођење третмана те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (укључујући и Одсек у Вршацу), ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

4.1.3. Измена програма поступања / накнадно разврставање / додељивање и одузимање посебних права

Стандарди

Осуђени треба да има сазнања о релевантним активностима које се тичу програма поступања према њему.

Утврдиће се поступци којима се успоставља редовно преиспитивање појединачних програма издржавања казне затвореника након разма-

трања одговарајућих извештаја, свеобухватних консултација између одговарајућих служби и затвореника на које се то односи, у мери у којој је то изводљиво. Ови извештаји укључују увек и извештаје од особља непосредно задуженог за одређеног затвореника.[90]

Нетранспарентност и недостатак информација у систему разврставања и накнадног разврставања, како при пријему тако и током издржавања казне затвора, недопустива је. Разврставање и накнадно разврставање осуђених представља суштински корак ка имплементацији појединачних програма поступања током издржавања казне затвора.[91]

Системи одговарајућих привилегија за различите категорије затвореника и различите методе третмана, треба да постоје у свакој установи како би се подстакло добро понашање затвореника, развио осећај одговорности и подстакло интересовање и сарадња затвореника у њиховом третману.[92]

Извори

Закон и извршењу кривичних санкција

Члан 31.

Сврха извршења казне затвора је да осуђени током извршења казне, применом одговарајућих програма поступања, усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у услове живота после извршења казне како убудуће не би чинио кривична дела.

Члан 32.

Стручни тим може предложити управнику завода да се осуђени накнадно разврста у групу са већим степеном посебних права, када осуђени остварује програм поступања, остварује индивидуалне циљеве и када му је накнадно утврђен смањени степен ризика.[93]

---

90 Тачке 104.2 и 104.3 Препоруке Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2.

91 Извештај Европског комитета за спречавање мучења о посети Србији 2011. године.

92 Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, тачка 70.

93 Члан 33. Правилника о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица.

Програм поступања се мења у складу са проценом понашања осуђеног, степеном његове сарадње у реализацији програма, постигнутим резултатима и околностима које могу настати током извршења казне.[94]

Правилник о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица

Члан 6.

Накнадно разврставање и програм поступања се предузимају са циљем да осуђени усвоји друштвено прихватљив систем вредности и овлада вештинама за успешно укључивање у заједницу како убудуће не би чинио кривична дела.

Члан 12. став 3.

Осуђени се са програмом поступања упознаје у пријемном одељењу.

Члан 14. став 3.

Одлука о програму поступања се доставља осуђеном.

Члан 15.

Програм поступања се мења у складу са проценом понашања осуђеног, степеном његове сарадње у реализацији програма, постигнутим резултатима и околностима које могу настати током извршења казне. Запослени на пословима третмана – васпитач покреће иницијативу за измену програма поступања и доставља је стручном тиму завода. Управник завода, на предлог стручног тима, мења програм поступања. Осуђеног са изменама програма поступања упознаје запослени на пословима третмана – васпитач.

Члан 15. став 4.

Запослени на пословима третмана – васпитач упознаје осуђеног са изменама програма поступања. Наведено значи да је васпитач дужан да осуђеном благовремено даје све расположиве информације и поводом додељивања посебних права.

Члан 23.

Осуђеном се, одлуком управника на образложени предлог стручног тима, посебна права додељују у оквиру групе, на основу посебно доброг

94 Правилник о третману, програму поступања, разврставања и накнадног разврставања, члан 15. став 1.

владања и залагања у остваривању програма поступања и реализацији индивидуалних циљева.

Чланови 26, 27, 29. и 30.

Осуђени коме је одређена група може поступно добити посебна права у оквиру завода, као и посебна права која се користе изван завода.

Члан 32.

Са осуђеним се поступа на начин који у највећој мери одговара његовој личности и остваривању програма поступања.

Стање на терену

По наводима запослених, изјављених приликом посете НПМ КПЗ Сремска Митровица од априла 2012. године, осуђенима се посебна права додељују у оквиру групе, на основу посебно доброг владања и залагања у остваривању програма поступања *и* реализацији индивидуалних циљева. Одлуку о додељивању посебних права доноси управник завода, на образложени предлог стручног тима.

Увидом у документацију уочено је да се посебна права додељују само у оквиру преиспитивања програма поступања, значи на сваких три, шест или дванаест месеци у зависности од дужине казне. Васпитачи се тим питањем не баве невезано за поменути период или самоиницијативно, нпр. први пут 30 дана након разврставања или учесталије у односу на период предвиђен за преиспитивање програма поступања.

По наводима запослених у Заводу, програм поступања се мења у складу са проценом понашања осуђеног, степеном његове сарадње у реализацији програма, постигнутим резултатима и околностима које могу настати током извршења казне.

Иницијативу за измену програма поступања покреће васпитач *и* доставља је стручном тиму завода, на чији предлог управник завода доноси одлуку о промени програма посту– пања, о чему осуђеног упознаје васпитач.

Програм поступања се преиспитује у роковима одређеним Правилником о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица.

Увидом у досијее појединих осуђених и на основу разговора са службеним лицима, утврђено је да се свака промена код осуђеног, која

може бити и премештај из једног у други павиљон истог одељења, сматра преиспитивањем односно променом програма поступања.

Осуђени тврде да најчешће немају информације о преиспитивању програма поступања, што се посебно огледа у ситуацији када, упркос иницијативи васпитача, стручни тим није предложио управнику неку промену у програму поступања према осуђеном.

Осуђени су такође указали на то да не добијају било какве одговоре од васпитача на питања која се тичу могућности промене у програму поступања, односно накнадног разврставања и осталих погодности које би могли остварити.

Суочени са претходно изнетим тврдњама осуђених, запослени у служби за третман, не спорећи наведено, понављају да је и то последица недостатка броја запослених.

Осим тога, наводе да је у погледу преиспитивања програма поступања улога васпитача исцрпљена давањем иницијативе за измену програма поступања, занемарујући своју оба– везу да осуђеног упознају са изменама програма поступања.

Додају и да нису у објективној могућности да по том питању осуђенима пруже било какву информацију, јер их стручни тим не обавештава о разлозима који су били одлучујући да се, по иницијативи коју су они поднели, управнику Завода не упути предлог за измену програма поступања према осуђеном.

Приликом посете утврђено је да велики број осуђених, разврстаних у групу В2, дуго није остварио могућност „напредовања" у групу В1. Поједини осуђени са којима је обављен разговор у Заводу су по две-три године, радно су ангажовани, а још увек су разврстани у групу В2. Затечени осуђени који се разврстани у групу Б2 или Б1 тврде да већина њих ни– када неће бити накнадно разврстана у групу А2, а потом у групу А1.

Запослени у Заводу наводе да је према постојећем Правилнику знатно отежано накнадно разврставање осуђених у повољнију васпитну групу. У прилог томе говоре и подаци о бројном стању осуђених на дан посете: у затвореном одељењу било је 1.413 осуђених, у полуотвореном 347, а у отвореном одељењу само 45 осуђених.

Из претходно наведеног проистиче да је незнатан број осуђених смештен у отвореном одељењу и веома мали у полуотвореном.

То указује на ограничене могућности накнадног разврставања осуђених, тако да се знатан број осуђених отпушта из Завода непосредно из затвореног одељења.

Парадоксално делује постојећа ситуација да се осуђени по истеку казне из Завода отпуштају на слободу, а да огроман број њих претходно није испунио критеријуме да током извршења казне затвора ***(чак ни непосредно пре отпуштања)*** унутар Завода буду накнадно разврстани у повољнију васпитну групу, односно упућени у полуотворено или отворено одељење.[95]

То може да указује на то да се постојећим начином извршења казне затвора не остварује специјална превенција, којом се руководио суд када је одмеравао висину казне, односно дужину казне затвора.[96]

Наиме, како осуђени током извршења казне затвора у већини случајева не испуњавају услове да буду накнадно разврстани у повољнију васпитну групу, односно у полуотворено или отворено одељење унутар Завода ***(што значи да није остварен програм поступања, нити индивидуални циљеви)***,[97] то ствара утисак да се постојећим начином извршења казне затвора не остварује законом прописана сврха кажњавања ***(утицање на њега да убудуће не чини кривична*** дела).[98]

На основу увида у статистичке податке, и разговора са службеним лицима и осуђенима, може се закључити да у Заводу постоје тешкоће у примени Правилника о третману, програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, што за последицу има отежано напредовање осуђених у третману.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица се о додељивању посебних права по правилу одлучује у оквиру рокова за преиспитивање програма поступања, што за поједине осуђене значи на сваких годину дана.

---

95 Чланови 2, 5, 32. и 33. Правилника о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица.

96 Члан 54. Кривичног законика.

97 Члан 33. Правилника о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврстава– њу осуђених лица.

98 Члан 42. став 1. тачка 1. Кривичног законика.

У КПЗ Сремска Митровица велики број осуђених није информисан о начину и условима за преиспитивања програма поступања.

Осуђени од васпитача углавном не добијају информације о току поступка поводом пре– испитивања њиховог програма поступања, нити о разлозима непостојања промена у том погледу.

Стручни тим васпитаче не обавештава о разлозима који су били одлучујући да се, по иницијативи коју су они поднели, управнику Завода не упути предлог за измену програма поступања према осуђеном.

Знатан број осуђених отпушта се из Завода непосредно из затвореног одељења, претходно не испунивши Правилником прописане услове да током извршења казне затвора буду разврстани у повољнију васпитну групу (односно у полуотворено или отворено одељење), што ствара утисак да се постојећим начином извршења казне затвора не остварује законом прописана сврха кажњавања, односно сврха извршења казне затвора.

Препоруке

У КПЗ Сремска Митровица ће се о додељивању посебних права осуђенима којима је одређена група одлучивати и унутар рокова за преиспитивање програма поступања, како би се омогућила Правилником предвиђена поступност у добијању посебних права.

У КПЗ Сремска Митровица васпитачи ће све осуђене благовремено и потпуно информисати о начину и условима за додељивање посебних права.

У КПЗ Сремска Митровица васпитачи ће благовремено информисати осуђене о току поступка поводом додељивања посебних права у оквиру групе у коју су разврстани.

У КПЗ Сремска Митровица васпитачи ће све осуђене благовремено и потпуно информисати о начину и условима за преиспитивање програма поступања.

У КПЗ Сремска Митровица васпитачи ће благовремено информисати осуђене о току поступка поводом преиспитивања њиховог програма поступања, као и о разлозима непостојања промена у том погледу.

Стручни тим КПЗ Сремска Митровица ће васпитаче благовремено и потпуно обавештавати о разлозима који су били одлучујући да се,

по иницијативи коју су им васпитачи поднели, управнику Завода не упути предлог за измену програма поступања према осуђеном.

КПЗ Сремска Митровица доставиће Управи за извршење кривичних санкција писани извештај о проблемима с којима се среће у примени Правилника о третману, програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, посебно у делу који се односи на накнадно разврставање.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Према наводима службених лица изречених током посете КПЗ Ваљево од маја 2013. године, обавеза је службеника третмана да у зависности од дужине казне, периодично (3, 6, или годину дана) преиспитују програм поступања и дају одговарајуће предлоге стручном тиму који управнику КПЗ предлажу доношење одговарајуће одлуке. Измена програма поступања може настати као последица премештаја осуђеног у другу установу, измене у дужини казне, нових пресуда или покретања новог кривичног поступка, као и из разлога везаних за преиспитивање програма поступања – протока одређеног времена – периодично или ако се у време боравка осуђеног у Заводу дође до нових информација од значаја за промене у третману. Измена програма поступања подразумева промену класификационе групе и одељења.

Увидом у документацију која се односи на поступак и резултате преиспитивања програма поступања, као и разговори са осуђенима стиче се утисак да се КПЗ за малолетнике према овим пословима односи прилично рестриктивно. То се пре свега односи на службенике који раде на пословима обезбеђења који се ретко одлучују да предложе промену класификационе групе са већим погодностима, посебно за осуђене у ОПН, где се најчешће предлаже – „из безбедносних разлога" останак у том одељењу до истека казне.

Утврђено

У КПЗ за малолетнике Ваљево стручни тим, посебно чланови тима који су припадници Службе за обезбеђење, у ретким случајевима дају позитивна писана мишљења и оцену о испуњености услова из домена свога рада за изменом програма поступања осуђених, у делу

упућивања у групу са већим погодностима, наводећи најчешће безбедносне разлоге као најзначајније и оправдане за њихов дуг боравак у ОПН-у.

Препорука

Боравак у ОПН-у из безбедносних разлога не би смео бити нужна препрека за измену програма поступања, већ смештај у ОПН-у мора бити један од критеријума за промену програма поступања и разлог интензивнијег рада са овом затворском популацијом.

Потребно је развити процедуре за константно преиспитивање тока третмана осуђених лица.

Поступање по препорукама

Током контролне посете КПЗ Ваљево (јун 2015. године), НПМ је констатовао да је поступљено по препоруци. Наиме, смештањем у ОПН према наводима начелнице Службе за третман програм поступања се мења, а самим тим и третман рада са овим лицем. Када су у питању процедуре за измену програма поступања оне су успостављене законски, а представници Службе за третман поступају у складу са тим одредбама. У односу на посету из 2013. године, представници Службе за обезбеђење сада чешће дају позитивна мишљења о владању осуђених док су на смештају у ОПН и предлажу измену програма поступања у овом делу, односно излазак из ОПН-а.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Свака васпитна група, односно ниво на коме се штићеник налази има одређене погодности. Додељивање погодности обавља се у складу са Правилима система бодова и нивоа. Према наводима запослених у ВПД Крушевац, а изречених приликом посете НПМ у јуну 2014. године, коришћење почетних погодности зависи од примереног понашања штићеника и сарадње у остваривању почетних индивидуалних циљева. Месец дана од разврставања у васпитну групу, васпитач и остали чланови тима састају се, дискутују и одлучују да ли штићеник испуњава услове за доделу почетних погодности. Приликом одлучивања о додели погодности не доноси се решење или посебна одлука, већ се

штићенику усменим путем саопштава које погодности је добио, односно саопштавају му се разлози због којих није добио погодности.

Увидом у Правила система бодова и нивоа, уочено је да у истом постоји списак привилегија и погодности од другог до четвртог нивоа, док је у првом нивоу наведено да носи погодности и привилегије у складу са „Српским законом и људским правима" при чему је нејасно на који законски документ се мисли, као и где се штићеници могу информисати о доступности релевантних прописа.

Препорука

Постојећа Правила система бодова и нивоа у делу погодности и привилегија, конкретно ниво први, потребно је допунити, тако што ће се прецизно навести погодности које овај ниво носи.

Поступање по препорукама

У свом одговору од новембра 2014. године ВПД Крушевац је обавестио НПМ да се сваки малолетник почевши од доласка у дом, индивидуално упознаје са погодностима које носи сваки ниво.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 4 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за измене програма поступања, накнадно разврставање и додељивање и одузимање посебних права те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ВПД Крушевац.

4.1.4. Трансродне особе

Стандарди

Државни службеници морају бити обучени да разумеју потребе лезбејки, гејева, бисексуланих, трансродних и интерсекс особа. Такође, морају постојати институционалне политике и мере за одговарајуће поступање у вези са самоидентификацијом, класификацијом, проце-

ном ризика и смештањем. У супротном, долази до насиља над таквим особама и недостатка приступа неопходним ресурсима и сервисима, као што су нега физичког и менталног здравља.

Поткомитет препоручује државама потписницама пружање обука и подизање свести о међународним стандардима и принципима људских права једнакости и недискриминације, укључујући и у односу на сексуалну оријентацију и родни идентитет. Те мере треба да буду усмерене на затворско особље, припаднике органа реда, тужиоце, судије и друге релевантне државне службенике и треба да укључе обуку о томе како ефикасно и професионално комуницирати са лезбејкама, гејевима, бисексуалним, трансродним и интерсекс затвореницима и како да идентификују и одговоре на њихове легитимне потребе.[99]

Затворско особље обавља важан посао јавне службе и њихово запошљавање, обука и услови рада ће им омогућити да у поступању са затвореницима одржавају високе стандарде.[100]

Управа обезбеђује да целокупно особље, током њихове каријере, одржава и унапређује своје знање и стручност похађањем курсева стручног усавршавања, који се организују у одговарајућим интервалима.

Особље које ће радити са посебним категоријама затвореника ће проћи кроз посебну обуку којом ће се оспособити за специјализовани рад.

Обука целокупног особља треба да обухвати едукацију о међународним и регионалним инструментима и стандардима о људским правима, посебно Европској конвенцији о људским правима и Европској конвенцији о спречавању мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања, као и примену Европских затворских правила.[101]

Извори

Закон о извршењу заводских санкција

Члан 12. став 6.

Управа за извршење кривичних санкција организује и спроводи програме сталног стручног оспособљавања и усавршавања запослених.

---

99 IX годишњи извештај Поткомитета за превенцију мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања CAT/OP/C/57/4, ст. 60. и 79.

100 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, т. 8.

101 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, т. 81.2, 81.3 и 81.4.

Члан 17. став 1.

Стручно оспособљавање и усавршавање запослених у Управи обављају се у Центру за обуку и стручно оспособљавање Управе за извршење кривичних санкција.

Члан 259.

Одржавање и унапређење стручности запослених у Управи обезбеђује се стручним усавршавањем.

Запослени у Управи има право и обавезу да се стручно усавршава.

Уредба о оснивању завода за извршење кривичних санкција у Републици Србији[102]

Члан 9а)

Центар за обуку и стручно оспособљавање Управе за извршење кривичних санкција у Нишу организује и спроводи сталну обуку и стручно оспособљавање запослених у Управи.

Стање на терену

Трансродне особе у заводу су трансродне жене КПЗ Београд – Падинска скела[103] које углавном издржавају казну затвора изречену за прекршај и најчешће се ради о специјалним, вишеструким повратницама. Према наводима заменика управника и припадника Службе за обезбеђење, изречених током посете овом Заводу у јуну 2016. године, чињеница да се ради о трансродној особи је заводским службеницима позната од њеног доласка у Завод. О тим особама се не води посебна евиденција. Колико је познато заменику управника, до сада су у Заводу казну издржавале трансродне жене које нису имале изражене секундарне полне карактеристике женског пола, као последице хормонално-оперативног процеса прилагођавања пола родном идентитету. Од личних ствари могу задржати оне које су им дозвољене у складу са правилима кућног реда и омогућено им је да задрже своју гардеробу. Ако их је двоје или више, трансродне особе се смештају

102 „Сл. гласник РС", бр. 20/06, 89/09, 31/10 и 53/11.

103 За потребе овог извештаја, под трансродном женом се подразумева особа која се, без обзира на податке из личног документа, изјасни да се осећа као жена и која има одређене карактеристике особе женског пола, телесне или било које друге (изглед, гардероба, фризура, понашање, изражавање, говор).

заједно у спаваонице. Ако има места само су та лица у спаваоници, ако не онда спаваоницу деле са другим прекршајно кажњеним, при чему се обавезно ради безбедносна процена како трансродне особе не би биле изложене безбедносном ризику. Никада се не изолују, односно не дешава се да једна трансродна особа буде смештена сама у спаваоници. Овим особама је омогућено остваривање свих права која су доступна и другим прекршајно кажњеним лицима, укључујући и боравак на свежем ваздуху. Према наводима заменика управника, до сада није било притужби трансродних особа на лоше поступање према њима од стране службених лица, као ни од стране других лица лишених слободе. Међутим, из разговора са заводском лекарком је утврђено да је било ситуација када се трансродне особе жале на претње или увреде од стране других лица лишених слободе и тада им се мења спаваоница. Прекршајно одељење и простор за боравак на свежем ваздуху су покривени камерама, а спаваонице се закључавају током ноћи.

Лични претрес и преглед тела трансродних жена обављају припадници Службе за обезбеђење мушког пола. Службена лица се трансродним женама обраћају у мушком роду, који им је одређен у личним документима.

Запослени у Заводу су навели да нису посебно обучени о начину поступања према трансродним лицима лишеним слободе, као ни према лицима другачије сексуалне оријентације. Иако Завод има списак организација цивилног друштва које могу пружити помоћ лицима након изласка на слободу и на које се упућују она лица којима је помоћ неопходна, Завод не располаже информацијама о организацијама које се баве заштитом права трансродних особа.

Како немају никаква новчана средства, а ни контакт са породицом, ниједна од трансродних особа са којима је обављен разговор нема могућност да купи кафу и цигарете, као ни друге потрепштине током свог боравка у Заводу. Једна од трансродних особа је навела да је замолила службеницу Завода да контактира Центар за социјални рад како би јој се одобрила једнократна новчана помоћ, што је ова и обећала да ће учинити. Једна трансродна особа је навела да узима хормонску терапију како би прилагодила свој биолошки пол стечен рођењем родном идентитету, али да у Заводу не може да узима хормонску терапију, јер нема ко да јој донесе лекове, као и да у кратком периоду за време издржавања казне затвора може и без хормонске терапије. Она је, осим тога, навела да је заводска лекарка упозната

са чињеницом да она узима хормонску терапију и да ју је приликом пријема у Завод питала да ли неко може да јој донесе терапију. Код ове трансродне особе су, као последица узимања хормонске терапије, видљиве секундарне полне карактеристике женског пола. Лични изглед обе трансродне особе, гардероба и понашање су у складу са њиховим родним идентитетом. Ни једна ни друга трансродна особа нису узеле гардеробу од куће, нити имају сроднике који могу да им дођу у посету и донесу гардеробу пошто већ дуже време не одржавају никакву везу са члановима своје породице. Обе трансродне особе су добиле хигијенски пакет приликом пријема у Завод, али нису добиле ни веш, нити чисту гардеробу, коју могу да обуку након туширања. Оне су навеле да су због тога све време током боравка у Заводу у истој гардероби, али им је дозвољено да задрже козметику и личне ствари које су имале са собом у тренутку пријема у Завод. Осим тога, обе особе су навеле да имају могућности за одржавање личне хигијене, да се мало чешће туширају у односу на остала лица лишена слободе, у складу са својим потребама и да су саме током туширања.

Утврђено

У Казнено-поправном заводу у Београду – Падинској Скели посвећује се пажња приликом смештања трансродних жена у спаваонице и просторије за заједнички боравак, те им је на тај начин омогућено безбедно издржавање казне и остваривање свих права која су доступна и другим лицима лишеним слободе, што представља пример добре праксе који треба да следе и остали Заводи.

У Казнено-поправном заводу у Београду – Падинској Скели државни службеници који су у непосредном контакту са трансродним женама, као и са лицима другачије сексуалне оријентације, нису посебно обучени о начину поступања према овим категоријама лица.

Препоруке

Управа за извршење кривичних санкција ће организовати и спровести обуку за запослене у заводима за извршење кривичних санкција о стандардима и принципима једнакости и недискриминације у односу на сексуалну оријентацију и родни идентитет, која ће укључити и обуку о томе како на одговарајући начин, ефикасно и професионално комуницирати са лезбејкама, гејевима, бисек-

суалним, трансродним и интерсекс затвореницима и како идентификовати и одговорити на њихове легитимне потребе. Управа за извршење кривичних санкција ће наведену обуку спровести у сарадњи са организацијама цивилног друштва која имају искуство и релевантно знање у области заштите и унапређења права ЛГБТИ особа, са посебним освртом на права трансродних особа.

Поступање по препорукама

У одговору Управе за извршење кривичних санкција наведено је да се у центру за обуку Управе, кроз наставну тему Родна равноправност, од 2014. године спроводи обука о стандардна и принципима једнакости и недискриминације у односу на сексуалну оријентацију и родни идентитет, односно обука о одговарајућем начину комуникације са ЛГБТ популацијом и да ће Управа настојати да квалитативно и квантитативно унапреди наставу.

У одговору КПЗ Београд – Падинска Скела наведено је следеће обавештење:

Што се тиче наведене препоруке, Заштитник грађана је упознат са одређеним проблемима и недоумицама у погледу домаћег законског оквира за њену непосредну имплементацију. У том смислу, важећи прописи којима се уређује извршење кривичних санкција упућују на извршење казне затвора осуђене жене само у Казнено поправни завод за жене у Пожаревцу (полуотвореног типа), док су остали заводи у систему извршења кривичних санкција предвиђени за осуђена лица мушког пола, па се таквима и третирају у осталим заводима

Службеници завода проналазе погодан баланс у понашању и опхођењу према трансродним женама, штитећи такву особу првенствено са аспекта поштовања људског достојанства и уважавања разлика, понашајући се према њима равноправно као и према другим осуђеницима, а у појединим случајевима и више од тога, предузимајући повремене посебне мере заштите од дискриминације у склопу уобичајених дневних активности осуђених лица. Из поменутих разлога до сада није упућена ниједна примедба односно притужба трансродних особа на поступање и понашање службених лица током издржавања казне затвора, што ће бити случај и убудуће с обзиром да ће завод на погодан начин предузети све неопходне мере да би реализовао циљ препоруке.

Осим тога, сматрамо да ће извршење препоруке која је саставни део извештаја, а која се односи на обавезу Управе за извршење кривичних санкција да организује и спроведе обуку запослених у извршењу кривичних санкција о стандардима и принципима једнакости и недискриминације у односу на сексуалну оријентацију и родни идентитет, значајно помоћи у даљем развоју свести о поштовању једнакости и уважавању различитости међу лицима лишеним слободе и од стране службеника Казнено поправног завода у Београду-Падинској Скели.

Ово посебно из разлога што се препорука односи и на обуку о начину ефикасног и професионалног комуницирања са трансродним особама у циљу препознавања њихових специфичних и легитимних потреба која ће бити обављена у сарадњи са организацијама цивилног друштва чији активисти располажу релевантним знањем и искуством из области заштите права трансродних особа.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 2, горе наведене, препоруке које се односе на смештај и третман трансродних особа.

Препоруке су дате КПЗ Београд-Падинска Скела.

4.1.5. Социјална подршка и припрема осуђених за отпуст

Стандарди

Од почетка извршења казне треба размишљати о будућности затвореника након изласка, подстицати и помагати да се одрже или успоставе добри односи са лицима или органима ван установе који могу да промовишу најбоље интересе породице затвореника и његове социјалне рехабилитације.[104] Већ након пријема затвореника, што је пре могуће, израдиће се извештаји о њиховом личном стању, предложеним програмима издржавања казне за сваког појединачно и стратегији припреме за њихово отпуштање.[105]

104 Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, тачка 80.

105 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006)2, тачка 103.2.

Дужности запослених су шире од оних које се траже од обичних чувара и подразумевају и активности којима се омогућава реинтеграција затвореника у друштво након издржане казне, а кроз програм заштите и помоћи.[106] Затвореницима се на време обезбеђује помоћ пре отпуштања кроз различите поступке и посебне програме, који омогућавају прелаз са живота у затвору у начин живота у заједници који је у складу са законима.[107] Овај циљ се може постићи преко пред-отпусног програма у затвору, или делимичним или условним отпустом под надзором у комбинацији са делотворном друштвеном подршком. Затворске власти блиско сарађују са службама и институцијама које врше надзор и пружају помоћ отпуштеним затвореницима у циљу омогућавања свим затвореницима да поново нађу своје место у заједници, посебно у односу на породични живот и запослење.[108] Службеницима наведених социјалних служби и организација допушта се сав потребан приступ затвору и затвореницима, са циљем да им се омогући да помогну у припремама за отпуштање и планирању програма збрињавања након отпуста.[109] Другим речима, треба подстицати сарадњу са спољашњим службама социјалне заштите и колико год је могуће учешће цивилног друштва у животу у затвору.[110] Посебна пажња биће посвећена очувању и унапређењу односа између затвореника и његове породице, као пожељне и у најбољем интересу обе стране.[111]

Агенције и владини сервиси треба да помогну затвореницима после извршења казне да поново нађу и обезбеде своје место у друштву, колико год је то могуће и потребно. Да ослобођени затвореници добију одговарајућа документа, имају одговарајуће домове и посао, да су адекватно обучени имајући у виду климу и сезону, довољно новца

106 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 72.3.

107 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006)2, тачка 107.1.

108 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006)2, 107.4.

109 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским, затворским правилима Rec (2006) 2, тачке, 107.1, 107.3, 107.4 и 107.5.

110 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 7.

111 Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, тачка 79.

да стигну до свог одредишта и за издржавање у периоду након ослобађања.[112] Представници тих агенција требају имати приступ установи и затвореницима и могућност да се консултују у вези будућности затвореника од самог почетка извршења казне.[113]

Надлежни органи треба да предвиде или обезбеде службе чији је задатак да помогну малолетницима приликом повратка у друштво, као и да умање предрасуде према њима. Те службе треба да обезбеде, у мери у којој је то могуће, да се малолетницима осигура одговарајући смештај, запослење, одећа и довољно средстава за издржавање по отпуштању, како би се потпомогла успешна реинтеграција. Представници агенција које пружају такве услуге треба да буду консултовани и да имају приступ малолетницима док су затворени, како би им помогли приликом повратка у заједницу.[114]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 61. став 2.

Ако осуђени има малолетну децу или лице о коме се искључиво стара, завод о томе извештава надлежни орган старатељства.

Члан 174.

Програм поступања садржи и начин сарадње са спољним институцијама и организацијама у реализацији програма поступања и начин сарадње са породицом или другим блиским лицима.

Ближи пропис о припреми за отпуштање и помоћ након отпуштања доноси министар надлежан за правосуђе.

Завод је дужан да пре отпуштања осуђеног о томе обавести полицију у месту пребивалишта, односно боравишта, као и суд који је изрекао казну затвора.

---

112 Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, тачка 80. (1).

113 Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, тачка 80. (2).

114 Правила Уједињених нација о заштити малолетника лишених слободе Резолуција 45/113 14. децембар 1990. године, 68. пленарно заседање.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица[115]

Члан 147. став 1.

Надлежни орган старатељства дужан је да током трајања заводске мере и казне малолетничког затвора одржава сталну везу са малолетником, његовом породицом и установом у коју је малолетник смештен како би се малолетник и његова породица што боље припремили за враћање малолетника у раније социјалну средину и његово укључивање у даљи друштвени живот.

Члан 148. став 2.

Надлежни орган старатељства дужан је да малолетнику, после извршења кривичне санкције, пружи потребну помоћ.

Члан 149.

Надлежни орган старатељства дужан је да после отпуштања малолетника са извршења заводске мере или казне малолетничког затвора посебно брине о малолетнику без родитеља, као и о малолетнику чије су породичне и материјалне прилике несређене.

Ова брига подразумева нарочито смештај, исхрану, набавку одеће, лечење, помоћ у сређивању породичних прилика, окончање стручног оспособљавања и запошљавање малолетника.

Правилник о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица

Члан 13. став 1.

Завод ће се у свом поступању руководити најбољим интересима детета осуђеног који се налази на издржавању казне затвора.

Програм поступања садржи између осталог и начин сарадње са спољним институцијама и организацијама у реализацији програма поступања и начин сарадње са породицом или другим блиским лицима.

Члан 84.

Завод је дужан да пре отпуштања осуђеног са извршења казне затвора, у оквиру програма поступања, утврди програм пружања помоћи након отпуштања.

115 „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005.

У остваривању пружања помоћи завод сарађује са организационом јединицом у саставу Управе надлежном за третман и алтернативне санкције, органом старатељства надлежним према месту последњег пребивалишта, односно уколико осуђени није имао пребивалиште, према месту последњег боравишта осуђеног пре упућивања на извршење казне затвора, полицијом или одговарајућом организацијом или удружењем.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Социјална подршка и помоћ КПЗ осуђеним лицима захтева предузимање низа активности усмерених на решавање проблема који су настали као последица лишавања слободе. Сем тога савремени третман малолетних и пунолетних осуђених лица мора бити од почетка усмерен на исход, на припрему за отпуст и њихову социјалну реинтеграцију. Саставни део генералног плана третмана осуђених у КПЗ, посебно малолетних лица мора садржати и скицу и план отпуста и његове интеграције у друштво. Да би до тога дошли, евентуално и пре истека казне затвора осуђено лице мора да испуни одговарајуће критеријуме, а њихово испуњење представља снажан мотивишући фактор за прихватање и напредовање у третману у установи. То свакако намеће и потребу интензивне сарадње са породицом осуђених и органима локалне самоуправе, пре свих пробационом – повереничком службом.

Током посете КПЗ Ваљево у мају 2013. године уочено је да су стручна лица Службе за третман КПЗ за малолетнике Ваљево препознала значај активности у овој области. Увидом у документацију и извештаје о раду, као и на основу њихових изјава, сарадња са центрима за социјални рад је највише присутна (током 2012. године остварено је 170 контаката са центрима, 90 са здравственим, 70 са образовним установама). Најчешћи разлози за ове контакте су настали из потребе прикупљања додатних дијагностичких информација о осуђеном и његовој породици, из разлога везаних за правну помоћ и остваривању права из социјалне заштите и помоћи породици док су осуђени на издржавању казне затвора.

Када је у питању припрема за отпуст осуђених сарадња и помоћ спољних фактора углавном изостаје. Стога су и саме припреме за отпуст, које спроводи Завод, крајње формалне и сиромашне.

Утврђено

Припрема за отпуст у КПЗ Ваљево није на задовољавајућем нивоу.

Препорука

КПЗ за малолетнике Ваљево ће сходно својим могућностима и обавезама, као и потребама популације осуђених, посебно оних који су осуђени на казну малолетничког затвора, већу пажњу посветити активностима, на плану социјалне подршке и помоћи осуђенима током и након њиховог боравка у затвору.

Индивидуални програми третмана морају бити употпуњени садржајима из области постпеналне социјалне подршке и помоћи. Овде није довољно само позивати на сарадњу и информисати спољне чиниоце о потреби такве сарадње, него са овим акцијама и конкретним садржајима кренути одмах након доласка осуђених у КПЗ.

Поступање по препорукама

Током контролне посете КПЗ Ваљево (јун 2015. године), НПМ је констатовао да је поступљено по препоруци. Наиме, према наводима начелнице Службе за третман припрема за отпуст ради се кроз програм поступања како се приближава истек казне и код условног отпуштања. Служба за третман сачињава програм припреме за отпуст који попуњава осуђени. Програм припреме садржи:

1. Списак лица која осуђеном могу пружити помоћ и подршку по издржаној казни
2. Програм помоћи након издржане казне према процењеним потребама, а која се може односити на помоћ у проналажењу смештаја и исхране, помоћ у остваривању права на здравствену и социјалну заштиту, давање савета у циљу усклађивања породичних односа, подршка и помоћ приликом проналажења запослења, успостављање сарадње са надлежним центром за социјални рад, пружање помоћи у уздржавању од употребе опојних дрога и алкохола.
3. Припрему за отпуст у којој се наводи да ли је припрема спроведена или није или је у току.

Начелница наводи да од 2014. г. од када у примени Закон о извршењу ванзаводских санкција који између осталог прописује и сарадњу

Службе за третман и повереничке службе, приликом реинтеграције осуђених у заједницу, отежавајућу околност представља недостатак кадровске структуре у повереничким канцеларијама. Наиме, запослени у овим канцеларијама поред обављања надзора ванзаводских санкција које се извршавају у заједници, не могу да постигну да обављају и послове прихвата и помоћи лица након издржане казне затвора.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Социјална подршка и помоћ казнене установе осуђеном подразумева предузимање активности којима ће се омогућити сарадња са органима социјалног старања у решавању финансијских и других проблема осуђених, који су настали као последица боравка осуђеног у затвору или који су постојали и пре доласка на извршење казне.

Према наводима васпитача приликом посете О3 Панчево у априлу 2013. године, сарадња са органима социјалног старања је недовољна. Када је осуђеном лицу потребна новчана социјална помоћ током извршења казне, исти шаље захтев за остваривања овог права центру за социјални рад. Међутим, према наводима васпитача ретко када су испуњени услови за признавање права осуђеног на новчану социјалну помоћ током извршења казне.

Према наводима васпитача, по доласку на извршење казне не врши се обавештавање надлежних органа старатељства о смештању у Завод осуђеног који има малолетну децу или трећа лица о којима се искључиво стара.

Припрема за отпуст

Питање припреме за отпуст и постпенална помоћ, према наводима васпитача, предвиђена је програмом поступања и почиње како је предвиђено новом Директивом – за казне затвора до 6 месеци припрема за отпуст почиње одмах после разврставања, а код дужих казни са припремом се почиње током спровођења програма поступања, а најкасније шест месеци пре истека казне.

На питање, шта конкретно подразумева програм припреме за отпуст наводи се да се она састоји од обавештавања надлежног центра за социјални рад о пружању једнократне новчане помоћи по захтеву

осуђеног лица и обавештења полиције у месту пребивалишта односно последњег боравишта осуђеног лица.

Према наводима васпитача не остварује се сарадња, помоћ и подршка осуђеном након отпуштања са извршења казне са организационом јединицом у саставу Управе за третман и алтернативне санкције. Увидом у документацију није утврђена обавеза постојања програма за пружање помоћи осуђеном након отпуста.

Утврђено

Сарадња ОЗ Панчево са надлежним органима старатељства није системска и није задовољавајућа.

У ОЗ Панчево не посвећује се довољно пажње на плану социјалне подршке осуђенима током њиховом боравка у Заводу.

У ОЗ Панчево у оквиру програма поступања није утврђена обавеза постојања програма за пружање помоћи и подршке спољних институција и организација осуђенима након отпуста.

Препоруке

ОЗ Панчево ће уредно обавештавати:

- **надлежне органе старатељства о смештању у Завод осуђених који имају малолетну децу, да би у сарадњи са тим органима, а у складу са својом надлежношћу, омогућили остваривање најбољих интереса детета чији отац се налази на издржавању казне затвора у Заводу.**
- **надлежне органе старатељства о смештању у Завод осуђених који се искључиво старају о трећим лицима.**
- **осуђене о свим информацијама прибављеним у контактима са надлежним органима старатељства поводом њихове малолетне деце, односно поводом лица о којима се они искључиво старају.**

ОЗ Панчево, у складу са својим обавезама и могућностима, већу пажњу посветиће активностима на плану социјалне подршке и помоћи осуђенима током њиховог боравка у затвору.

ОЗ Панчево ће у складу са потребама осуђених приступити изради програма помоћи и подршке након отпуста. Ту се пре свега мисли

на обавезу информисања спољних институција и позивања на сарадњу.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Панчево од фебруара 2014. године, је обавестило да је усвојило примедбе НПМ-а и отпочело Поступање по препорукама.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 10 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за социјалну подршку и припрему осуђених за отпуст је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Неготин, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево, ОЗ Зајечар.

4.2. ОБРАЗОВАЊЕ И СТРУЧНО ОСПОСОБЉАВАЊЕ

Стандарди

Образовање и стручно оспособљавање осуђених лица чини основу сваког програма поступања и усмерено је ка њиховој успешној реинтеграцији у друштво након отпуштања.

Сваки затвор треба да настоји да свим затвореницима омогући приступ образовним програмима који су што је могуће свеобухватнији и који задовољавају њихове индивидуалне потребе, истовремено водећи рачуна о њиховим тежњама.[116]

Приоритет имају затвореници који су неписмени или они који немају основно или вокационо образовање.[117]

Систематски програм образовања, укључујући оспособљавање за стицање вештина у циљу унапређења свеукупног нивоа образовања и припремања за вођење одговорног живота без криминала, кључни је део режима за затворенике. Сви затвореници охрабриваће се да

116 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тач. 28.1.

117 *Ibid*., тач. 28.2.

учествују у образовним програмима и програмима обуке. Образовни програми за затворенике одређује се према дужини њиховог боравка у затвору.[118]

Задовољавајући програм активности (рада, образовања, спорта, итд.) од кључне је важности за добробит затвореника.[119]

Са становишта SPT-а, недостатак активности може имати озбиљне последице по здравље и добробит лица лишених слободе. Рад и образовање су важни елементи у припреми затвореника за живот изван затвора. Поред тога, програми и активности играју важну улогу у обезбеђивању сигурности затвореника и особља и стога су кључни елементи у спречавању злостављања. Ако затвореници остају дуже време у присилној пасивности и у лошим условима, повећава се тензије у затворском установи и спречавају напори за успостављањем безбедности кроз позитивне односе и активности. SPT препоручује да власти учине заједничке напоре да обезбеде програме и активности, укључујући рад и образовање, за све затворенике.[120]

Посебна пажња поклања се образовању млађих затвореника и затвореника са посебним потребама. Образовање треба да има исти статус као и рад у затворском режиму, а затвореници не смеју да буду финансијски или на други начин оштећени зато што учествују у образовању. Што је могуће више, образовање затвореника треба да буде интегрисано у образовни систем државе, тако да након изласка из затвора могу без тешкоћа да наставе образовање и треба да се спроводи под покровитељством образовних институција ван затвора.[121]

Извори

Устав Републике Србије

Члан 71. став 1. и 3.

Свако има право на образовање.

Сви грађани имају, под једнаким условима, приступ високошколском образовању.

---

118 *Ibid*., тач. 106.1, 106.2, 106.3.

119 Други општи извештај [CPT/Inf (92) 3], параграф 47.

120 Извештај Поткомитета УН за превенцију тортуре о посети Малдивима из 2009. год., параграф 223.

121 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачке 26.16, 28.1, 28.2, 28.3, 28.4 и 28.7.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 110.

Осуђени има право на основно и средње образовање, које се сходно општим прописима организује у заводу.

Завод организује и друге видове образовања осуђених.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 14.

Осуђени има право на образовање.

Члан 40.

Завод организује описмењавање, основно и стручно образовање, према програму поступања и омогућава полагање испита у заводу и ван завода.

Уколико се осуђени образује или школује, завод, према својим могућностима и у оквиру програма поступања, обезбеђује одговарајуће услове и време за учење.

Трошкове образовања које не организује завод сноси осуђени.

Пракса НПМ

НПМ је током посета уочио доста неправилности везано за образовање и стручно оспособљавање. Ово је последица чињенице да су због економске кризе образовни капацитети у Управи за извршење кривичних санкција драстично смањени што свакако није и не сме бити оправдање. Управа је свесна овог проблема и у последњих неколико година улаже напоре да оживи програме за образовање и стручно оспособљавање.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, службена лица су навела да се у Заводу омогућава образовање осуђених, и то основно и средње образовање, указујући да ове го-

дине још увек није спроведен ниједан програм образовања, изражавајући очекивање да ће наведено започети у наредном периоду. За високо образовање омогућава се спровођење осуђеног на испите, тренутно су у Заводу смештена четири осуђена којима је омогућен одлазак на факултет.

Указују да се по завршеном о основном и средњем образовање издају дипломе из којих није видљиво да су стечене током извршења казне затвора. Наводе и да интересовање осуђених за школовање није велико.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица постоји пропуст у раду који се огледа у повреди права осуђених на образовање, јер у току ове године за осуђене Завод није организовао основно и средње образовање, нити друге видове образовања.

Препорука

КПЗ Сремска Митровица ће осуђенима омогућити остварење права на образовање, на тај начин што ће организовати основно и средње образовање, као и друге видове образовања осуђених, према програму поступања, а на основу утврђених потреба осуђеног, односно одређених индивидуалних циљева.

Поступање по препорукама

Током контролне посете КПЗ Сремска Митровица (јун 2013. године), констатовано је да КПЗ Сремска Митровица поступа по препоруци. Наиме, према наводима начелнице Службе за третман у Заводу се организује и спроводи основно и средње образовање осуђених лица (11 осуђених похађа основу школу, 68 осуђених похађа средњу техничку школу, а 7 студира). У овој години је око 3 милиона динара уложено у образовање. Такође су, у сарадњи са надлежним министарствима организоване обуке из области заваривања, повртарства и пекарства (делатности које су дефицитарне на тржишту рада). Ове обуке похађа 182 осуђена лица. Још наводи да се осуђенима омогућује и спровођење на факултете, ради изласка на испите.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Службена лица у КПЗ Шабац, приликом посете у мају 2014. године, навела су да се омогућује образовање осуђених. Завод је у марту месецу текуће године у сарадњи са Управом за извршење кривичних санкција организовао пројекат стручног образовања и оспособљавања у који су укључени осуђени заинтересовани за стицање знања и вештина из одређених струка. Пројекат траје три месеца, а према наводима службених лица, у тренутку посете на обуци за куваре било је укључено 10 осуђених. У Заводу се организује настава за осуђене који желе да заврше средњу школу. Обично су у питању преквалификације за техника занимања. Према наводима службених лица, предавачи долазе у Завод. Такође, по потреби се организују и спроводе рачунарске и секција на описмењавању лица.

Осуђеним лицима која похађају факултет током извршења казне, а која су у васпитној групи „А" и „Б" се према наводима службених лица омогућава излазак на полагање испита ван Завода, док уколико се осуђено лице налази на смештају у затвореном одељењу и разврстано је у васпитну групу „В", у том случају му се не омогућује одлазак на полагање испита изван Завода.

Утврђено

У КПЗ Шабац према наводима службених лица, осуђеним лицима која похађају факултет, а која су програмом поступања разврстана у васпитну групу „В", не омогућава се полагање испита ван Завода.

Препорука

КПЗ Шабац ће предузети одговарајуће мере и активности, како би се, у случају потребе, омогућио одлазак на испите ван Завода и лицима која су смештена у затвореном одељењу.

Поступање по препорукама

КПЗ Шабац се у свом одговору од септембра 2014. године изјаснио да је омогућио одлазак лица смештених у затвореном одељењу на испите ван Завода у присуству припадника Службе за обезбеђење.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете О3 Суботица у марту 2016. године, шеф одсека за третман навео је да се у Заводу организују само обуке, док се основно и средње образовање не спроводи, јер су у питању кратке казне. На годишњем нивоу спроведе се једна обука. У току 2015. године спроведена је обука за керамичаре у коју је било укључено 8 осуђених, док је у току 2014. године спроведен курс за баштоване у који је било укључено 4 осуђених. Након завршене обуке осуђени добијају сертификат којим се потврђује да су завршили програм обуке. Према наводима Управника, Управа за извршење кривичних санкција сваке године одваја одређена финансијска средстава како би се организовале и спровеле обуке за осуђене. За 2016. годину Управа је определила 400 000 динара како би се спровела обука за шанкере, конобаре и куваре. Селекција осуђених за похађање ове обуке је у току и биће завршена до јула. Обука ће се организовати и спровести у сарадњи са Економском школом из Суботице. Основни услов који осуђени треба да испуни да би могао да се укључи у програм обуке, а који поставља школа која спроводи обуку, јесте да има минимално завршено основно образовање. Према наводима управника, Завод не може да организује више обука из техничких могућности, због недостатка простора и особља. Укљученост осуђених у обуке је веома ниска, а појединим осуђенима услед недовршеног основног образовања, ускраћена је могућност да се укључе, без обзира на њихове потребе, потенцијале, интересовања и жеље, чиме се ограничава могућност стицања и усвајања нових вештина, знања и способности, а самим тим смањује могућност за напредовање у третману и повољнију групу.

С обзиром на то да је О3 Суботица Завод за извршење кратких казни, да с обзиром на дужину казни, осим обука, не постоји могућност да се спроведе неки други вид образовања и оспособљавања осуђених, НПМ сматра да свим осуђенима треба пружити могућност да се укључе у програм обуке без обзира на степен претходног образовања и да би требало повећати могућност за преквалификацију или доквалификацију и самим тим повећати могућност избора за запослења након изласка из Завода и смањити ризик за криминолошки и пенолошки поврат.

Утврђено

У ОЗ Суботица веома мали број осуђених је укључен у програме образовања и стручног усавршавања.

Осуђенима који немају завршено основно образовање не пружа се могућност да се укључе у програм обуке.

Препоруке

Управа за извршење кривичних санкција и ОЗ Суботица предузеће мере како би се што већем броју осуђених омогућило образовање и стручно усавршавање.

Осуђеним лицима са недовршеним основним образовањем, пружиће се могућност да похађају обуке, сходно испољеним интересовањима и потенцијалима.

Поступање по препорукама

У свом одговору од августа 2016. године, ОЗ Суботица се није изјаснио у односу на ову препоруку.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 9 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за образовање и стручно оспособљавање те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (Одсек у Вршцу), ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

4.3. УПОШЉАВАЊЕ

Стандарди

Рад у затвору сматра се позитивним аспектом затворског режима. Затворске власти морају настојати да обезбеде довољно корисног посла за затворенике.

Колико год је могуће, рад у затвору треба да одржава или повећа способност затвореника да зарађује за живот након пуштања на слободу. Рад који обухвата стручно оспособљавање обезбеђује се за затворенике који могу од тога да имају користи и нарочито за млађе затворенике. Затвореници могу да бирају врсту посла у коме желе да учествују, у границама онога што је доступно, одговарајућег избора занимања и захтева реда и дисциплине.

Организација и методи рада у институцији треба да буду што сличнији раду у заједници како би се затвореници припремили за услове нормалног радног живота. Мада укључивање финансијске зараде од делатности у затвору може да буде значајно за подизање стандарда и побољшања квалитета и значаја оспособљавања, интерес затвореника не сме да буде подређен том циљу. Затворска управа обезбеђује посао за затворенике, било сама било у сарадњи са приватним предузетницима, унутар или ван затвора. У сваком случају, затвореници морају да добијају одговарајућу накнаду за рад.[122] Максимални број сати рада дневно и недељно утврђује се у складу са локалним правилима или обичајем који регулише запослење слободних радника.[123]

Извори

Закон о раду

Члан 110.

Зарада се исплаћује у роковима утврђеним општим актом и уговором о раду, најмање једанпут месечно, а најкасније до краја текућег месеца за претходни месец. Зарада се исплаћује само у новцу, ако законом није друкчије одређено.

Закон о извршењу кривичних санкција

Детаљно регулише упошљавање, радно време, радни стаж, накнаду за рад, заштиту на ради и одмор осуђених лица у члановима 101. до 112.

---

122 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 26.10; Препорука Заштитника грађана 12–1076/12.

123 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачке 26.1, 26.2, 26.3, 26.5, 26.6, 26.7, 26.8, 26.9, 26.10 и 26.15.

Члан 86.

Рад осуђеног је саставни део програма поступања.

Сврха рада је да осуђени стекне, одржи и повећа своје радне способности, радне навике и стручно знање.

Члан 89.

Осуђени се упошљава у заводу или изван завода.

Уређење и начин рада у заводу треба да су што сличнији уређењу и начину рада изван завода.

Члан 93.

Осуђени има право на накнаду за рад, која се исплаћује једном месечно.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члану 41.

Рад осуђеног, у складу са Законом, саставни је део програма поступања.

Сврха рада је, у складу са Законом, да осуђени стекне, одржи и повећа своје радне способности, радне навике и стручно знање како би му се омогућили услови за успешну реинтеграцију.

Оспособљавање за рад и стручно усавршавање осуђених обавља се кроз теоријску припрему и практичну обуку, према могућностима завода.

Члан 45.

Рад осуђеног је саставни део програма поступања.

Сврха рада из става 1. овог члана је да осуђени стекне, одржи и повећа своје радне способности, радне навике и стручно знање.

Правилник о третману програму поступању, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица

Члан 14. став 2.

Одлука о програму поступања према осуђеном између осталог садржи податке о групном и индивидуалном раду, као и радном ангажовању осуђеног.

Пракса НПМ

НПМ је током контролних посета евидентирао доста проблема у вези са упошљавањем осуђених лица. Наиме, лоша економска ситуација је практично довела до гашења образовних програма који су били доступни осуђеницима, а могућност њиховог упошљавања и оспособљавања за рад у затворским економијама је сведена на минимум.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Сремска Митровица од априла 2012. године, уочено је да у Заводу је највећи број запослених из затвореног одељења. На пословима производње у просеку упослено око 300 осуђених. Упошљавање се обавља путем конкурса који се објављују на огласним таблама у павиљонима. Након пријављивања стручни тим управнику даје предлог о кандидатима за упошљавање.

За упошљавање осуђених у обзир се узимају одређени критеријуми као што су: понашање осуђеног, однос према другим осуђенима, поштовање кућног реда, интересовања, способности итд. Осуђени који не прођу на конкурсима бивају обавештени о томе, на шта имају право жалбе. Према службеним подацима није било жалби осуђених на спроведене конкурсе. Осуђени се тренутно не упошљавају ван Завода.

По питању остваривања права на рад поједини осуђени су имали примедбе јер нису упослени, а од тога у великом мери зависе промене у њиховим програмима поступања, прелазак у групе са већим степеном права, као и добијање посебних права.

Недоумицу ствара податак да је у Служби за обуку и запошљавање 204 запослених, а да је у Заводу од око 2000 лица на извршењу казне затвора на пословима производње радно ангажовано само 300 лица.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица постоји пропуст у раду који се огледа у повреди права осуђених на рад, јер велики број осуђених није радно ангажован.

Препорука

КПЗ Сремска Митровица ће осуђенима омогућити остварење права на рад, тако што ће им омогућити радно ангажовање.

Поступање по препорукама

Током контролне посете КПЗ Сремска Митровица (јун 2013. године), констатовано је да КПЗ Сремска Митровица поступа по препоруци. Наиме, Према наводима начелнице Службе за третман у Заводу се осуђенима омогућује право на рад. На дан контролне посете око 700 осуђених је било радно ангажовано.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете О3 Крагујевац у фебруару 2013. године, уочено је да у Заводу постоје капацитети за упошљавање осуђених. За упошљавање осуђених у обзир се узимају одређени критеријуми као што су: врста посла која се одређује према психичким и физичким способностима које процењује стручни тим Завода, стручним квалификацијама, израженим жељама осуђеног, али и према могућностима Завода. Предлог о упошљавању осуђених лица се доставља управнику не предлог стручног тима, а коначну одлуку о упошљавању доноси управник. Осуђена лица се упошљавају на економији, у кухињи, котларници, радионици, вешерају, бифеу, на одржавању круга Завода. Повремено се осуђена лица ангажују и ван Завода. Радно време осуђених износи 8 часова дневно, а некада и краће у зависности од потреба посла.

Накнада за рад се према наводима службених лица, не исплаћује редовно, а према наводима појединих осуђених са којима је обављен разговор накнада за рад не исплаћује се уопште.

Утврђено

У О3 Крагујевац накнаде за рад се осуђеним лицима не исплаћују редовно.

Препорука

ОЗ Крагујевац ће у свом будућем раду осуђенима радно ангажованим у Заводу исплаћивати накнаде за рад, и то најкасније до краја текућег месеца за претходни месец.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Крагујевац од јула 2013. године, обавестио је НПМ да се поступа по препоруци. У финансијским ставкама ОЗ Крагујевац постоји ставка за исплату накнаде за рад, која се исплаћује у зависности од прилива новца из управе за наведену ставку.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 12 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за упошљавање лица лишених слободе те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (Одсек Вршац), ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

4.4. СЛОБОДНО ВРЕМЕ

Стандарди

Европска затворска правила придају велику важност слободном времену односно физичким активностима и рекреацији који су дефинисани члановима 27.1. до 27.7. Изричито се наводи да могућности за рекреацију, укључујући спорт, игре, културне активности, хобије и друге активности у слободно време, морају бити обезбеђене, а колико год је могуће, затвореницима се мора дозволити да их организују.

У оквиру слободног времена НПМ посебно води рачуна о времену које лица лишена слободе проводе ван затворених просторија, физичким активностима и културним и уметничким активностима.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 80.

Осуђени има право да изван затворених просторија на свежем ваздуху, у слободно време, проведе најмање два часа дневно.

Осуђени, коме године и телесне способности то дозвољавају, има право у слободно време на организовану физичку активност, укључујући и право да заједно са другим осуђеницима користи спортске терене и опрему

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 42.

Осуђени има право, у складу са Законом, да изван затворених просторија на свежем ваздуху, у слободно време, проведе најмање два часа дневно.

Завод организује различите облике активности за задовољење физичких, уметничких, културних и радних потреба осуђених.

Завод, у складу са својим могућностима, обезбеђује простор и опрему за коришћење слободног времена осуђених.

У заводу се организују културне, радне, забавне и спортско-рекреативне активности.

У слободно време осуђени се према својим склоностима и интересовањима могу бавити израдом уметничких предмета и другим видовима стваралачког изражавања.

Пракса НПМ

4.4.1. Време изван затворених просторија / боравак на свежем ваздуху

Стандарди

Могућности за рекреацију, укључујући спорт, игре, културне активности, хобије и друге активности у слободно време, морају бити обез-

беђене, а колико год је могуће, затвореницима се мора дозволити да их организују.[124] Одговарајуће активности чији је циљ развијање физичке спремности и могућност за одговарајућу физичку активност и рекреацију представљају саставни део затворског режима.[125] Сваки затвореник треба да има могућност да сваког дана вежба најмање један сат на свежем ваздуху, уколико то дозвољавају временске прилике.[126]

Мада је недостатак сврсисходне активности штетан за сваког затвореника, он је посебно опасан за малолетнике, који имају посебну потребу за физичком активношћу и интелектуалном стимулацијом. Малолетницима лишеним слободе треба бити понуђен пуни програм образовања, спорта, професионалне обуке, рекреације и других сврсисходних активности. Физичко образовање требало би да представља важан део тог програма.[127] Сваки малолетник треба да има право на одговарајуће време за слободно дневне активности, на отвореном кад год то временске прилике дозвољавају, и у том периоду треба да буде омогућен одговарајући рекреативни и физички тренинг. За те активности треба да буде обезбеђен одговарајући простор, инсталације и опрема.[128]

Објекти за вежбе на отвореном морају да нуде склониште од неповољних временских прилика.[129] Недостатак надстрешнице у простору за шетњу (двориште) битно отежава остваривање права лица лишених слободе на време на свежем ваздуху у време атмосферских падавина. Завод ће у простору за шетњу на свежем ваздуху формирати надстрешницу димензија подобних да се сва лица која су изведена у шетњу заклоне од атмосферских падавина.[130]

---

124 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 27.6.

125 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 27.3.

126 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 27.1.

127 Дванаести општи извештај Европског комитета за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања – CPT (99), тачка 31. став 1.

128 Правила Уједињених нација о заштити малолетника лишених слободе, усвојена резолуцијом Генералне скупштине УН 14. децембра 1990. год., тачка 47.

129 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења (2002) 1 – Rev. 2010, тачка 48.

130 Извештај Заштитника грађана (ПМ) о посети ОЗ Зрењанин, 22–116/10, стр. 48.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 68. став 1.

Осуђени има право да изван затворених просторија, у слободно време, проведе најмање два часа дневно.

Члан 239.

Притвореник борави у заводу под истим условима као и осуђено лице, ако Законником о кривичном поступку није друкчије одређено.

Правилник о кућном реду Казнено-поправног завода за малолетнике

Члан 80.

У циљу свестраног васпитног деловања на малолетника, очувања и развијања психофизичких способности и подизања његовог културног нивоа, у заводу се у слободном времену организују разноврсне активности.

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Ваљево у мају 2013. године, уочено је да се Одељење појачаног надзора налази у затворском кругу, кога чини једноетажна зграда, која је зидом и металним вратима одвојена од остатка круга. Поред просторија у којима се извршава посебна мера смештај под појачан надзор, у овој грађевинској целини налазе се и просторије за извршење дисциплинске мере упућивање у самицу.

Смештај у одељењу појачаног надзора је организован тако што се лица смештају у вишекреветне спаваонице. Правилником о понашању у овом одељењу назначено да је комуникација између осуђеника из различитих спаваоница забрањена.

Постоје два простора за шетњу – један који је намењен боравку на свежем ваздуху лица која су на извршењу посебне мере појачаног надзора, а други који је намењен боравку на свежем ваздуху лица која су на издржавању дисциплинске мере упућивања у самицу. Ниједно шеталиште нема адекватну надстрешницу, као заштиту од падавина.

Прекршајно кажњени

Прекршајно кажњена лица се налазе у сутерену зграде „Истражни затвор". Зграда располаже са 88 лежаја, а предвиђен капацитет је за 86 лица лишених слободе. По наводима службених лица, број прекршајно кажњених је у порасту, те се дешава да сви капацитети буду попуњени.

У овој згради су смештена лица лишена слободе различитих категорија: притвореници, осуђена лица која издржавају казну малолетничког затвора, али су из „безбедносних разлога" измештена из круга Завода, осуђена лица на извршењу казне до једне године затвора, а која су по распоредном акту смештена у „Истражни затвор", као и прекршајно кажњена лица.

Прекршајно кажњена лица у просторијама спаваоницама проводе највећи део дана, тачније 23 сата. У тренутку посете било је 23 прекршајно кажњена лица.

Простор за време на свежем ваздуху (шетњу) користе исто као и притворена лица, без зеленила и надстрешнице, као заштите од падавина.

Осуђени

За време изван затворених просторија користи се унутрашње двориште Завода у коме постоји теретана на отвореном, терени за кошарку и фудбалски терен. Осуђени у затвореном одељењу већину времена у току дана проводе у дворишту Завода, док осуђени из полуотвореног одељења, у унутрашњем дворишту Завода могу проводити само два пута недељно у тајању од по два сата.

Притвореници

У Заводу постоји посебан простор за боравак притвореника на отвореном. Простор се налази између два спољња зида зграде и преградних бетонских зидова, бетонске је подлоге, без икаквог зеленила. Простору се приступа силаском металним степеницама које воде са првог спрата и није приступачан за инвалидска колица. У овом простору налази се једна клупа за седење. Не постоје надстрешнице, што не омогућава да притвореници проводе време на свежем ваздуху у

време атмосферских падавина. Не постоје справе за вежбање, тако да служи само за шетњу.

Притвореници су навели да им се омогућује свакодневно боравак од 45 минута до сат времена на свежем ваздуху, обично у раним јутарњим часовима. Према наводима службених лица, шетња се организује од 7 сати до 19 часова свакога дана. Службена лица објашњавају да је спровођење шетње отежано, због великог броја лица у згради и због различитих категорија којима лица припадају.

За притворенике нису организоване физичке активности. Дакле, притвореници у шетњи проводе највише један сат дневно, док остатак дана, пуна 23 сата, проводе у спаваоницама, у којим слободно време могу користити само за гледање телевизије.

Утврђено

У КПЗ за малолетнике Ваљево у Одељењу за појачан надзор у време атмосферских падавина битно је отежано остваривање права осуђеника на време на свежем ваздуху, јер простори за шетњу у том одељењу немају надстрешницу.

У КПЗ за малолетнике Ваљево у „Истражном затвору" у време атмосферских падавина битно је отежано остваривање права лица лишених слободе на време на свежем ваздуху, јер простор нема надстрешницу.

У притворској јединици КПЗ за малолетнике Ваљево притвореницима није омогућено да на отвореном проведу два сата дневно.

Препоруке

КПЗ за малолетнике Ваљево ће у оба простора за време на свежем ваздуху (шетњу) Одељења за појачан надзор поставити надстрешницу димензија подобних да се сва лица која су изведена у шетњу заклоне од атмосферских падавина.

КПЗ за малолетнике Ваљево ће у „Истражном затвору" у оквиру простора за време на свежем ваздуху (шетњу) поставити надстрешницу димензија подобних да се сва лица која су изведена у шетњу заклоне од атмосферских падавина.

КПЗ за малолетнике у Ваљеву ће предузети потребне мере како би се осуђенима из полуотвореног одељења обезбедио адекватан простор за слободне време на свежем ваздуху са потребном опремом.

Притвореницима у КПЗ за малолетнике у Ваљеву ће се омогућити да на отвореном проводе најмање два сата дневно.

Поступање по препорукама

Одговор КПЗ Ваљево

У свом одговору КПЗ Ваљево је обавестило НПМ да је извршена комплетна адаптација зграде истражног затвора и тиме трајно је решен проблем шеталишта.

Контролна Посета НПМ-а КПЗ Ваљево

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Ваљево констатовано је да није поступљено по препоруци да се реши проблем шеталишта Одељења за појачан надзор.

Што се тиче препоруке да се осуђенима из полуотвореног одељења обезбеди адекватан простор за слободно време на свежем ваздуху са потребном опремом, констатовано је да је поступљено по препоруци.

У односу на препоруку да се притвореницима у КПЗ за малолетнике у Ваљеву омогући да на отвореном проводе најмање два сата дневно констатовано је да у КПЗ за малолетнике Ваљево тренутно нема лица у притвору.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 33 препоруке, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за боравак лица лишених слободе на свежем ваздуху те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Београд-Падинска скела, КПЗ Пожаревац – Забела, КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Београд, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Неготин, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ОЗ Зајечар, ВПД Крушевац.

4.4.2. Физичке активности

Стандарди

Одговарајуће активности чији је циљ развијање физичке спремности и могућност за одговарајућу физичку активност и рекреацију представљају саставни део затворског режима. Могућности за рекреацију, укључујући спорт, игре и друге активности у слободно време, морају бити обезбеђене, а колико год је могуће, затвореницима се мора дозволити да их организују. Затворска управа дужна је да омогући такве активности обезбеђујући одговарајућа средства и опрему, а затвореницима се дозвољава да се друже за време физичких активности и у циљу учешћа у рекреативним активностима.[131] Ова обавеза односи се на све затворенике без изузетка (укључујући оне који су кажњени конфинацијом у ћелији).

Сваки затвореник треба да има могућност да сваког дана вежба најмање један сат на свежем ваздуху, уколико то дозвољавају временске прилике. Када је време неповољно, затвореницима се обезбеђују други услови за вежбање. Такође се сматра да објекти за вежбе на отвореном морају бити релативно пространи и, кад год је то могуће, да нуде склониште од неповољних временских прилика.[132]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 68. став 2.

Осуђени, коме године и телесне способности то дозвољавају, има право у слободно време на организовану физичку активност, укључујући и право да заједно са другим осуђеницима користи спортске терене, уређаје и опрему.

Члан 103.

Лекар у заводу дужан је да управнику завода у писменој форми даје налазе и препоруке у вези са неопходним физичким активностима осуђених,

131 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачке 27.1, 27.2, 27.3, 27.4, 27.5, 27.6 и 27.7.

132 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења (2002) 1 – Rev. 2010, тачка 48.

а управник завода дужан је да без одлагања предузима те мере које му препоручи лекар.

Члан 239.

Осуђени, коме године и телесне способности то дозвољавају, има право у слободно време на организовану физичку активност, укључујући и право да заједно са другим осуђеницима користи спортске терене, уређаје и опрему.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 49.

Завод, у складу са својим могућностима, омогућује бављење телесним вежбањем и спортским активностима и у ту сврху обезбеђује спортске терене, просторије, спортске реквизите и теретану са припадајућом опремом. Активности се организују током целог дана, према програму који је донела служба за третман.

Пракса НПМ

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, уочено је да у објекту „Павиљон Ц“, у делу у ком је смештена притворска јединица, не постоји посебан простор, опремљен справама за вежбу, намењен за физичке активности притвореника.

Осуђени

Спортски центар „Партизан“ располаже са два терена за фудбал, тереном за кошарку, спољашњом теретаном и спортском салом за физичке активности када је хладно и за време падавина.

Осуђени већином слободно време и време предвиђено за боравак ван затворених просторија на свежем ваздуху проводе на спортском центру.

У оквиру тзв. индустријског комбината постоје посебни спортски терени и теретана који су на располагању и осуђенима смештеним у ватрогасном одељењу и VI павиљону.

Осуђени нису имали примедбе на остваривање права на бављење физичким активностима.

Спортска сала располаже унутрашњом теретаном, спортским теренима и столом за стони тенис.

Затечени запослени су навели да препреку за шире могућности физичких активности у постојећој пространој сали (у којој је могуће играње кошарке, одбојке, рукомета, малог фудбала...) представља недостатак спортских реквизита (лопте, рукометни голови, стубови и мреже за одбојку, реквизити за стони тенис...). Наведено је да недостају и справе за теретану.

Утврђено

У притворској јединици КПЗ Сремска Митровица не постоји посебан простор, опремљен справама за вежбу, намењен за физичке активности притвореника.

У спортском центру „Партизан" у КПЗ Сремска Митровица недостају спортски реквизити (лопте, рукометни голови, стубови и мреже за одбојку, реквизити за стони тенис...), као и справе и друга опрема за теретану.

Препоруке

У притворској јединици КПЗ Сремска Митровица формираће се посебан простор, опремљен справама за вежбу, намењен за физичке активности притвореника на свежем ваздуху, као и у затвореном простору (за вежбу када атмосферске прилике на отвореном то не дозвољавају).

КПЗ Сремска Митровица ће у спортском центру „Партизан" обезбедити потребне спортске реквизите (лопте, рукометни голови, стубови и мреже за одбојку, реквизити за стони тенис...), као и недостајуће справе и другу опрему за теретану.

Служба за третман ће формирати листу спортских терена, просторија, реквизита, справа и друге опреме, потребних за обављање физичких активности лица лишених слободе; и донети програм организованог телесног вежбања и спортских активности лица лишених слободе, по коме ће се спроводити те активности у Заводу.

Поступање по препорукама

Током контролне посете КПЗ Сремска Митровица (јун 2013. године), констатовано је да КПЗ Сремска Митровица није поступио по препоруци да се у притворској јединици КПЗ Сремска Митровица формира посебан простор, опремљен справама за вежбу, намењен за физичке активности притвореника на свежем ваздуху, као и у затвореном простору.

Таквоће је констатовано да је делимично поступљено по препоруци да КПЗ Сремска Митровица у спортском центру „Партизан" обезбеди потребне спортске реквизите (лопте, рукометни голови, стубови и мреже за одбојку, реквизити за стони тенис...), као и недостајуће справе и другу опрему за теретану. Наиме набављени су само одређени спортски реквизити.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 12 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за бављење физичким активностима лица лишених слободе, те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Неготин, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

4.4.3. Културне и уметничке активности

Стандард

Постојање задовољавајућег програма активности такође је веома важно, чак важније у строго затвореним одељењима него обичним. То може у многоме да допринесе да се неутралишу штетне последице на личност затвореника услед живота у затвореном одељењу. Активности би требало да буду што различитије (едукација, спорт, активности по вокацији итд.). Кад су у питању, нарочито, радне активности, јасно је да разлози безбедности могу да искључе многе облике рада који су уобичајени у нормалним одељењима. Ипак, то не значи да се затвореницима омогућују само нестимулативне активности.[133]

133 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења, т. 32. ст. 3. XI Општег извештаја.

Извори

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 42. ставови 2, 4. и 5.

Завод организује различите облике активности за задовољење физичких, уметничких, културних и радних потреба осуђених.

У заводу се организују културне, радне, забавне и спортско-рекреативне активности.

У слободно време осуђени се према својим склоностима и интересовањима могу бавити израдом уметничких предмета и другим видовима стваралачког изражавања.

Пракса НПМ

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Нови Пазар у марту 2016. године уочено је да се културно-уметничке активности у Заводу не организују, јер не постоје просторне могућности, а нема довољно ни запослених који би организовали и спроводили ове активности. У дневном боравку Завода, осуђена и прекршајно-кажњена лица имају могућност свакодневно да играју друштвене игре (шах, не љути се човече и јамб).

НПМ сматра да је наведено још један пример добре праксе ОЗ Нови Пазар, коју би требало да следе и други Заводи, с обзиром да је НПМ често у другим заводима наилазио на примедби од стране лица лишених слободе јер им друштвене игре нису дозвољене у слободне време.[134]

С обзиром да се у Заводу од третманских активности једино реализују индивидуални разговори и упошљавање осуђених, као и да већина осуђених већи део дана проводи у дневном боравку или спаваоници не радећи ништа сврсисходно, те узимајући у обзир да већина њих има проблем са организацијом и начином коришћења слободног временом, Завод треба да пронађе начин и осуђенима понуди већи број различитих активности (разне секције, радионице и сл.).

134 Као разлог забране играња друштвених игара у другим заводима, НПМ је углавном од стране службених лица добијао објашњење да се на тај начин спречава злоупотреба, јер се лица приликом играња друштвених игара међусобно кладе.

Учешћем лица лишених слободе у културно-уметничким активностима може се утицати на развијање позитивних навика и способности осуђених које могу бити од значаја за њихово понашање. Такође, кроз различите културно-уметничке активности могу се реализовати индивидуални циљеви у складу са процењеним ризицима и потребама осуђених, чиме се осуђенима пружа још једна могућност да напредују у повољнију групу и одељење, а при томе се окупира и слободно време.

Утврђено

У Заводу лицима лишеним слободе није омогућено бављење културно-уметничким активностима у слободно време.

Препорука

ОЗ Нови Пазар предузеће мере како би се лица лишена слободе укључила у културно-уметничке активности у слободно време.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Нови Пазар се изјаснио да је установа са малим бројем осуђених лица и скромних смештајних капацитета, те да су све активности ограничене.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 4 препорука, укључујући горе наведене, у којима су утврђене неправилности везано за бављење културним и уметничким активностима лица лишених слободе, те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ВПД Крушевац.

4.5. ОБАВЕШТАВАЊЕ

Стандарди

Право осуђеника на обавештавање је као стандард уврштено у Европска затворска правила, рад Комитета за спречавање мучења и праксу Европског суда за људска права.

У Европским затворским правилима је нагласак стављен на примање а не на саопштавање информација. Чињеница да ће затвореник једног дана бити пуштен на слободу је снажно оправдање да се дозволи највећи могући степен слободе затвореника да не само одржава везе са породицом већ и да се информише о догађајима у спољном свету, јер ће каснија друштвена реинтеграција затвореника бити лакша ако се такве везе одржавају и током заточења и ако је он добро упознат са дневним догађањима. У члану 24.10 је наведено да би затвореницима требало да буде „дозвољено да се редовно инфомишу праћењем вести и читањем новина, часописа и других публикација, праћењем радио и ТВ програма, предавањима и на друге сличне начине које одобрава или контролише управа".

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 109.

Осуђени има право да користи дневну и периодичну штампу и друга средства јавног обавештавања.

Осуђени може да чита књиге из библиотеке завода и књиге које сам прибави.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 39.

Осуђени може набављати књиге, часописе и друга средства јавног обавештавања.

Завод сарађује са библиотекама, а према потреби обезбеђује и друга аудио-визуелна средства јавног обавештавања.

Осуђеном је дозвољено да књиге и друга средства јавног обавештавања износи из библиотеке ради коришћења у слободно време.

Начин издавања и коришћења књига и других средстава јавног обавештавања одређује управник завода.

Пракса НПМ

НПМ у оквира права на обавештавање контролише приступ осуђеника штампи, телевизијском програму и библиотеци. У досадашњем раду забележене су само препоруке везане за праћење телевизијског програма.

4.5.1. Телевизија

Стандард

Осуђена лица би требало да су редовно информисани о дешавањима у друштву у виду читања новина, недељника и других публикација, као и путем радија и телевизије.[135]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 121. став 1.

Осуђени има право да набавља дневну и периодичну штампу о свом трошку и да користи друга средства јавног обавештавања.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 39. став 4.

Завод сарађује са библиотекама, а према потреби обезбеђује и друга аудио-визуелна средства јавног обавештавања.

Члан 16. ставови 3, 4. и 5.

Осуђенима се обезбеђује простор за дневни боравак. У простору за дневни боравак мора се обезбедити довољан број столица и одговарајући број столова према броју осуђеника који га користе. Простор за дневни боравак мора имати техничке услове за коришћење радио и телевизијског апарата.

---

135 Европска затворска правила, чл. 24.10.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, уочено је да је слушање радија и праћење телевизијског програма у Заводу углавном омогућено. Осуђени у полуотвореном и отвореном одељењу имају могућност праћења телевизијског и радио програма. Међутим, запажено је да немају све спаваонице у затвореном одељењу телевизоре и радио апарате. У једној од просторија у затвореном одељењу, осуђеници су навели да им је радио апарат одузео командир, без наведених разлога за такво поступање.

Утврђено

Поједини осуђеници у затвореном одељењу немају могућност праћења ТВ и радио програма, јер у њиховим просторијама спаваоницама не постоје радио и ТВ апарати.

Препорука

ОЗ Суботица ће, свим осуђеним лицима смештеним у затвореном одељењу, омогућити праћење ТВ и радио програма.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Суботица од августа 2016. године, обавестио је НПМ да ће свим осуђеницима смештеним у затворено одељење бити омогућено праћење радио и ТВ програма.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Нови Сад у октобру 2014. године уочено је да је смештај у Павиљону 2 организован по принципу „блока“, који се састоји од спаваоница и заједничког мокрог чвора. Раније је на блоку постојала просторија која је имала функцију дневног боравка, али је она претворена у спаваоницу.

Утврђено

У ОЗ Нови Сад у затвореном одељењу осуђеницима није обезбеђена просторија за дневни боравак.

Препорука

ОЗ Нови Сад ће у оквиру затвореног одељења обезбедити намен-ску просторију за дневни боравак осуђених са довољним бројем столица и одговарајућим бројем столова, као и техничке услове за коришћење радио и телевизијског програма.

Поступање по препорукама

Током контролне посете ОЗ Нови Сад (мај 2015. године), констатовано је да ОЗ Нови Сад није поступио по препоруци. Наиме, ОЗ Нови Сад, услед великог броја осуђених лица, није у могућности да спроведе упућену препоруку и да обезбеди у затвореном одељењу просторију за дневни боравак. Свака соба има телевизор и DVD, а Завод је преко кантине омогућио и куповину прикључка за дигитализацију. Завод се нада да ће се у наредном периоду (доношењем Правилника о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција) смањити ниво попуњености, на који начин би постојала могућност да се поступи по препоруци и обезбеди дневни боравак за осуђена лица.

Напомена: Потребно је нагласити да су препоруке које се односе на праћење радио и телевизијског програма углавном укључене у препоруке које се односе на заједничке просторије односно дневни боравак или на спаваонице тако да их је тешко посебно издвојити. У извештајима о посетама Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је само у два случаја издао препоруке о праћењу радио и телевизијског програма самостално као посебне препоруке.

Препоруке су дате следећим установама: ОЗ Београд, ОЗ Нови Сад, ОЗ Суботица.

4.6. ПОСЕТЕ

Стандарди

Право на посете се у оквирима Европске конвенције за заштиту људских права углавном посматра у контексту члана 8. којим се гарантује право на поштовање приватног и породичног живота. Право на посете је као такво неспорно и у националним и међународним оквирима. Оно се чак посматра у једном ширем контексту у оквиру кога се од затворских власти очекује да, у складу са могућностима, осуђеника распореди што је могуће ближе члановима његове породице.

Комитет за спречавање мучења се кроз своју праксу изјашњавао у вези са честим премештањем затвореника који се сматрају проблематичним. Иако може бити неопходно да се затвореници који су посебно проблематични преместе у други затвор, њихово често премештање може да изазове „веома штетне последице по њихово душевно и физичко благостање" као и да значајно угрози могућност затвореника да одржавају адекватне контакте са члановима породице и са правним заступницима. Зато би, по мишљењу Комитета, у одређеним околностима могло да се сведе на нечовечно и понижавајуће поступање.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Чланови 90 – 96 *уређују посете браниоца, посете страном држављанину и посете у посебној просторији.*

Члан 129.

Осуђеном који се посебно добро влада и залаже и остварује напредак у донетом програму поступања управник завода може доделити проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Чланови 45. до 47. – *ближе одређују посете.*

Члан 35. став 5.

Посета притвореник траје један час, а по одобрењу органа који води поступак може трајати и дуже.

Законик о кривичном поступку[136]

Члан 219. став 1.

По одобрењу судије за претходни поступак и под његовим надзором или надзором лица које он одреди, у границама кућног реда завода, притвореника могу посећивати блиски сродници, а по његовом захтеву – лекар и друга лица. Поједине посете могу се забранити ако је вероватно да би оне могле довести до ометања истраге. Против решења судије за претходни поступак о забрани појединих посета притвореник може изјавити жалбу већу (члан 21. став 4.) која не задржава извршење решења.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Заштитник грађана је, у оквиру својих овлашћења из члана 22. Закона о заштитнику грађана, у поступку континуираног и системског прикупљања, провере и обраде података у вези са заштитом лица лишених слободе, посетио Окружни затвор у Београду, Окружни затвор у Ужицу, Окружни затвор у Панчеву, Окружни затвор у Суботици, Окружни затвор у Зрењанину, Окружног затвора у Лесковцу, Окружни затвор у Новом Пазару, Окружни затвор у Крушевцу, Окружни затвор у Смедерево, Окружни затвор у Прокупљу, Окружни затвор у Врању, Окружни затвор у Новом Саду Окружни затвор у Краљеву, Казнено – поправни завод у Сомбору, Казнено – поправни завод у Београду – Падинској Скели, Казнено – поправни завод у Шапцу и Казнено – поправни завод у Ћуприји, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде.

Приликом напред описаних посета утврђено је да у наведеним заводима, осим у Окружном затвору у Новом Саду, не постоје посебне просторије које су предвиђене и опремљене за посете брачног друга, деце или других блиских лица осуђеног. Посете осуђенима који се налазе на издржавању казне затвора се искључиво организују у оквиру, за ту намену, предвиђених заједничких просторија.

Чланом 82. Закона о извршењу кривичних санкција („Сл. Гласник РС" број 85/2005 и 72/2009 и 31/11) прописује да осуђени има право да једном у три месеца борави са брачним другом, децом или другим

136 „Сл. гласник РС", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

блиским лицем три часа у посебним просторијама завода, а да се начин остваривања овог права, изглед посебне просторије и одређивање круга блиских лица ближе уређује Актом о кућном реду.

Члан 55. Правилника о кућном реду казнено – поправних завода и окружних затвора („Сл. гласник РС" број 72/2010) предвиђа да осуђени има право да једном у три месеца борави с брачним другом, децом или другим блиским лицем три часа у посебним просторијама завода. Посебна просторија завода мора бити довољно пространа, загрејана, осветљена, са потребним намештајем, купатилом и прилагођена за боравак деце. Правилник одређује да се блиским лицима подразумевају лица која је осуђени навео као посетиоце.

Обавеза је свих надлежних органа да се у свом раду придржавају Устава и закона, као и да лицима који се налазе на издржавању казне затвора у потпуности обезбеде остваривање права која им припадају. Свако другачије поступање без обзира на разлоге којима се орган руководи, доводи до директног кршења права и основ је за утврђивање одговорности надлежног органа.

Заштитник грађана сматра да су у Окружним затворима[137] и Казнено поправним заводима отвореног типа повређена права осуђених лица која су им загарантована Законом о извршењу кривичних санкција и Правилником о кућном реду казнено поправних завода и окружних затвора, јер у наведеним заводима нису обезбеђене посебне просторије за посету брачног друга, деце и другог блиског лица осуђеног.

Посебно, посете брачног друга и деце представљају најбољи начин одржавања везе осуђеног са породицом. Неопходно је да се створе сви неопходни услови да се током посета, у складу са законом, омогући њихов физички контакт и поштовање њиховог достојанства.

Након утврђивања свих релевантних чињеница, Заштитник грађана је применом чл. 31. ст. 2. Закона о Заштитнику грађана утврдио кршење права грађана и дао препоруку поступајућим органима управе за отклањање уочених недостатака у раду.

Утврђено

У Окружним затворима[138] и Казнено поправним заводима отвореног типа Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде

137 Осим у Окружном затвору у Новом Саду.

138 *Ibid*.

повређена су права осуђених лица на боравак у посебној просторији прописана чланом 82. Закона о извршењу кривичних санкција, јер нису обезбеђене посебне просторије за посету брачног друга, деце и других блиских лица осуђеног.

Препорука

У Окружним затворима[139] и Казнено поправним заводима отвореног типа Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде обезбедиће се и адекватно опремити посебне просторије за посете брачног друга, деце или другог блиског лица осуђеног.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Нови Сад у октобру 2014. године, уочено је да у Заводу постоји посебна просторија за посете осуђенима. Посета за полуотворено и отворено одељење су суботом у термину 8–13 часова, док су посете у затвореном и пријемном одељењу истог дана од 13–18 часова и трају један час. Ове информације осуђенима су доступне у информатору који је видно истакнут на одељењима.

Посете притвореницима могу бити редовне и ванредне. Редовне посете су једном недељно, уторком (од А до М) и четвртком (од М па до Ж). Поступајући судија одобрава посету или тако што одређује за члана уже породице сталну дозволу посећивања или кроз одобравање појединачне посете, док трајање посете судија препушта кућном реду притворске јединице. Посете трају пола сата. Обављају се кроз стакло. У случају дужег трајања притвора, судија на захтев одобрава отворене посете, које се такође одвијају без ближег физичког контакта, само се стакло између чланова породица помера. Посете су строго надзиране, одвијају се са отвореним визуелним вратима поред којих стоји командир на метар и по удаљености посетилаца, тако да се одвијају без приватности.

Утврђено

Посете притвореницима у Окружном затвору у Новом Саду у просеку трају око 30 минута.

139 *Ibid*.

Препорука

У ОЗ у Новом Саду ће се омогућити да посете притвореницима трају најмање сат времена, као што је одређено важећим прописима.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а ОЗ Нови Сад маја 2015. године констатовано је да није поступљено по овој препоруци. Наиме, посете и даље трају 30 минута (4 пута медечно). Образложење запослених је да се време трајања посета уподобљава времену предвиђеном за посете (од 07 часова до 19 часова) као и чињеници да се посетиоци опредељују за поподневне посете, а да се пријава посета врши до 15.30 часова. Имајући у виду бројност посета, оне су ограничене на пола сата, како би се свим посетиоцима омогућила посета. Такође, време посета немогуће је продужити и због недовољног броја запослених у служби обезбеђења. Према речима командира притворске јединице у овом тренутку недостаје најмање 70 стражара. У више наврата је тражено од Управе за извршење кривичних санкција да се одобри запошљавање нових људи, али је одобрење изостало.

У погледу времена трајања посета притвореници посебно имају примедбе на то што се особама које долазе са велике удаљености у посету (нпр. Ријека, Р. Хрватска; Бања Ковиљача, Лесковац) не омогућава да она траје сат времена.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Нови Пазар у марту 2016. године добијена су сазнања да се посете лицима обављају у за то намењеним просторијама. Затворене посете се обављају у просторији у којој се на средини просторије налази пулт, тако да су са једне стране пулта посетиоци, а са друге лица лишена слободе. Ток посете непосредно надзире припадник Службе за обезбеђење који се налази у просторији. Осуђени имају право на посете 2 пута месечно у трајању од 1 час. Отворене посете се обављају у посебном објекту у кругу Завода.

Осуђени, такође имају право и на проширена права и погодности у оквиру групе у коју су разврстани, на основу доброг владања и остваривања програма поступања. У евиденцији обраћања управнику

Завода уочено је да се лица обраћају управнику ради одобрења отворене посете.[140] Иако је према евиденцији на ове молбе позитивно одговарано, ипак могућност коришћења посета без надзора не би требало да зависи од појединачног одобрења управника. Наиме, проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете се, као и остала проширена права, додељује одлуком управника осуђеном који се посебно добро влада и залаже и остварује напредак у донетом програму поступања. На образложен предлог стручног тима једном додељено проширено право осуђени може користити све до одузимања, у законом предвиђеним случајевима.

Утврђено

У Заводу посете осуђеницима без надзора зависе од појединачног одобрења управника.

Препорука

У ОЗ Нови Пазар право на пријем посета без надзора у просторијама за посете ће се додељивати и одузимати осуђеним лицима у складу са прописаном процедуром за додељивање и одузимање проширених права.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Нови Пазар од јула 2017. године, је обавестио да је поступио по препоруци и да се право на пријем посета без надзора у просторијама за посете додељује и одузима осуђеним лицима у складу са прописаном процедуром за додељивање и одузимање проширених права.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 18, укључујући и горе наведене,, препоруке у којима су утврђене неправилности везане за посете лицима лишених слободе те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Чачак, ОЗ Крагујевац, ОЗ Краљево, ОЗ Панчево, ВПД Крушевац.

140 Посете без надзора у просторијама за посете.

4.7. ПОШИЉКЕ И КОМУНИКАЦИЈА

Пошиљке и комуникација осуђених лица телефоном је регулисана како Законом о извршењу кривичних санкција тако и Правилником о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора. Наравно, ова права подлежу одређеним законским ограничењима која су у складу са захтевима сигурности и безбедности осуђених лица и затворског особља. По правилу, када је реч о писменим пошиљкама редовно се контролише само садржај тих пошиљки а не и текст. Ова контрола се ради у присуству осуђеног лица. Идентично решење постоји и за пријем пакета који се такође отварају у присуству осуђеног. Сам текст писма се може контролисати али само по одлуци судије за извршење. Ова решења су у потпуности усаглашена са међународним стандардима и праксом Европског суда за људска права.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

4.7.1. Препоручена пошта

Извори

Закон о Запггитнику грађана

Члан 27.

Лица лишена слободе имају право да притужбу поднесу Заштитнику грађана у запечаћеној, одговарајућој коверти које обезбеђују установе у којима се налазе лица лишена слободе.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 75.

Осуђени има неограничено право на дописивање о свом трошку.

У заводу затвореног типа са посебним обезбеђењем, заводу затвореног типа и затвореном одељењу завода, на предлог управника завода или директора Управе, првостепени суд у седишту завода може, ако то налажу захтеви одржавања реда, сигурности и безбедности, спречавања кривичних дела и заштита оштећених, донети одлуку да се, на одређено време, текст писама надзире. Из истих разлога суд може ускратити дописивање.

Осуђени има право на дописивање без надзора са браниоцем, надлежним органима и међународним организацијама за заштиту људских права.

Законик о кривичном поступку (2005)

Члан 150. ставови 3, 4. и 5.

Притвореник се може дописивати с лицима ван затвора са знањем и под надзором истражног судије. Истражни судија може забранити слање и примање писама и других пошиљки штетних за вођење поступка. Против решења истражног судије притвореник може изјавити жалбу која не задржава извршење решења.

Забрана из става 4. овог члана не односи се на преписку притвореника са својим браниоцем, осим ако овим законом није другачије прописано, као и писма која притвореник шаље међународним судовима, међународним организацијама које се баве заштитом људских права, заштитнику грађана и домаћим органима законодавне, судске и извршне власти, или их од њих прима.

Стање на терену

Заштитнику грађана је, у појединим покренутим поступцима, од стране лица лишених слободе која се налазе у заводима за извршење санкција (лица која се налазе на извршењу казне затвора или у притвору) указивано да се њихова писма упућена Заштитнику грађана и другим органима, као и осталим лицима, не прослеђују од стране службених лица завода којима су предата ради слања. Заштитник грађана није био у могућности да процењује основаност тих навода, јер то није могуће проверити.

Наиме, када лица која се налазе на извршењу казне затвора или у притвору предају писма упућена Заштитнику грађана и другим органима, као и осталим лицима, од службених лица завода не добијају било какву писмену потврду да су предали писма ради слања поштом. Наведено их потпуно онемогућује да по потреби докажу да су писма заиста предата.

Утврђено

Лица која се налазе на извршењу казне затвора и у притвору не добијају писмену потврду о предаји писма службеним лицима завода ради слања препорученом поштом, што их онемогућава да по потреби докажу ту чињеницу.

Препоруке

Лицу које се налази на извршењу казне затвора или у притвору ће у моменту предаје писма службеном лицу завода ради слања препорученом поштом бити издата потврда о предаји писма.

Потврда о предаји писма садржи име и презиме лица које је писмо предало, назив (име и презиме) примаоца, датум предаје, евиденциони број, потпис службеног лица и печат завода за извршење санкција.

Управа за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде Републике Србије ће ову препоруку доставити свим заводима, а са њеном садржином биће упозната сва службена лица која у заводима врше пријем писама ради слања поштом, као и сва лица која се налазе на извршењу казне затвора и у притвору.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 3 препоруке, у којима су утврђене неправилности везано за слање писама препорученом поштом, те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: ОЗ Лесковац, ОЗ Панчево.

4.7.2. Телефонирање

Стандарди

Затвореници имају право да комуницирају без ограничења, писмима, телефоном или на други начин, са својим породицама, другим лицима и представницима спољних организација и да примају њихове посете. Затвореницима треба омогућити да одржавају контакт са спољним светом. Затворенику треба обезбедити одржавање односа са породицом и блиским пријатељима. Водећи принцип треба бити унапређивање односа са спољним светом. Свако ограничавање таквог контакта мора бити засновано на довољно јаким разлозима безбедности или на разлозима који се тичу расположивих средстава.[141]

141 CPT standardi inf/e (2002)1 – Rev. 2010, тачка 51.

Затвореницима ће бити омогућено да комуницирају колико год је то могуће писмима, телефоном или на други начин с породицама, другим лицима и представницима спољашњих организација и да примају посете тих лица.

Комуникација и посете могу да подлежу ограничењима и надзору ако то налажу захтеви наставка кривичне истраге, одржавања реда, сигурности и безбедности, спречавања кривичних дела и заштите жртава, али таква ограничења, укључујући конкретна ограничења која наложи судски орган, морају омогућавати минимални ниво контакта.

Затворске власти помажу затвореницима да одржавају одговарајући контакт са спољним светом и обезбеђују им потребну материјалну помоћ да те контакте остваре.[142]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 88. став 1.

Осуђени има право на телефонски разговор у складу са одредбама прописа који уређују кућни ред завода, о свом трошку.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 14.

Осуђени који је упућен у завод остварује, у складу са Законом о извршењу кривичних санкција (у даљем тексту: Закон), права на: ... телефонски разговор.

Члан 42.

Осуђени који је разврстан у затворено одељење има право на телефонски разговор два пута недељно, а осуђени који је разврстан у полуотворено и отворено одељење има право на свакодневни телефонски разговор, у складу са могућностима завода.

Завод је обавезан да обезбеди потребан број телефонских говорница, у зависности од броја осуђених.

142 Препорука Rec (2006) 2 Комитета министара Савета Европе државама чланицама о европским затворским правилима, део II, тач. 24.1, 24.2 и 24.5.

Телефонирање се обавља на основу распореда који се унапред објављује.

Телефонски разговори укупно трају, по правилу, најдуже десет минута.

У заводу затвореног типа са посебним обезбеђењем, заводу затвореног типа и затвореном одељењу завода на предлог управника завода или директора Управе, првостепени суд у седишту завода може, у складу са Законом, ако то налажу захтеви одржавања реда, сигурности и безбедности, спречавања кривичних дела и заштита оштећених, донети одлуку да се, на одређено време, телефонски разговор надзире.

Телефонски разговор се обавља на језику по избору и о трошку осуђеног.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Панчево у априлу 2013. године, добијена су сазнања да у Заводу лица лишена слободе остварују право на телефонски разговор путем телефонских говорница које су постављене по једна у приземљу, на спрату затвореног одељења и на економији Завода, и то коришћењем телефонских картица.

Затечена лица лишена слободе су имала примедбе у погледу остваривања права на телефонирање. Према речима лица лишених слободе, телефонска веза се прекида након неколико минута после успостављања исте, а сам квалитет везе је лош.

Утврђено

У ОЗ Панчево, осуђенима је услед техничких проблема отежано остваривање права на несметано телефонирање.

Препорука

ОЗ Панчево ће предузети одговарајуће мере како би се отклонили технички недостаци фиксне телефоније у Заводу и унапредио квалитет успостављања и одржавања телефонске везе осуђених током трајања разговора.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Панчево од фебруара 2014. године, је обавестио НПМ да су отклоњени технички недостаци фиксне телефоније у затвору.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, Управа Завода је истакла да се странцима омогућује остваривање права на телефонски позив, али да не постоје техничке могућности да се обави позив у иностранство, већ се могу позивати само телефонски бројеви у Србији. Ипак, авганистански држављанин са којим је тим НПМ обавио разговор истакао је да му није омогућено да обави телефонски позив, иако је у неколико наврата саопштио затворским службеницима да жели да телефонира и да је желео да обави телефонски позив у оквиру домаћег телефонског саобраћаја.

Утврђено

У ОЗ Суботица не постоје услови за обављање телефонских разговора странаца лишених слободе са иностранством.

Препорука

У ОЗ Суботица обезбедиће се технички услови за обављање телефонских разговора странаца лишених слободе са иностранством, као и остваривање права да се одмах по пријему странац јави породици или лицу које одреди.

Управа за извршење кривичних санкција обезбедиће у свим установама за извршење кривичних санкција техничке услове за обављање телефонских разговора странаца лишених слободе са иностранством, као и да се одмах по пријему јаве породици или лицу које одреде.

Поступање по препорукама

У свом одговору у вези са препорукама НПМ-а упућених ОЗ Суботица, Управа за извршење кривичних санкција је обавестила НПМ да је управник завода омогућио странцима телефонске позиве са иностранством, у складу са законом.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 2, горе наведене, препоруке у којима су утврђене неправилности

везано за остваривање права на телефонирање те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: ОЗ Панчево, ОЗ Суботица

4.8. ВЕРСКА ПРАВА

Стандарди

Према Европским затворским правилима, осуђеницима би требало да буде омогућено да у највећој могућој мери „задовоље потребе верског, духовног и моралног живота присуствујући службама и састанцима које организује установа" и да поседују сву потребну верску литературу. У сваком случају где то оправдава број припаднике исте вере би требало да буде именован квалификован представник/свештеник за сваку вероисповест, коме би требало омогућити да организује редовне службе и активности и да у прописано време приватно посећује затворенике у том својству. У другим случајевима, затвореницима би требало да буде омогућен приступ квалификованом представнику своје вере ако то желе, мада посете не би требало да се обављају ако то затвореник не жели.

Брига за остваривање верских права постоји и у Европској конвенцији о људским правима, посебно у члану 9, којим се гарантује поштовање „слободе мисли, савести и вероисповести", што је израз који у себи садржи „стварни верски плурализам" као једну од основних тековина демократског друштва. У затворском контексту, он претпоставља да су решена питања као што је понуда исхране одређене верским или другим уверењима, и да постоји одговарајућа могућност изражавања вероисповести или приступа духовном усмеравању, али увек под условом да су те потребе у складу са затворским редом и безбедношћу.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 125.

Изричито је наведено да осуђеник има право:

– *на верски обред;*

– *да држи и чита верску литературу;*

– *да га посети свештено лице или други верски службеник.*

Даље се прописује да уколико у заводу постоји довољан број осуђених исте вероисповести, на њихов захтев, управник завода ће дозволити свештеном лицу или другом верском службенику те вероисповести да их редовно посећује или да у заводу има редовну службу или наставу. Осуђени слободно одлучује да ли ће да присуствује верском обреду или посети свештеног лица, односно другог верског службеника. Верски обред обавља се у посебној, прикладној просторији завода. Време, трајање и начин коришћења верских права уређују се прописом о кућном реду завода.

Пракса НПМ

Стање на терену

Током обиласка КПЗ Ниш у априлу 2016. године, уочено је да су обезбеђени услови за остваривање верских права за вернике хришћанске и исламске вероисповести, као и да свештеници Српске православне цркве обављају интензивне посете, врше богослужење и остварују контакте са верницима и осталим лицима. Тиму Заштитника грађана указано је да су посете хоће ретке, односно да је последња била пре више од годину дана.

Утврђено

У КПЗ Ниш лица лишена слободе православне вероисповести у потпуности остварују своја верска права, а постоје битни недостаци у остваривању тих права припадника других вера, пре свега исламске вероисповести.

Препорука

Поред сарадње са православним свештеницима, КПЗ Ниш ће успоставити сарадњу и са осталим верским заједницама, а нарочито са исламском заједницом.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Ниш се обратио Управи за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде са следећим питањем:

„Како на територији РС делује неколико исламских заједница, молимо Вас да нам дате информацију којој исламској заједници КПЗ у Нишу треба да се обрати како би успоставио сарадњу, а у циљу омогућавања осуђеним лицима исламске вероисповести да остваре своја верска права на један потпунији начин."

НПМ је обавештен о овом допису.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао препоруку у којој су утврђене неправилности везано за остваривање верских права, те је наложено њихово отклањање.

Препорука је дата КПЗ Ниш.

4.9. ПРИТВОР

Стандарди

У притворским јединицама завода за извршење кривичних санкција малолетни притвореници се смештају у исту просторију са пунолетним притвореницима искључиво на основу одлуке надлежног судије за малолетнике.[143] У изузетним случајевима, када је малолетна особа притворена у затвору за одрасле, затворска управа је дужна да обезбеди да, поред служби које су доступне свим затвореницима, малолетни затвореници имају приступ и социјалној, психолошкој и образовној служби, религиозним и рекреативним програмима или одговарајућим програмима који су доступни малолетницима у заједници[144].

Малолетни затвореници смештају се у део затвора који је одвојен од дела за одрасле, осим уколико се не сматра да је то у супротности са најбољим интересима малолетника.[145]

Малолетници се не смеју држати у условима изолације, који наликују затворској самици. То може угрозити њихов телесни и/или психички интегритет, па треба примењивати током најкраћег могућег периода времена, и, у сваком случају, мора им се гарантовати одго-

143 Препорука Заштитника грађана 12 – 2618 / 10, од 29. децембра 2010. године.

144 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачке 35.1.

145 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачке 35.4.

варајући контакт са људима, дозволити приступ материјалу за читање и омогућити најмање један сат физичке рекреације на отвореном свакога дана.[146]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 67. став 1.

Спаваоница мора бити толико пространа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора.

Члан 237. став 2.

Приликом смештаја води се рачуна о ранијој осуђиваности, здравственом стању, личним склоностима, језику који говори и разуме и врсти кривичног дела које му се ставља на терет.

Члан 239.

Притвореник борави у заводу под истим условима као и осуђено лице, ако Законником о кривичном поступку није друкчије одређено.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица

Члан 68.

Малолетник се налази у притвору одвојено од пунолетних лица, а изузетно судија за малолетнике може одредити да малолетник буде у притвору заједно са пунолетним лицем, које на њега не би штетно утицало, да би се избегле последице дужег усамљења по развој његове личности.

Правилник о кућном реду за примену мере притвора

Члан 13.

Малолетник у складу са законом издржава притвор по правилу одвојено од пунолетних лица.

---

146 Стандарди Европског комитета за спречавање мучења (2002) 1 – Rev. 2010, тачка 35. став 2.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 16. став 2.

Спаваоница мора бити толико пространа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током обиласка притворске јединице у КПЗ Сремска Митровица, у априлу 2012. године, уочено је да се притвореници који су раније осуђивани смештају у исте просторије-спаваонице с притвореницима који нису раније осуђивани, као и да се недовољно пажње поклања распоређивању притворених по просторијама-спаваоницама у зависности од врсте кривичног дела које им се ставља на терет. Затечена службена лица наведено објашњавају као последицу недостатка смештајног простора. Указују на то да им посебан проблем представља смештање притвореника против којих се води поступак због сексуалних деликата, јер су угрожени од стране других притвореника и зато се често пребацују у друге просторије-спаваонице.

У моменту посете, у Заводу није био ни један малолетник на извршењу мере притвора.

По наводима затечених запослених у притворској јединици Завода, малолетни притвореници се смештају у истим просторијама-спаваоницама са пунолетним притвореницима. Одлуку о томе не доноси судија за малолетнике, како је то прописано законом. Одлуку о смештању малолетног притвореника у исту просторију-спаваоницу са пунолетним притвореницима, као и избор просторије-спаваонице у коју ће бити смештен, одлучује управа Завода, како наводе, у складу са најбољим интересима малолетника. Истичу да се руководе пре свега опредељењем да би изолација притвореника, односно његово усамљење на дужи период, имало штетне последице на његово психичко стање.

Потпуно су разумни и јасни наводи које су изнели запослени у притворској јединици Завода о негативним последицама евенту-

алне изолације малолетних притвореника, односно да је за њих начелно боље да су смештени у истим просторијама-спаваоницама са пунолетним притвореницима, него да су сами. Респектујући најбоље намере управе Завода, указујемо да је за доношење одлуке о смештању малолетног притвореника у исту просторију-спаваоницу са пунолетним притвореницима надлежан искључиво судија за малолетнике. Смештање малолетника у притвор детаљно је регулисано законима и подзаконским актима који су донети на основу закона. Императивна норма је да се малолетници у притвору смештају одвојено од пунолетних лица, а изузетак да судија за малолетнике може одредити да малолетник у притвору може бити смештен са пунолетним лицем под одређеним условима. Дакле за примену овог изузетка неопходно је да постоји одлука надлежног судије за малолетнике.

Очигледно је да да су у конкретним случајевима радњама управе Завода повређена права малолетника да о њиховом смештају у притвору заједно са пунолетним лицима одлучује судија за малолетнике који је за то овлашћен и који поседује одговарајућа знања и лиценцу за доношење одлуке такве врсте, при том водећи рачуна о својствима личности и потребама сваког малолетног притвореника. Обавеза је свих надлежних органа да се у свом раду придржавају Устава и закона, да међусобно сарађују, јер свако одступање од овлашћења која су им дата може довести до повреде права неког лица. У том циљу у притворској јединици Завода малолетни притвореници треба да се смештају у исту просторију са пунолетним притвореницима искључиво на основу одлуке надлежног судије за малолетнике.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица притвореници који нису раније осуђивани смештају се у исте просторије-спаваонице с притвореницима који су раније осуђивани, а недовољна пажња поклања се распоређивању притворених по просторијама-спаваоницама у зависности од врсте кривичног дела које им се ставља на терет.

У КПЗ Сремска Митровица, малолетни притвореници се без одлуке судије за малолетнике смештају у истим просторијама-спаваоницама са пунолетним притвореницима.

Препоруке

У КПЗ Сремска Митровица притвореници који раније нису осуђивани неће се смештати у исте просторије-спаваонице са притвореницима који су раније осуђивани, а поклониће се посебна пажња распоређивању притворених по просторијама-спаваоницама у зависности од врсте кривичног дела које им се ставља на терет.

У КПЗ Сремска Митровица ће се малолетни притвореници смештати у истим просторијама-спаваоницама са пунолетним притвореницима искључиво на основу одлуке судије за малолетнике.

Када је у циљу спречавања фактичког усамљења малолетног притвореника нужно сместити у исту просторију-спаваоницама са пунолетним притвореницима, КПЗ Сремска Митровица ће о томе одмах обавестити надлежног судију за малолетнике, како би о евентуалном малолетниковом смештају са пунолетним притвореницима била донета одговарајућа одлука.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да није поступљено по првој препоруци. Службена лица су навела да се приликом смештања притвореника не води рачуна о врсти кривичног дела које им се ставља на терет, већ се по распоредном акту суда притвореници смештају у Завод у складу са слободним смештајним капацитетима. Раније осуђивана и неосуђивана лица није могуће раздвојити што због капацитета Завода, а највише због супротстављених група, заједничког учешћа у делу и сл., а није их могуће раздвојити ни по врсти дела.

Што се тиче друге препоруке која се односи на малолетне притворенике констатовано је да се по препоруци поступа.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Краљево у новембру 2012. године, уочено је да је притвор организован као одељење затвореног типа. Просторије-спаваонице се простиру на два етажа (у приземљу и на правом спрату зграде).

Чини га око десетак просторија-спаваоница. Током разговора управник Завода је истакао проблем великог броја притворених лица. Могло би се рећи да је цео Завод заправо притворска јединица, с обзиром да постоји само једна просторија-спаваоница за осуђена лица затвореног одељења, једна полуотвореног и једна за прекршајно-кажњена лица.

Током обиласка притворске јединице тим Националног механизма за превенцију уочио је да се у Заводу постепено улаже у реновирање просторија-спаваоница и мокрих чворова унутар њих. Због великог броја притвореника, у односу на капацитет Завода, убачени су и троспратни кревети. Није затечено ни једно лице да спава на поду, што су у разговору притвореници и потврдили. Међутим, оно што је уочено је да су спаваонице мале у односу на број лица која у њима бораве, односно, не долази на свако притворено лице предвиђених најмање осам кубних метара и 4 квадратна метра простора.

Утврђено

У притворској јединици О3 Краљево се у просторије-спаваонице смешта већи број притвореника од њиховог капацитета.

Препорука

У притворској јединици О3 Краљево обезбедиће се потребан простор за смештај притвореника, тако да на једног притвореника у просторији-спаваоници дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора.

Поступање по препорукама

У свом одговору О3 Краљево од августа 2013. године, обавестио НПМ да се препорука с обзиром на постојеће бројно стање притворених лица у О3 Краљево не може спровести, јер би за њено спровођење била неопходна комплетна реконструкција и доградња просторија унутар О3 Краљево, до чега је немогуће доћи из разлога што се просторије О3 Краљево налазе у оквиру зграде Полицијске управе у Краљеву. па је свака доградња грађевински и статички неизводљива.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 15 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за притвор те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (Одсек у Вршцу) ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ОЗ Зајечар.

5. Здравствена заштита

5.1. ОРГАНИЗАЦИЈА

Стандарди

Европска затворска правила пружају веома добре смернице за организацију здравствене службе. Ове смернице представљају минимум стандарда који се очекују од свих држава чланица Савета Европе. Ради се о следећим смерницама:

- Здравствена служба у затвору организује се у тесној вези с општом здравственом службом заједнице или државе.
- Здравствена политика у затворима треба да буде саставни део и у складу са националном здравственом политиком.
- Затвореници треба да имају приступ здравственим службама у земљи без дискриминације по основу њиховог правног статуса.
- Здравствена служба у затвору мора настојати да открије и лечи физичке или психичке болести или недостатке од којих затвореник болује.
- Све неопходне медицинске, хируршке и психијатријске услуге које у сврху лечења постоје у заједници морају бити на располагању и затвореницима у сврху лечења.
- У сваком затвору постојаће најмање један квалификовани лекар опште праксе.
- Обезбедиће се да у сваком тренутку лекар буде на располагању без одлагања у хитним случајевима.

- У случајевима када затвори немају стално запосленог лекара, хонорарно ће се ангажовати лекар да редовно врши посете.
- Сваки затвор имаће особље које је одговарајуће обучено за здравствену заштиту.
- Сваком затворенику обезбедиће се услуге квалификованог стоматолога и офталмолога

Пракса НПМ

5.1.1. Здравствено особље

Стандарди

Здравствена заштита осуђених треба да буде адекватна здравственој заштити осталих грађана. Све неопходне медицинске, хируршке и психијатријске услуге које у сврху лечења постоје у заједници морају бити на располагању и затвореницима у сврху лечења.[147]

Извори

Устав РС

Члан 68. став 1.

Свако има право на заштиту свог физичког и психичког здравља.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 23.

Служба за здравствену заштиту врши здравствену превенцију, лечи осуђена и притворена лица, надзире хигијену и квалитет хране и воде и учествује у утврђивању и спровођењу програма поступања према осуђеном. Да би Служба за здравствену заштиту ефикасно функционисала, неопходно је да располаже потребним бројем стручног медицинског особља. Тако Служба за здравствену заштиту има најмање једног лекара и једног медицинског техничара, а мора омогућити услуге и једног лекара психијатра. Кад је болничко лечење организовано у заводу, завод мора имати лекара и болничко особље са прописаном стручном спремом и располагати одговарајућим болничким просторијама

147 Препорука Р (2006) 2 Комитета министара Савета Европе у вези са ЕЗП, 40.5.

и бити снабдевен медицинским материјалом, прибором, уређајима и лековима. Здравственом раднику који прегледа и лечи осуђеног гарантује се и обезбеђује пуна професионална независност, сагласно закону и етичком кодексу.[148]

Члан 101. став 1.

Осуђени има право на здравствену заштиту према општим прописима о здравственој заштити и одредбама Закона.

Члан 102. став 6.

Осуђеном се мора омогућити да користи услуге зубног лекара.

Закон о здравственој заштити

Члан 25. став 1.

Сваки грађанин има право да здравствену заштиту остварује уз поштовање највишег могућег стандарда људских права и вредности.

Члан 26.

Сваки пацијент има право на доступну здравствену заштиту у складу са здравственим стањем.

У поступку остваривања здравствене заштите пацијент има право на једнак приступ здравственој служби без дискриминације.

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године уочено је да у Заводу постоји посебна Служба за здравствену заштиту.[149]

Лекар је у Заводу присутан радним данима од 7–22 сата, а викендом и празником од 9 до 21 сат. Ноћу у Заводу није присутан лекар. Хитна лекарска помоћ изван радног времена лекара обезбеђује се посредством Службе за хитну медицинску помоћ из Сремске Митровице која интервенише по позиву из Завода или доласком заводског ле-

148 Закон о извршењу кривичних санкција, члан 23.

149 Закон о извршењу кривичних санкција, члан 18. став 1: У заводима може постојати служба за здравствену заштиту; члан 23. став 1: Служба за здравствену заштиту врши здравствену превенцију, лечи осуђена и притворена лица, надзире хигијену и квалитет хране и воде и учествује у утврђивању и спровођењу програма поступања према осуђеном.

кара, с тим што претходне информације лекару прослеђује дежурни медицински техничар. Медицински техничари су у Заводу присутни увек (24 сата). Ноћу (од 19 до 07 сати), викендом и празником, у Заводу су дежурна два техничара.

По наводима начелника Службе за здравствену заштиту, на пословима здравствене заштите ангажовано је:

- укупно 22 здравствена сарадника (медицински техничари, лаборанти, стоматолошки техничар, рендген техничар), од којих је 5 жена, и то 2 у радном односу на неодређено време, 20 у радном односу на одређено време, а 1 по уговору о делу (рендген техничар)
- укупно 12 лекара, и то 1 у радном односу на неодређено време, 5 у радном односу на одређено време, 6 по уговору о делу. На пословима опште медицине ангажовано је 6 лекара, сви су мушкарци. По уговору о делу ангажовани су лекари специјалисти – консултанти и то за следеће области: интерниста, пулмолог, ортопед, офталмолог, ОРЛ и физијатар.

У Заводу је ангажован један **зубни лекар** (у радном односу на неодређено време). Очигледно је да је на постојећих преко 2000 лица лишених слободе у Заводу један зубни лекар недовољан, посебно имајући у виду да је у новоформираном затворском капацитету (КПЗ Београд) капацитета за 450 осуђених запослен такође један зубни лекар).

У Заводу је ангажован један **психијатар**, и то у радном односу на неодређено време. Тај лекар је начелник Службе за здравствену заштиту. Од укупног радног ангажовања он проведе пола радног времена у раду са пацијентима, што значи да у Заводу имају ангажованог психијатра 2,5 радна дана недељно, што је недовољно за укупан број осуђених.

Службена лица ангажована на пружању здравствене заштите нагласила су да постоји потреба за додатним кадровима за успешно обављање здравствене заштите у Заводу, и то, између осталог, за 4 до 5 медицинских техничара како би се покриле потребе за овим кадром у амбулантама које се отварају у смештајним објектима. Наиме, до недавно лекарски прегледи су се вршили у објекту амбуланте са стационаром, а поред тога су постојале амбуланте у објекту „Павиљон Ц“ у коме је смештено одељење „Ц“, пријемно одељење и притворска јединица. Такође, постојала је издвојена амбуланта у от-

вореном одељењу „Зеленгора“ где су се прегледали и осуђеници из 5. павиљона и са Салаша. У последње време отворене су амбуланте у I, II и III павиљону, па је потребно и за њих обезбедити техничаре.

Завод је до недавно по уговору о делу ангажовао лекара специјалисту – хирурга, али је он напустио тај посао, те је ради извођења интервенција из домена тзв. мале хирургије (нпр. урасли нокти, атероми и сл.) потребно ангажовати другог лекара специјалисту – хирурга.

Утврђено

У Служби за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица није ангажован довољан број медицинских техничара и лекара одговарајућих специјалности (пре свега хирурга, стоматолога и психијатра), подобан да се свим лицима лишеним слободе у Заводу омогући пружање здравствене заштите у складу са важећим прописима и стандардима.

Препоруке

КПЗ Сремска Митровица ће одмах сачинити писану анализу потребног броја и стручног профила запослених у Служби за здравствену заштиту (медицинских техничара и лекара одговарајућих специјалности, пре свега хирурга, стоматолога и психијатра), подобног да се свим лицима лишеним слободе у смештеним у Заводу омогући пружање здравствене заштите у складу са важећим прописима и стандардима, имајући у виду структуру и број запослених у истоврсним службама у новоформираним затворским капацитетима у Србији.

КПЗ Сремска Митровица ће напред описану анализу без одлагања доставити Управи за извршење кривичних санкција.

КПЗ Сремска Митровица ће у складу са напред описаном анализом ангажовати у Служби за здравствену заштиту недостајући број медицинских техничара и лекара одговарајућих специјалности.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је делимично поступање по препоруци. Наиме, Анализа потребног броја и стручног профила запослених у Служби за здравствену заштиту у смислу ове препоруке није сачињена иако

је у препоруци као рок дата временска одредница „одмах“. Сходно томе, никакав документ о анализи потреба за кадровима у Служби за здравствену заштиту није достављен Управи за извршење кривичних санкција. Напоменуто је да се користи систематизација радних места у Служби за здравствену заштиту.

У Заводу је ангажовано – запослено 22 здравствена сарадника. Нови медицински техничари нису ангажовани. Од посете априла 2012. године закључени су уговори о делу са специјалистом за општу хирургију и специјалистом за урологију који долазе у Завод. Поред тога, од претходно 5 лекара опште праксе на одређено време један је променио радно – правни статус тако што је сада запослен на неодређено време, па је према томе, у Заводу актуелно ангажовано 2 лекара на неодређено и 4 лекара на одређено време.

У Заводу није додатно ангажован лекар специјалиста психијатар тако да је и даље овај специјалиста доступан око 2,5 дана недељно (специјалиста психијатар је начелник Службе за здравствену заштиту те око 50% радног времена утроши на организационе послове).

Обновљени су уговори о делу са 10 спољних сарадника (сви су лекари специјалисти). Склопљен је уговор и са доктором стоматологом – протетичарем.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 16 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за ангажовање здравственог особља те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Пожаревац – Забела, КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

5.1.2. Здравствене евиденције

Стандард

Медицинска тајна, односно поверљивост информација у затворима морају да се поштују на исти начин као и у заједници. Чување меди-

цинске документације је обавеза лекара.[150] Евиденције треба водити уредно, прегледно и читко, треба уносити све релевантне податке.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 103. став 1. тач. 6.

Лекар у заводу дужан је да води посебну евиденцију о повредама осуђених и обавештава управника завода о било ком знаку или индикацији да се са осуђеним поступа насилно.

Закон о здравственој заштити

Члан 30.

Сваки пацијент има право на поверљивост свих личних информација које је саопштио надлежном здравственом раднику. Забрањено је да надлежни здравствени радник саопшти другим лицима личне податке о пацијенту из става 1. овог члана.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

На основу посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, уочено је да свако лице лишено слободе има здравствени картон. Здравствени картон се отвара на првом прегледу при пријему. Здравствени картони се воде уредно, лекарски налази се уносе у здравствени картон, а у улошку здравственог картона налазе се резултати лабораторијских прегледа, специјалистички лекарски извештаји, отпусне листе и друга медицинска документација која се односи на лечење неког лица док се налази на издржавању казне затвора. Поред тога, у здравственим картонима налазе се службене белешке Службе за здравствену заштиту у вези са здравственим стањем конкретног осуђеног.

Здравствени картони се чувају у наменским фиокама – архиви, која се налази у просторији амбуланте. Приступ здравственим картонима има само медицинско особље.

150 CPT/Inf (93) 12, § 50.

Лица лишена слободе могу остварити увид у здравствени картон и у налазе о њиховом здравственом стању, а на њихов писани захтев који се подноси управи Завода одобрава им се копирање медицинске документације. Истакнуто је да понекад квалитет фотокопија није задовољавајући, али је то у вези са стањем и квалитетом фотокопир апарата које Завод поседује.

У Заводу се води посебна евиденција о повредама осуђених – књига повреда, води је Служба за здравствену заштиту, односно медицински техничар који из картона повређеног лица преноси одговарајуће податке у књигу. Постоје две одвојене књиге повреда, и то Књига повреда на раду и Књига акциденталних повреда.

Објашњено је да се случајеви самоповређивања не евидентирају у претходно наведеним књигама, већ се бележе у здравствени картон повређеног лица.

Прегледом је утврђено да се књиге повреда не воде уредно, и то за поједина уписана лица недостају сви предвиђени подаци.

У Заводу се воде друге књиге – евиденције, и то Амбулантни протокол, Евиденција пријема и отпуста из стационара, Протокол лабораторијских анализа, Протокол тестирања на психоактивне супстанце, Протокол механичке фиксације, Протокол стоматолошких интервенција, Протокол штрајка глађу и Протокол умрлих.

Утврђено

Служба за здравствену заштиту у Заводу води књиге повреда, али се у њима не евидентирају самоповређивања.

У књизи повреда за поједине уписе нису унети сви предвиђени подаци.

Служба за здравствену заштиту у Заводу у протокол амбулантних прегледа уз поједине уписе не уноси све релевантне податке (нпр. дијагнозу и сл.).

У Заводу не постоји електронска база података о здравственим прегледима и интервенцијама које се обављају. Таква база података постоји у КПЗ Пожаревац – Забела, што омогућава брзу анализу података. Услед недостатка електронске базе података, нпр. није могуће добити евиденцију о лекарским прегледима, нити стећи увид о томе колико се редовно осуђеници прегледају.

Препоруке

Служба за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица ће у књигама повреда благовремено евидентирати све настале повреде, између осталог и повреде настале самоповређивањем, и уредно уносити све податке релевантне за насталу повреду.

Служба за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица ће уредно водити протоколе о пруженим здравственим услугама и уносити све релевантне податке.

Служба за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица ће формирати и водити електронску базу података о здравственим прегледима и интервенцијама.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да се по прве две препоруке није поступило док је делимично поступљено по трећој препоруци.

1. Извршен је увид у књигу повреда па је констатовано да су у истој и даље не евидентирају сви случајеви самоповређивања. Наиме, из података којима смо у време контролне посете располагали произилази да је један осуђеник задобио самоповреду дана 24.01.2013. г. када је „главом разбио прозор", а што произилази из података садржаних у осуђениковом досијеу. Међутим, провером у регистру задесних повреда под одговарајућим датумом није евидентирано његово повређивање. С друге стране, у истом регистру је под текућим бројем 22. за 2013. годину (без датума уписа) евидентирано повређивање лица К. М. за којег је наведено „аутомутилација" и секотина леве подлактице („*V.* scissum antebrachii l. sin."). Такође, увидом у исту књигу констатује се да се она и даље води неуредно – не бележе се датуми прегледа и сви подаци релевантни за насталу повреду. Не поступа се по препоруци.
2. Извршен је увид у протокол амбулантних прегледа, па је констатовано да се и даље уз поједине уписе не уносе сви релевантни подаци (нпр. дијагноза и сл.); ово утврђење произилази из података садржаних у протоколу амбулантних прегледа евидентираних на дан 06. марта 2013. године

(бројеви протокола 773, 774, 776, 777, 779–782) где нема наведених дијагноза, а за поједине уписе (бројеви протокола 774, 776, 781–782) није означена ни дијагноза ни терапија, као што није учињено ни за прегледе евидентиране под редним бројем 783 и 784 за дан 07. марта 2013. године. – Не поступа се по препоруци.

3. Радови на изради програма (софтвера) за електронску базу података о здравственим прегледима и интервенцијама су у току. Тренутно се набављају рачунари и пратећа опрема. – У току је поступање по препоруци.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете у КПЗ Ваљево у мају 2013. године уочено је да у Заводу свако лице лишено слободе има здравствени картон.

Здравствени картон се отвара на првом прегледу при пријему. Здравствени картони се воде уредно, лекарски налази се уносе у здравствени картон, а сваки унос је потписан и оверен лекарским штамбиљем. Сваки унос у здравствени картон, поред датума прегледа, садржи и број протокола под којим је преглед евидентиран чиме је омогућено повезивање података из индивидуалне (картони) и кумулативне (протоколи) евиденције.

Здравствени картони се чувају у полицама у одговарајућој просторији картотеке. Приступ здравственим картонима има медицинско особље, као и осуђена лица ангажована на пословима одржавања хигијене и другим помоћним пословима (тзв. редари) у просторијама Службе за здравствену заштиту.

Лица лишена слободе могу остварити увид у здравствени картон и у налазе о њиховом здравственом стању.

Утврђено

Приступ здравственим картонима и медицинској документацији није ограничен искључиво на медицинско особље, већ овој документацији могу приступити и осуђена лица ангажована на пословима одржавања хигијене и другим помоћним пословима (тзв. редари) у просторијама Службе за здравствену заштиту.

Препорука

Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву ће обезбедити да приступ медицинској документацији – личним здравственим картонима и другим евиденцијама које садрже медицинске податке и личне информације пацијената, а које се чувају у просторијама Завода које користи Службе за здравствену заштиту, има искључиво медицинско особље.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ за малолетнике Ваљево јуна 2013. године, констатовано је да се поступа по препоруци. Наиме, лекар је у разговору навео да редари чисте просторије Службе за здравствену заштиту искључиво у присуству неког од медицинског особља.

Такође, када се заврши рад на објекту „Интернат", Служба за здравствену заштиту биће пребачена у лево крило у приземљу, у нове и опремљене просторије.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 19 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за вођење здравствених евиденција те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, КПЗ Ниш, ОЗ Београд, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац, ОЗ Крагујевац, ОЗ Лесковац.

5.1.3. Просторије за пружање здравствене заштите

Стандард

Затвореници морају имати приступ санитарним просторијама које су хигијенски исправне и поштују приватност.[151] Стоматолошка ординација мора имати опрему и потрошни материјал подобан за пружање стоматолошких услуга у складу са важећим стандардима.

151 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 19.3.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 66. став 1.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама.

Члан 67.

Просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве и проветрене.

Просторије морају имати примерене санитарне уређаје и средства за личну хигијену.

Члан 103.

Лекар у заводу дужан је да контролише смештај, хигијену, санитарне и друге услове од којих зависи здравље осуђених, и дужан је да управнику завода у писменој форми даје налазе и препоруке о побољшању хигијене у заводу и код осуђених, стању санитарних услова између осталог и услова проветравања у просторијама у којима бораве осуђени, а управник завода дужан је да без одлагања предузима мере које му препоручи лекар.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 27. ставови 2. и 3.

Завод има посебну просторију за обављање здравствених прегледа и посебну болесничку собу. Просторија и соба морају бити довољно простране, осветљене природним и вештачким светлом, проветрене, чисте, загрејане и опремљене одговарајућим санитарним уређајима са хладном и топлом водом.

Посебна просторија за обављање здравствених прегледа мора имати: одговарајући број столова и столица; сто за преглед; параван за обезбеђење приватности осуђеног; орман за смештај лекова који се закључава; орман за одлагање здравствене документације; стетоскоп; апарат за мерење крвног притиска; неуролошки чекић и лампу; подну лампу за преглед; дигитални глукометар; једнократне тестове за дијабетес; спатуле; стерилизатор; термометар; апарат за давање кисеоника са боцом; АМБУ сет за реанимацију; негатоскоп за преглед рендген филмова; прибор за прву помоћ; хируршки сет инструмената за мале

хируршке интервенције у касети; завојни и други потрошни медицински материјал, као и другу неопходну опрему за здравствени преглед и обављање амбулантних интервенција.

Закон о заштити животне средине

Члан 5.

Заштита непушача од тзв. секундарног дима и очување животне средине здравом за све је од централног интереса као обавеза правних и физичких лица, одговорних за сваку активност којом мењају или могу променити стање и услове у животној средини.

Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму

Члан 9. ставови 4, 5, 6. и 7.

У установи за извршење заводских санкција у просторијама у којима бораве лица у истражном поступку, односно лица којима су изречене заводске санкције прописане законом, пушење је дозвољено.

Изузетно, ако за то постоје услови, установа за извршење заводских санкција може да одреди посебан простор у коме је пушење дозвољено, односно простор у коме пушење није дозвољено.

Пушење је забрањено у радним просторијама у којима бораве запослени у тим установама.

У простору у коме је дозвољено пушење одговорно лице дужно је да истакне знак да је пушење дозвољено, односно да у простору у коме пушење није дозвољено истакне знак забране пушења.

Члан 10.

Посебно одређене просторије у којима је дозвољено пушење морају да су на основу писменог документа одговорног лица одређене као просторије у којој је пушење дозвољено, као и да је на њиховим спољним вратима истакнуто обележје да је то соба у којој је пушење дозвољено.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 15. став 1.

Осуђени има право на смештај који одговара савременим здравственим, хигијенским и просторним условима и месним климатским приликама.

Члан 16. став 1.

Просторије у којима осуђени у заводу живе и раде морају бити чисте, суве и проветрене, загрејане и довољно осветљене како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид.

Члан 22.

Забрањено је пушење у соби за спавање, трпезарији и у радним просторима где постоји могућност избијања пожара.

У заводу постоји простор који је одређен за пушење.

Члан 23.

Завод обезбеђује осуђеном све потребне услове за остваривање здравствене заштите која је утврђена Законом.

Завод обезбеђује лекове са позитивне листе.

Завод има посебну просторију за обављање здравствених прегледа и посебну болесничку собу. Просторија и соба морају бити довољно простране, осветљене природним и вештачким светлом, проветрене, чисте, загрејане и опремљене одговарајућим санитарним уређајима са хладном и топлом водом.

Посебна просторија за обављање здравствених прегледа мора имати: одговарајући број столова и столица; сто за преглед; параван за обезбеђење приватности осуђеног; орман за смештај лекова који се закључава; орман за одлагање здравствене документације; стетоскоп; апарат за мерење крвног притиска; неуролошки чекић и лампу; подну лампу за преглед; дигитални глукометар; једнократне тестове за дијабетес; спатуле; стерилизатор; термометар; апарат за давање кисеоника са боцом; АМБУ сет за реанимацију; негатоскоп за преглед ренген филмова; прибор за прву помоћ; хируршки сет инструмената за мале хируршке интервенције у касети; завојни и други потрошни медицински материјал, као и другу неопходну опрему за здравствени преглед и обављање амбулантних интервенција.

Орман за смештај лекова у сваком тренутку мора садржати довољну количину одговарајућих и употребљивих лекова.

Болесничка соба мора имати одговарајући број кревета и ноћних сточића.

Када је болничко лечење организовано у заводу, о појединим питањима која се односе на начин живота и рада осуђених одлучује управник завода, по предлогу лекара.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Заштитник грађана је у оквиру својих овлашћења из члана 22. Закона о Заштитнику грађана, у поступку континуираног и системског прикупљања, провере и обраде података у вези са заштитом права лица лишених слободе, посетио Окружни затвор у Крушевцу, Окружни затвор у Панчеву, Окружни затвор у Новом Саду и Казнено-поправни завод у Сомбору.

Приликом посете поменутих завода уочено је да немају просторију која је намењена за издвајање лица лишених слободе која су оболела.

Чланом 18. став 4. Закона о извршењу кривичних санкција („Сл. гласник РС", бр. 85/05 и 72/09) прописано је да завод мора располагати посебном просторијом за издвајање оболелих осуђених.

Чланом 27. став 1. Правилника о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора („Сл. гласник РС", бр. 72/10) прописано је да завод обезбеђује осуђеном све потребне услове за остваривање здравствене заштите која је утврђена законом, а ставом 2. да завод има посебну просторију за обављање здравствених прегледа и посебну болесничку собу. Просторија и соба морају бити довољно простране, осветљене природним и вештачким светлом, проветрене, чисте, загрејане и опремљене одговарајућим санитарним уређајима са хладном и топлом водом.

Утврђено

У Окружном затвору у Крушевцу, Окружном затвору у Панчеву, Окружном затвору у Новом Саду и Казнено-поправном заводу у Сомбору, Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде, постоје недостаци у раду на штету права лица лишених слободе на здравствену заштиту, јер није обезбеђена посебна просторија за смештај оболелих.

Препорука

У Окружном затвору у Крушевцу, Окружном затвору у Панчеву, Окружном затвору у Новом Саду и Казнено-поправном заводу у Сомбору, Управе за извршење кривичних санкција Министарства

правде, обезбедиће се посебна просторија за смештај оболелих лица лишених слободе.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, утврђено је да Завод има **Стационар** са 36 лежаја, у моменту посете је било смештено 30 лица. Стационар чини једна зграда, налази се затвореном делу Завода. Зграда је у руинираном стању. Хигијена је лоша, са изузетком лекарске амбуланте, превијалишта и стоматолошке ординације у којима је хигијена задовољавајућа.

Влага је присутна у већини просторија, нарочито у приземљу, али и у појединим болесничким собама, нпр. на спрату, десно од степеништа, друга соба где је комплетан зид лево од врата влажан јер се иза зида налази купатило. У време посете дошло је до квара на водоводно/канализационој инсталацији на спрату, у крилу десно од степеништа, што је узроковало поплаву у приземљу објекта, у чекаоници испред лекарске ординације.

Стационар има 12 болесничких соба, распоређених по четири собе у три „блока", један у приземљу објекта, а два на спрату. Осим болесничких соба, сваки „блок" има просторију за дневни боравак и санитарни чвор, односно купатило са клозетом.

У Стационару не постоје посебне просторије прилагођене за смештај лица са телесним инвалидитетом. Постоји посебна соба за смештај душевно оболелих лица (лица са менталним потешкоћама), која је опремљена средствима за механичко спутавање – фиксацију.

Оболели од инфективних болести (случајеви са инфлуенцом, вирозама, богињама, шугом) се по потреби издвајају у посебни део стационара. Болесничке собе су са два или четири лежаја, величине су око седам квадратних метара (са два лежаја) и око 12 квадратних метара (са 4 лежаја). Собе су у руинираном стању, хигијена је лоша. У појединим собама се налазе решои и посуђе, за припрему хране.

У собама су затечени болесници који пуше, тако да су просторије непроветрене, а због мањкавости у одржавању хигијене и чињенице да се у њима спрема храна, осећа се непријатан мирис.

Уз кревете не постоје ноћни сточићи, односно ормарићи за одлагање личних ствари пацијената, тако да се у собама, по подовима и испод кревета, налазе личне ствари осуђеника, као и њихове различите потрепштине (храна, флаширана вода и сл.).

Болесничке постеље су готово без изузетка ниске у односу на под, висине око 30–40 цм, не одговарају чак ни уобичајеним стандардима за кревете, а посебно не стандардима за болесничке кревете, што њиховим корисницима чини напор при уласку/изласку из истих. Постељина је углавном чиста.

Осим у објекту Стационара, у Заводу амбуланте постоје и „Павиљону Ц“ (у ком се налазе Пријемно одељење, затворено одељење редовног смештаја и притворска јединица) у „I павиљону“, у „II павиљону“, у „III павиљону“ и у отвореном одељењу „Зеленгора“ (уједно и за потребе „V павиљона“ и „Салаша“.

Према добијеним информацијама до недавно су постојале само 4 амбуланте од којих амбуланта у „II павиљону“ није била у функцији, а последњих месеци одређене су и делом опремљене просторије амбуланти у „I павиљону“, и „III павиљону“.

Интенција Службе за здравствену заштиту је да се прегледи обављају у објектима у којима су смештена осуђена лица, те да лекар током радног времена буде присутан у смештајном објекту, а не као до сада да борави у објекту Стационара.

Амбуланту у објекту Стационара чине 2 просторије, површине од по 9 квадратних метара, налази се у приземљу, у левом крилу, посматрано од улаза. Једна просторија је у функцији амбуланте за обављање лекарских прегледа, док је у другој просторији соба са интервенције – давање инјекција, превијање и др. Амбуланте су у солидном стању, а хигијена је задовољавајућа, влага није присутна.

У амбуланти постоји следећа медицинска опрема и уређаји: стандардни амбулантни намештај који је углавном дотрајао; амбулантна вага без висинометра (покварен), боца за кисеоник, ЕКГ апарат са траком, суви стерилизатор, основни медицински инструменти за превијање. Такође, у амбуланти је затечена опрема за офтамолошке прегледе и одређивање диоптрије за коју је наведено да је лична опрема ангажованог консултанта, специјалисте за очне болести. Опрема је основна и са изузетком новог ЕКГ апарата, стара.

Службена лица наводе да је неопходно набавити и дефибрилатор, као и седећа колица за превоз тежих болесника.

Амбуланту у објекту „Павиљона Ц“ чини просторија површине око 16 квадратних метара, налази се у приземљу објекта, у добром је стању, а хигијена је добра, влага није присутна.

У амбуланти постоји следећа медицинска опрема и уређаји: стандардни амбулантни намештај. Вага са висинометром смештена је у пролазном ходнику (није чекаоница) испред амбуланте. У амбуланти се налази картотека за осуђена лица (пријем и „Ц“ затворено одељење редовног смештаја) и одвојена картотека за притворена лица.

Амбуланту у „I павиљону“ чини просторија површине око 16 квадратних метара, налази се у приземљу објекта, у ходнику право од улазних врата у павиљон, у добром је стању, а хигијена је добра, влага није присутна.

У амбуланти постоји следећа медицинска опрема и уређаји: стандардни амбулантни намештај. Ова амбуланта је још у фази опремања како смо обавештени, а планира се да се у исту пренесе картотека за осуђенике који су смештени у овом павиљону.

Амбуланту у „II павиљону“ чини просторија површине око 20 квадратних метара, налази се у приземљу објекта, у холу, полулево од улазних врата у објекат, у добром је стању, а хигијена је добра, влага није присутна.

У амбуланти постоји следећа медицинска опрема и уређаји: стандардни амбулантни намештај. Ова амбуланта је још у фази опремања како смо обавештени, а планира се да се у исту пренесе картотека за осуђенике који су смештени у овом павиљону.

Посебна просторија за издвајање оболелих се налази у Стационару, у блоку на спрату, лево од степеница, у руинираном је стању, хигијена је лоша, влага није присутна, не осећа се непријатан мирис. Величине је 7 квадратних метара, у њој су смештена два кревета.

Стоматолошка ординација се налази у приземљу Стационара, у ходнику лево од улаза, у руинираном је стању, хигијена је добра, влага није присутна. Чини је једна просторија, површине око 24 квадратних метара.

У стоматолошкој ординацији постоји следећа медицинска опрема и уређаји: стоматолошка столица са турбином, апарат за постављање хелио пломби, аутоклав, суви стерилизатор, инструменти за интервенције.

Прегледом инструмената који се користе уочени су следећи недостаци: већина сетова за прегледе, посебно зубних огледалаца су у лошем стању, дотрајали. Поједине полуге за вађење зуба су дотрајале, ручно оштрене, тако да су делом и оштећене.

Службена лица наводе да је неопходно набавити инструменте – сетове за преглед, затим различите врсте бургија, као и друге инструменте. Истичу да се током последње 2 до 3 године нису обнављани инструменти тако да се због њихове дотрајалости отежано користе. Такође, истиче се дуготрајнији недостатак потрошног материјала, а нарочито анестетика за вађење зуба и друге интервенције, као и материјала за пломбе (амалгамске и „беле"), те уопште медикамената за ендодонтски третман.

Утврђено

Зграда Стационара је у руинираном и запуштеном стању, влага је приметна у већини просторија, хигијена је углавном лоша. Не постоје посебне просторије прилагођене за смештај лица са телесним инвалидитетом. У појединим болесничким собама се пуши и припрема храна, углавном су непроветрене и осећа се непријатан мирис.

У болесничким собама стационара не постоје ноћни сточићи, нити ормани за одлагање личних ствари пацијената а постојећи кревети нису у складу са уобичајеним стандардима за болничке кревете.

У посебним просторијама за обављање здравствених прегледа, односно амбулантама у Заводу, не постоји сва прописана медицинска опрема и уређаји.

Заводу недостаје дефибрилатор.

У Стационару се налази неколико амбуланти, намењених за прегледе и медицинске интервенције.

У стоматолошкој ординацији опрема је у лошем стању, углавном дотрајала и оштећена, а приметан је и недостатак потрошног материјала, између осталог анестетика, материјала за пломбе, и других медикамената за ендодонтски третман.

Препоруке

КПЗ Сремска Митровица ће адаптирати објекат „Стационара", тако што ће извршити његову санацију од влаге, обнову подова као и

потребна кречења и фарбања. Пролазне просторије и једна болесничка соба прилагодиће се за смештај лица са телесним инвалидитетом. У заједничким дневним боравцима формираће се приручна кухиња са решоом и фрижидером, а забранићe се припрема хране у собама. Пушење у стационару ће бити забрањено, осим у једној за то наменски одређеној просторији.

КПЗ Сремска Митровица ће опремити болесничке собе у Стационару са ноћним сточићима, односно ормарићима за одлагање личних ствари пацијената уз сваки кревет, као и креветима који испуњавају уобичајене стандарде за болничке кревете

КПЗ Сремска Митровица ће опремити посебне просторије за обављање здравствених прегледа – амбуланте у Заводу са свом неопходном медицинском опремом и уређајима, у складу са прописима.

КПЗ Сремска Митровица ће у амбуланти у Стационару обезбедити дефибрилатор.

КПЗ Сремска Митровица ће у стоматолошкој ординацији обезбедити функционалну опрему у складу са важећим стандардима, као и довољну количину потрошног материјала, између осталог анестетика, материјала за пломбе, и других медикамената за ендодонтски третман.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да се по прве три препоруке није поступило док је делимично поступљено по четвртој препоруци.

1. Адаптација објекта „Стационар" није вршена, односно није извршена његова санација од влаге, обнова подова као ни потребна кречења и фарбања. Из дописа који је начелник Службе за здравствену заштиту упутио начелнику Службе општих послова, а у вези са предлогом финансијског плана наведено је да је потребна адаптација и опремање зграде стационара те су наведене ставке: реконструкција и обнављање унутрашњости зграде, поправке електричних и водоводних инсталација, замена плочица и кречење.

Пролазне просторије и једна болесничка соба нису прилагођена за смештај лица са телесним инвалидитетом. У приземљу објекта, у делу

који користе болесници (десно од главног улаза), у дневном боравку затечена су два лица у инвалидским колицима; једно лице има ампутиране обе ноге, а друго је такође непокретно. Оба лица истичу да не могу да напусте објекат без помоћи других осуђеника тако да не користе могућност дневног боравка на свежем ваздуху. Илуструјући ово, једно од лица затечених у инвалидским колицима које је према сопственом наводу око три недеље у Заводу, истиче да ни једном у току ове три седмице није боравило на свежем ваздуху. Такође, ово лице истиче да због своје инвалидности није било у могућности да користи тоалет, па је о трошку породице набављена посебна столица која овом лицу омогућава вршење физиолошких потреба.

У заједничким дневним боравцима није формирана приручна кухиња са решоом и фрижидером, нити је забрањена припрема хране у собама.

Пушење у стационару, у делу у којем се налазе лица лишена слободе није забрањено, нити је одређена једна наменска просторија у којој би било дозвољено пушење. Пушење је забрањено у делу објекта „Стационар" у којем се налазе амбуланте, а службена лица пуше на отвореном простору, испред зграде. У овом делу, на улазу, на једном месту истакнут је јасно знак забране пушења.

ЗАКЉУЧАК: Нестварање услова за боравак лица са инвалидитетом у објекту „Стационар" у којем су она смештена у продуженом трајању представља нечовечно поступање. – Није поступљено по препоруци

2. КПЗ Сремска Митровица није опремио болесничке собе у Стационару са ноћним сточићима, односно ормарићима за одлагање личних ствари пацијената уз сваки кревет, као и креветима који испуњавају уобичајене стандарде за болничке кревете. – Није поступљено по препоруци
3. Из дописа који је начелник Службе за здравствену заштиту упутио начелнику Службе општих послова, а у вези са предлогом финансијског плана наведено је да је потребно опремање зграде Стационара и набавка опреме за збрињавање пацијената, као и опремање амбуланта и превијалишта по павиљонима, те је дата детаљна спецификација потребне опреме и прибора.

По изјави начелника Службе за здравствену заштиту ништа од тражене опреме није набављено. Према његовим наводима одобрена је на-

бавка термокаутера, али реализација ове набавке је изостала. – Није поступљено по препоруци

4. У погледу наведених препорука истакнуто је да је у стоматолошкој ординацији извршено сервисирање – ремонт опреме, те да је набављена довољна количина потрошног материјала, између осталог анестетика, материјала за пломбе, и других медикамената за ендодонтски третман. Према наводима, расположиве залихе су довољне за потребе до краја септембра/почетка октобра 2013. године.

Међутим, доктор стоматологије у Заводу истиче да „Служба комерцијале" КПЗ често не поступа по његовим упутствима за набавку материјала од одређених произвођача које он специфицира према сопственом знању, искуству и потребама, већ да се набавља прибор, материјал за лечење, поправку и вађење зуба који кадкад нису адекватни потребама. – Делимично је поступљено по препоруци

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 16 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за просторије за пружање здравствене заштите те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Панчево,, ОЗ Смедерево.

5.1.4. Апотека, подела лекова и терапије

Пракса НПМ

Стандарди

Затворске власти треба да утврде да ли су свим лицима лишеним слободе обезбеђени лекови у складу са њиховим здравственим потребама; ово подразумева да средства која се одређују затворима морају бити довољна како би се обезбедило набављање лекова за затворенике који немају неопходна средства да лекове плате самостално.[152]

152 Извештај Европског комитета за спречавање мучења о посети Турској 1997. г., тачка 154.

Ради ефикаснијег утврђивања потреба за обезбеђење здравствене заштите корисно је да се на нивоу затворске управе сачињава јединствени годишњи извештај у вези са здравственим стањем и потребама лица која су на издржавању казне.

Није у надлежности затворских службеника да деле лекове, што је дужност медицинских техничара.[153]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 101.

Осуђени има право на здравствену заштиту према општим прописима о здравственој заштити и одредбама овог закона.

Члан 23. ставови 3. и 4.

Кад је болничко лечење организовано у заводу, завод мора имати лекара и болничко особље са прописаном стручном спремом и располагати одговарајућим болничким просторијама и бити снабдевен медицинским материјалом, прибором, уређајима и лековима. Здравственом раднику који прегледа и лечи осуђеног гарантује се и обезбеђује пуна професионална независност, сагласно закону и етичком кодексу.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 27. став 4.

Орман за смештај лекова у сваком тренутку мора садржати довољну количину одговарајућих и употребљивих лекова.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, констатовано је да Завод има апотеку, чини је посебна просторија која је смештена у управној згради Завода.

Из апотеке се на лекарски рецепт издају одређени лекови за оболела лица лишена слободе, а ови лекови се преносе у зграду Стационара

153 Извештај о посети Кипру [CPT/Inf (2012) 34] §80.

одакле се врши дистрибуирање дневних доза оболелим лицима лишеним слободе.

Лицима лишеним слободе се дају лекови искључиво које им је преписао затворски лекар. Лекове могу да држе лица лишена слободе у својим касетама и то по одобрењу лекара.

Психијатријска терапија (психофармаци) се не даје лицима лишеним слободе на руке, дели их искључиво медицински техничар, ти лекови се узимају пред техничаром. Сви који узимају психијатријску терапију имају уз себе картон са списком лекова и дозама које узимају.

Истакнуто је да постоје проблеми у снабдевању лековима. Наиме, лекови се обезбеђују преко централне набавке коју спроводи Управа за извршење кривичних санкција, али на начин који не обезбеђује адекватне количине лекова јер је та количина лекова је довољна да покрије само половину годишњих потреба. Додатна количина лекова и другог медицинског материјала обезбеђују се кроз набавке коју спроводи сам Завод из својих средстава. Начелник Службе за здравствену заштиту изјављује да постоји добра сарадња са Управом око тог питања. Оба поступка су прилично дуготрајна, тако да се према наводима службених лица дешава да поједини лекови недостају. Недостајући лекови се обезбеђују тако што породице лица лишених слободе којима су ови лекови неопходни могу исте да набаве и доставе Заводу.

У последњих годину дана у затворској здравственој служби немају лек Налоксон (Naloxone) који се користи у случајевима предозирања опијатима. Разлог за тај недостатак је у чињеници што омашком није стављен на листу лекова који се набављају на тендеру. Сада је процедура код предозирања да се осуђеници хитно транспортују у Општу болницу у Сремској Митровици, што може да потраје сувише дуго, а да би хитна помоћ била давање Налоксона на лицу места. Треба имати у виду да су прошле године (2011.) два осуђеника умрла због предозирања опијатима (спроведена је истрага и утврђено је да је у питању био Метадон који није долазио из затвора).

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица недостају потребне количине лекова.

Недостатак лекова се делимично решава на тај начин што се лицима лишеним слободе која имају материјалних средстава, односно

чије породице су у могућности, дозвољава да о свом трошку набаве неопходне лекове. Остала лица која имају медицинску потребу (индикацију), а немају могућност самосталног набављања у Заводу недостајућег лека остају ускраћена за исти, или Служба за здравствену заштиту из немедицинских (економских) разлога мења одлуку о начину лечења (терапију).

Препоруке

Служба за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица ће одмах сачинити писану анализу потреба за лековима и другим медицинским терапијским средствима и материјалима који недостају за пружање здравствене заштите лицима лишеним слободе, имајући у виду стварне потребе тих лица, а у складу са важећим стандардима.

КПЗ Сремска Митровица ће напред описану анализу без одлагања доставити Управи за извршење кривичних санкција.

Служба за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица ће одлуку о начину лечења, односно терапију, лицима лишеним слободе одређивати према стварној медицинској потреби (индикацији) и неће је мењати из немедицинских (економских) разлога – у смислу прилагођавања врстама и количинама лекова или терапије које су расположиве у Заводу.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да није поступљено по препоруци. Наиме, није сачињена писана анализа потреба за лековима и другим медицинским терапијским средствима и материјалима који недостају за пружање здравствене заштите лицима лишеним слободе, имајући у виду стварне потребе тих лица, а у складу са важећим стандардима.

Према наводу начелника Службе за здравствену заштиту КПЗ Сремска Митровица, због недостатка појединих лекова одлуку о начину лечења, односно терапији, лицима лишеним слободе и даље се мења из немедицинских (економских) разлога – у смислу прилагођавања врстама и количинама лекова или терапије које су расположиве у Заводу, те се у оваквим случајевима не одређује према стварној медицинској потреби (индикацији).

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, уочено је да Завод има посебно место за чување лекова – апотеку коју чини посебан орман који је смештен у просторији амбуланте. Из апотеке се на лекарски рецепт издају одређени лекови за оболело лице лишено слободе, а ове лекове медицинска сестра пакује у дозаторе означене именом и презименом пацијента који се чувају у просторији амбуланте.

Лекове за лица која су у притвору купује суд који је одредио меру притвора па се о потреби да се лекови набаве надлежни суд обавештава дописом. Процедура одобравања средстава за лечење траје, по наводима службених лица, око 4–5 дана.

Лекове могу да држе лица лишена слободе у својим касетама и то по одобрењу лекара, али се ово не односи на психофармаке.

Лекове лицима лишеним слободе дели медицинска сестра, а вечерње дозе лекова, као и дозе лекова викендима и празником, деле припадници Службе за обезбеђење из претходно припремљених и личним именом означених дозатора.

Лицима лишеним слободе се дају лекови искључиво које им је преписао затворски лекар. Лекове са тзв. позитивне листе Завод обезбеђује куповином. Истакнуто је да је овај начин набавке лекова бољи од централне набавке коју спроводи Управа за извршење кривичних санкција јер се може спроводити чешће, а врста и количина набављених лекова се могу прилагођавати стварним потребама. Према наводима службених лица не дешава се да поједини лекови недостају. Лекове који нису на позитивној листи, или паралелне лекове уколико пацијент не жели да користи лек са позитивне листе, обезбеђују сами пацијенти, односно њихове породице. Наведено је да је у 2015. години за потребе набавке лекова у Заводу био обезбеђен износ од 300.000 динара, а за текућу годину предвиђено је 490.000 динара за исту намену.

Лекар у Заводу надзире рад апотеке и медицинског особља које евидентира, издаје и даје прописану терапију осуђеном.

Утврђено

Поделу лекова лицима лишеним слободе врши немедицинско особље – припадници Службе за обезбеђење.

Препорука

У ОЗ Суботица је потребно обезбедити континуирано присуство лица са медицинском квалификацијом које ће, поред осталих професионалних активности, вршити поделу лекова, како се не би дешавало да тај посао обавља немедицинско особље.

Поступање по препорукама

У свом одговору од августа 2016. године, ОЗ Суботица се није изјаснио поводом ове препоруке.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 6 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за количину расположивих лекова и њихову поделу те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Пожаревац – Забела, КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Крагујевац, ОЗ Суботица.

5.1.5. Медицинска опрема и материјал

Стандард

Обављање прегледа осуђеника мора бити адекватно у виду обезбеђења медицинског особља, али и просторија, инсталација и опреме.[154]

Извор

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 27.

Посебна просторија за обављање здравствених прегледа мора имати: одговарајући број столова и столица; сто за преглед; параван за обезбеђивање приватности осуђеног; орман за смештај лекова који се закључава; орман за одлагање здравствене документације; стетоскоп; апарат за мерење крвног притиска; неуролошки чекић и лампу; подну лампу за преглед; дигитални глукометар; једнократне тестове за

154 Извод из Трећег општег извештаја (CPT 1993), пар. 38.

дијабетес; спатуле; стерилизатор; термометар; апарат за давање кисеоника боцом; АМБУ сет за реанимацију; негатоскоп за преглед рентген филмова; прибор за прву помоћ; хируршки сет инструмената за хируршке интервенције у касети; завојни и други потрошни медицински материјал, као и другу неопходну опрему за здравствени преглед и обављање амбулантних интервенција.

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Неготин у мају 2012. године, уочено је да просторија која се користи као амбуланта није адекватно опремљена. У њој се налазе само лежај за прегледе, апарат за мерење притиска, стетоскоп и топломер. Друге опреме нема.

Сама просторија је чиста, окречена и опремљена новим намештајем.

Утврђено

У ОЗ Неготин амбуланта није адекватно опремљена.

Препорука

ОЗ Неготин ће опремити амбуланту у складу са прописима и важећим стандардима.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Неготин је обавестио НПМ да ће амбуланта Окружног затвора у Неготину бити прилагођена и опремљена су складу са прописима и важећим стандардима. Новом систематизацијом предвиђена су два радна места медицинског техничара и радно место лекара, што ће допринети и адекватнијим условима за обављање прегледа лица лишених слободе.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете ОЗ Суботица и марту 2016. године, уочено је да Завод има амбуланту коју чини једна просторија од око 15 квадратних

метара, а налази се на другом спрату. Амбуланта је у солидном стању, хигијена је задовољавајућа и влага није присутна.

Амбуланта је опремљена са амбулантним намештајем (радни сто за лекара и медицинску сестру и лежај за преглед), амбулантном вагом без висинометра, апаратом за мерење крвног притиска и стетоскопом, основним медицинским инструментима за превијање, као и глукометаром са тест тракама за које је утврђено да им је у септембру 2015. године истекао рок за употребу.

Утврђено

Током посете је утврђено да се у амбуланти налазе средства која се користе за пружање здравствене заштите, а којима је рок употребе који је произвођач означио истекао.

Препорука

ОЗ Суботица ће обезбедити да сва средства која се користе за пружање здравствене заштите буду у року употребе који је означио произвођач, као и да се повуку из употребе и из просторија за пружање здравствене заштите уклоне сва средства којима је протекао рок употребе.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Суботица је обавестио НПМ да је издата наредба групи за здравствену заштиту да обезбеди да сва средства која се користе за пружање здравствене заштите буду у року употребе који је означио произвођач, као и да се повуку из употребе и из просторија за пружање здравствене заштите уклоне сва средства којима је протекао рок употребе.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 9 препорука, укључујући и горе наведене, у којима су утврђене неправилности везане за медицинску опрему и материјал, те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: ОЗ Лесковац, ОЗ Неготин, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (Одсек у Вршацу) ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

5.2. ЛЕКАРСКИ ПРЕГЛЕДИ И ЛЕЧЕЊЕ

Стандарди

Комитет за спречавање мучења је свој трећи годишњи извештај из 1992. године тематски посветио питању здравствене заштите у затворима. У извештају се наводе стандарди у погледу лекарских прегледа и лечења у оквиру права на приступ лекару. У питању су следећи стандарди:

- преглед по пријему од стране лекара (или квалификоване медицинске сестре која о томе обавештава лекара), и то на сам дан доласка;
- лекарски преглед се врши изван слушног и видног домета немедицинског особља;[155]
- право на здравствени преглед по сопственом захтеву. Захтев мора бити поверљив. По њему треба ажурно поступити и то без испитивања његове оправданости од стране затворског особља;
- лекарски прегледи и лечење у затворима треба да буде у складу са општим друштвеним стандардом у погледу обавештености и давања дозволе за лечење и поверљивости здравствене заштите;
- услуге које су на располагању осуђеницима у затворима треба да обухвате барем редовне амбулантне и зубарске услуге;
- у установи би увек требало да буде дежурно лице које је обучено за пружање прве помоћи а лекар би требало да буде на позиву;
- на располагању осуђеницима би требало да буде потпуно опремљена редовна или затворска болница. Што се тиче затвореника који се шаљу на лечење у редовну болницу, они морају бити пребачени „брзином и на начин који захтева њихово здравствено стање". – приликом њиховог пребацивања они не смеју бити везани за кревет или други неки други предмет

155 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тачка 42.3.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 102. став 4.

Здравствени преглед осуђеног врши се само у присуству здравственог радника, осим ако здравствени радник друкчије не затражи.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 11. став 6.

Приликом прегледа поштује се личност и достојанство осуђеног.

Члан 29. ставови 1. и 2.

Здравствени преглед се обавља појединачно и на начин којим се поштује личност и достојанство осуђеног. Здравствени преглед се, у складу са Законом, обавља само у присуству здравственог радника, осим ако здравствени радник друкчије не затражи.

Пракса НПМ

НПМ приликом обиласка затвора питање лекарских прегледа кроз прегледе по пријему, прегледе по захтеву и прегледе у посебним ситуација. У складу са овом методологијом изабрано је неколико карактеристичних препорука за сваку категорију.

Као посебан проблем је издвојена пракса присуства немедицинског особља у просторији у којој се врши преглед за време самог прегледа. Овај проблем је уочен независно од тога да ли се ради о прегледима по пријему, по захтеву или о прегледима у посебним ситуацијама. Пример следи.

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, уочено је да се здравствени прегледи лица лишених слободе у Заводу обављају сваког радног дана, а у дане викенда и државним празником за хитне случајеве.

У Заводу је током претходне календарске године обављено 26174 лекарских прегледа у општој медицини. Поред тога, обављено је 2056 прегледа психијатра.

Лекарски прегледи се не обављају у присуству немедицинског особља, немедицинско особље присуствује прегледима само по захтеву лекара из разлога безбедности. У току посете, чланови тима су се непосредним опажањем уверили у то да у амбуланти Стационара током вршења лекарског прегледа није присутно немедицинско особље.

Међутим, такође непосредним опажањем, у амбуланти у објекту „Павиљон Ц", у време прегледа притвореника ХН констатовано је присуство припадника Службе за обезбеђење, иако лекар њихово присуство није тражио.

Утврђено

У појединим случајевима здравствени прегледи лица лишених слободе се врше у присуству немедицинског особља, односно припадника Службе за обезбеђење, иако лекар њихово присуство није тражио.

Препорука

Здравствени прегледи лица лишених слободе у КПЗ Сремска Митровица вршиће се само у присуству здравствених радника, осим ако здравствени радник другачије не затражи.

На спољашњој страни врата лекарских ординација, као и у самим ординацијама, на видном месту ће се истаћи забрана за немедицинско особље да присуствују лекарским прегледима лица лишених слободе.

Уколико здравствени радник затражи да припадник Службе за обезбеђење или друго немедицинско особље присуствује здравственом прегледу лица лишеног слободе, о томе ће се сачинити службена белешка у којој ће здравствени радник навести разлоге којима се руководио приликом тражења присуства немедицинског особља током обављања здравственог прегледа.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да није поступљено по препоруци. Наиме, и даље се здравствени прегледи лица лишених слободе у КПЗ Сремска Митровица врше тако да њима присуствује немедицинско особље

без посебног захтева здравственог радника. Ово произилази из изјаве начелника Службе за здравствену заштиту, као и из разговора обављеним са лицима лишеним слободе обављеним у притворској јединици Завода.

Није на видном месту, на спољашњој страни врата лекарских ординација, као и у самим ординацијама истакнута забрана за немедицинско особље да присуствују лекарским прегледима лица лишених слободе, али је указано да се планира да се то уради.

Здравствени радници не сачињавају службену белешку у којој би се навели разлози за присуство немедицинског особља током обављања здравственог прегледа.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 14 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за редовне лекарске прегледе уопштено те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Ниш-2. павиљон, КПЗ Пожаревац – Забела, КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Нови Пазар, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево (Одсек у Вршцу), ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

5.2.1. Прегледи по пријему

Стандард

Затворске здравствене службе могу допринети спречавању насиља над особама лишених слободе путем систематског евидентирања повреда и, уколико је потребно, обезбеђивања општих информација релевантним органима.[156] Сви знакови насиља који се уоче приликом здравствене провере затвореника код пријема у установу морају бити у потпуности евидентирани, заједно са свим његовим релевантним изјавама, те закључцима лекара. Надаље, ове информације би требало учинити доступним самом затворенику.[157]

156 Трећи општи извештај [CPT/Inf (93) 12] – тачка 60.

157 Трећи општи извештај [CPT/Inf (93) 12] – пар. 61.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

Околности случаја

Заштитник грађана примио је 30. децембра 2011. притужбу Б. В., у којој је између осталог навео да су га службена лица Полицијске управе у Краљеву, у службеним просторија, приликом саслушања, ударали у пределу лица, главе и рамена, те да је бацан на под и гажен у пределу стомака, груди и врата, да су му „уврtани тестиси", да је био везан лисицама за сто, а све у циљу признања кривичног дела који му се ставља на терет. Услед наведеног осећао је велике болове, мучнину, вртоглавицу и нагон за повраћањем, као и да му је лице било крвавo и црвено од ударaца. Такође је навео да му је након тога одређен притвор у трајању од 30 дана, да је по пријему у Окружни затвор у Краљеву прегледан од стране лекара који је „установио подливе, масницe, хематоме, тешко дисање, чвороугe по глави." Притужилац је у притужби указао да је било више полицијских службеника који су се том приликом смењивали и да му нико није понудио помоћ.

Заштитник грађана је поводом притужбе именованог покренуо поступак контроле законитости и правилности рада Министарства унутрашњих послова, Дирекције полиције, Полицијске управе Краљево, као и Окружног затвора у Краљеву, Управе за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде и државне управе. Заштитник грађана је, имајући у виду чл. 25. став 5. Закона о Заштитнику грађана, нашао основ да закључи да су испуњени услови за покретање поступка и пре него што су исцрпљена сва правна средства, јер се у притужби указује на посебно некоректан однос органа управе према притужиоцу, као и на кршења правила етичког понашања запослених у органима управе.

У достављеном одговору и приложеној документацији Министарства унутрашњих послова наводи се да су полицијски службеници Одељења криминалистичке полиције и Саобраћајне полицијске испоставе Краљево у месту Прогорелица код Краљева, зауставила путничко моторно возило којим је управљао Б. В. Након заустављања возила и прегледа лица, исти је одведен са возилом у просторије Полицијске управе у Краљеву.

По доласку у службене просторије Полицијске управе у Краљеву притужиоцу је саопштено које кривично дело му се ставља на терет, усмено је поучен о правима која му припадају, као и о праву на

браниоца, те је исти ангажован по службеној дужности са листе адвоката Адвокатске коморе Чачак јер није био у могућности да истог сам обезбеди. Након саслушања притужилац је предат полицијским службеницима Дежурне службе Полицијске управе у Краљеву који су га сместили у просторије за задржавање. У време задржавања обилажен је од стране полицијских службеника, о чему је састављена службена белешка у којој је између осталог констатовано да је изјавио да је добро. Такође, у извештају је наведено да према притужиоцу нису употребљена средства принуде, да на њему нису уочене повреде, да се приликом довођења није жалио на било какве повреде, нити тегобе, као и да није захтевао пружање медицинске помоћи и да из тих разлога над њим није обављен лекарски преглед у складу са чланом 35. Закона о полицији („Сл. гласник РС", бр. 101/05). Наведено је и то да је након саслушања Б. В. од стране полицијских службеника Полицијске управе у Краљеву, по решењу истражног судије Вишег суда у Краљеву одведен у просторије Окружног затвора у Краљеву, где је сачињена потврда о примљеном лицу у којој је констатовано да нема примедби. У извештају је наведено да је притужба неоснована јер није чињенично утемељена, као и то да је од самог почетка поступања полицијских службеника, о свим предузетим мерама и радњама био упознат Виши јавни тужилац и истражни судија Вишег суда у Краљеву, те да ни истражни судија Вишег суда, као ни Виши јавни тужилац у Краљеву нису подносили никакве захтеве за прикупљање претходних обавештења у вези повреда које је осумњичени Б. В. наводно задобио од стране полицијских службеника, као да ни сам притужилац није поднео ниједну притужбу на рад полицијских службеника Полицијске управе у Краљеву.

Окружни затвор у Краљеву доставио је извештај лекара о здравственом стању притвореног Б. В. на пријему у Окружни затвор у Краљеву, у којем је наведено да је на прегледу приликом пријема именовани указао на болове у пределу главе, врата и стомака од повреда који је задобио, како наводи, од стране полиције. Објективним прегледом уочено је црвенило коже предњег трбушног зида са обе стране испод дијафрагме, попречно постављено, овалног облика, дужине око 5 цм. Објективни налаз осталих система органа је уредан. У здравственом картону притужиоца, између осталог је забележено: узнемирен, напет, а завршна дијагноза је Ф 43.1 пост трауматски стресни поремећај.

Након достављања одговора са изјашњењима у вези са наводима притужбе Министарства унутрашњих послова и Окружног затвора

у Краљеву, Заштитник грађана је затражио налаз и мишљење специјалисте судске медицине. У мишљењу специјалисте судске медицине, судског вештака, наведено је да према расположивим подацима произилази да је Б. В., лишен слободе дана, те да је у Окружни затвор у Краљеву примљен на око 33–34 часова у односу на време када је лишен слободе. Приликом прегледа Б. В. на пријему у Окружни затвор у Краљеву, лекар је „објективно констатовао следеће: црвенило коже предњег трбушног зида са обе стране испод дијафрагме, попречно постављено, овалног облика дужине 5 цм, напет, узнемирен". Надаље се у мишљењу судског вештака наводи да је у завршној дијагнози лекара у Окружном затвору у Краљеву констатовано стање „стресног поремећаја после трауме" док описано црвенило није опредељено (латинском) дијагнозом у смислу класификације, односно врсте и порекла наведене промене (црвенила) на „трбушном зиду ... испод дијафрагме са обе стране". У мишљењу лекара је наведено да „из напред наведених мањкавости није могуће поуздано установити порекло и механизам настанка описаног „црвенила" на кожи Б. В. Другим речима није јасно да ли описана уочена промена представља механичку повреду-крвни подлив коже (хематом) који је настао дејством тупине механичког оруђа или је реч о црвенилу коже у смислу постојања појачане прокрвљености-тзв. хипермије коже тог дела тела, било као последица свеже нанете механичке трауме или каквог другог стања нетрауматског порекла." Наводи се да је на иницијалном лекарском прегледу ова дијагностичка дилема могла релативно једноставно бити решена притиском прстом на кожи-у случају црвенила као појачане прокрвљености исто би се повукло на месту притиска а у случају да се радило о крвном подливу (хематому) пребојеност коже би се задржала и након извршеног притиска.

Утврђено

Окружни затвор у Краљеву, Управе за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде и државне управе, начинио је пропуст у раду на штету права грађанина Б. В. тако што је приликом здравственог прегледа обављеног непосредно после његовог пријема у притвор, лекар у заводу пропустио да утврди порекло и механизам настанка уочених промена на његовој кожи, што није дао мишљење о повезаности навода о примени силе према њему и констатованих

промена на кожи, као и што о наведеном није обавестио управника Завода, а о којим сазнањима је Окружни затвор у Краљеву требало да без одлагања обавести надлежно јавно тужилаштво.

Препоруке

I

Лекар у Окружном затвору у Краљеву ће у будућем раду у извештајима о обављеним лекарским прегледима детаљно описати телесне повреде које је уочио, унети наводе прегледаног лица о начину настанка тих повреда, као и дати мишљење о повезаности уочених повреда и навода прегледаног лица о начину њиховог настанка.

II

У случају постојања индикација да се према прегледаном лицу поступало насилно, лекар ће одмах о томе писаним путем обавестити управника Окружног затвора у Краљеву, а који ће надлежном јавном тужилаштву, без одлагања, проследити обавештење са свим расположивим доказима, укључујући и извештај лекара о обављеном прегледу.

Окружни затвор у Краљеву, Управе за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде и државне управе обавестиће Заштитника грађана о поступању по овој препоруци у року од 60 дана од дана њеног достављања.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима Национални превентивни механизам је издао укупно 9 препорука, у којима су утврђене неправилности везане за обављање првог лекарског прегледа по пријему у установу те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Београд, ОЗ Крагујевац, ОЗ Панчево, ОЗ Суботица.

5.2.2. Прегледи, лечење и интервенције у оквиру Завода

Стандард

Здравствена служба у затвору мора настојати да открије и лечи физичке или психичке болести или недостатке од којих лица лишена слободе болују.[158]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 102. ставови 4. и 5.

Здравствени преглед осуђеног врши се само у присуству здравственог радника, осим ако здравствени радник друкчије не затражи.

Осуђени има право да буде упознат са налазима о његовом здравственом стању и садржином његовог здравственог картона, осим у случајевима предвиђеним општим медицинским прописима.

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 31.

Осуђени се за лекарски преглед може јавити сваког дана надлежном запосленом из службе за обезбеђење, који га у његовом присуству уписује у књигу лекарских прегледа и спроводи до лекара, у складу са радним временом службе за здравствену заштиту, а најкасније првог наредног радног дана.

Приликом пријављивања, осуђени није дужан да наводи разлоге за лекарски преглед.

У хитним случајевима, свако службено лице завода је обавезно да затражи правовремено пружање стручне лекарске помоћи осуђеном.

Редовно радно време службе за здравствену заштиту завода одређује се у складу са условима живота и рада осуђених у заводу.

Осуђени мора бити обавештен о редовном радном времену службе за здравствену заштиту.

158 Европска затворска правила, одредба 40.4.

По одобрењу лекара завода, осуђени може да набавља лекове, витамине и ортопедска помагала о свом трошку или да их прима од чланова породице или блиских лица.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Приликом посете, стручни тим Заштитника грађана је обишао све просторије VII павиљона КПЗ Пажревац – Забела и обавио разговоре са свим затеченим лицима лишеним слободе.

Лекари који су били у саставу стручног тима Заштитника грађана су у поверљивим разговорима са лицима лишеним слободе дошли до информација о тешкоћама са којима се та лица сусрећу када им је потребан лекарски преглед, односно пружање здравствене заштите.

Наиме, лица лишена слободе смештена у VII павиљону су 23 часа у току дана затворена у просторији-спаваоници, њихов контакт са припадницима затворских служби је сведен на најмању могућу меру, а то, између осталог, има за последицу и отежан контакт са лекаром.

Узевши у обзир специфичан начин извршења казне затвора у VII павиљону, Заштитник грађана је става да је потребно да лекар, односно здравствена служба, установи активну улогу у утврђивању здравственог стања свих лица лишених слободе који се налазе у VII павиљону, тако што ће их периодично, на месечном нивоу, обилазити и информисати се о њиховим потребама за лекарским прегледима, односно пружањем здравствене заштите.

Напред описан начин поступања лекара уједно ће омогућити добијање целовитог увида у опште психофизичко стање лица лишених слободе и предузимање неопходних мера које ће допринети унапређењу здравствене заштите.

Осим тога, Заштитник грађана је става да специфичан начин извршења казне затвора у VII павиљону нужно изискује посебну пажњу и присуство лекара, јер једино на тај начин лекар може да брине и о менталном здрављу лица лишених слободе.

Такође, приликом наведене посете, велики број лица лишених слободе је истакао да у ситуацији када су тражили преглед лекара, исти им није био омогућен, не само дана када је захтев запосленом у служби

обезбеђења упућен, него ни првог наредног радног дана, а по наводима појединих лица лишених слободе, дешавале су се и ситуације да уопште нису спровођени на лекарски преглед, иако је то њихово право прецизно регулисано чланом 35. став 1. Правилника о кућном реду Казнено – поправних затвора и окружних затвора („Сл. гласник РС" бр. 72/10).

Као пример добре праксе везано за ову препоруку, Заштитник грађана указује да лекари Окружног затвора у Београду већ дужи временски период најмање једном месечно обилазе сва лица лишена слободе у просторијама – спаваоницама и информишу се о њиховом здравственом стању, као и евентуалној потреби за лекарским прегледом или лечењем, с тим да се припадници Службе за обезбеђење у том моменту налазе изван просторије-спаваонице, иза затворених врата.

Утврђено

У раду Казнено – поправног завода Пожаревац – Забела, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, постоји недостатак који се огледа у повреди права на здравствену заштиту лица лишених слободе смештеним у VII павиљону, јер им је отежан контакт са лекаром, а тиме и могућност остваривања благовременог прегледа и адекватног лечења.

Препоруке

У Казнено – поправном заводу Пожаревац – Забела, Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, лекар ће један пут у току месеца обићи сва лица лишена слободе која се налазе у VII павиљону, тако што ће ући у сваку просторију – спаваоницу и у разговору са лицима лишеним слободе утврдити потребу за њиховим лекарским прегледом или лечењем.

Немедицинско особље неће присуствовати разговору лекара и лица лишених слободе унутар просторија – спаваоница.

О обављеним месечним обиласцима лекар ће водити посебну евиденцију која садржи податке о времену обављене посете, ознаку просторије – спаваонице, личне податке о затеченим лицима лишеним слободе, као и констатацију о потреби за њиховим лекарским прегледом или лечењем. Вођење наведене евиденције ће на несумњив начин указивати на поступање у складу са овом препоруком.

Казнено – поправни завод Пожаревац, Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде, обавестиће Заштитника грађана, у року од 60 дана од дана пријема ове препоруке, о поступању по њој.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Приликом посете О3 Смедерево у јулу 2016. године уочено је да поред медикаментозног лечења, у Окружном затвору у Смедереву се обављају и мање интервенције попут примарне обраде и превијања мањих повреда, скидања конаца са хируршки претходно обрађених рана, испирања ушију, интравенског и интрамускуларног аплицирања лекова и инфузионе течности, апликације капи у уво и око и сличног.

Увидом у медицинску документацију осуђеника који болује од фармакорезистентне епилепсије је утврђено да је осуђеник на редовној терапији и да је клинички и радиолошки прегледан у Општој болници због ране на глави коју је задобио током епилептичног напада. Од осуђеног је лекар усмено затражио да не напушта спаваоницу због ризика од повређивања. По речима лекара, боравак у задимљеним просторијама код њега провоцира настанак епилептичних напада, а слично је и када се налази у шетњи. Мишљење НПМ-а је да медицински третман лица лишених слободе оболелих од епилепсије не сме да буде изражен кроз онемогућавање боравка на свежем ваздуху, већ да би, уколико постоји опасност од повређивања тих лица, Завод требало да им омогући асистенцију (посебан надзор службених лица) током обављања редовних активности.

Утврђено

У Окружном затвору у Смедереву од лица које болује од епилепсије, због чега је изложен повећаном ризику од повређивања, лекар је затражио да не излази из спаваонице.

Препоруке

У Окружном затвору у Смедереву лицима која болују од епилепсије биће омогућен боравак на свежем ваздуху, као и да разуман део дана проводе ван спаваонице – на шетњи, у заједничким

просторијама или бавећи се активностима предвиђеним програмом поступања, осим уколико би то изузетно, у конкретном случају, штетило њиховом здравственом стању. Уколико постоји опасност од повређивања, Завод ће овим лицима обезбедити асистенцију (посебан надзор службених лица). У Окружном затвору у Смедереву лицима која болују од епилепсије ће се обезбедити смештај примерен њиховом здравственом стању и потребама, односно, уколико према оцени лекара боравак у задимљеним просторијама у конкретном случају провоцира настанак епилептичних напада, лице је потребно сместити у спаваоницу са непушачима и одредити му заједничку просторију коју користе непушачи.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Смедерево од септембра 2016. године, је обавестио НПМ да болесник редовно добија епи напад када се налази у задимљеној просторији заједничког боравка и ТВ сали. Наложено му је да избегава те просторије и да време проводи у својој соби или на свежем ваздуху и да не борави у пушачким задимљеним просторијама где нема кисеоника.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издата је једна, горе наведе препорука, које се може класификовати у ову категорију.

Препорука је дата ОЗ Смедерево.

5.2.3. Прегледи, лечење и интервенције ван Завода

Стандарди

Имајући у виду да се здравствена заштита гарантује свим грађанима, као и да се, сходно важећим прописима, у затворима формирају специјализоване службе за здравствену заштиту, исте су дужне да редовно и са пажњом прате здравствено стање лица лишеног слободе и да му обезбеде пружање здравствене заштите какву би то лице имало да је на слободи. У том погледу треба имати у виду да је лицу у затвору битно смањена непосредна иницијатива у обезбеђивању здравствене заштите, те би сходно томе службе за здравствену заштиту у

заводима требало да са појачаном пажњом прате започете мере лечења, као и да врше проактивну улогу у контактима са здравственим установама и службама ван завода, а како би се онемогућило пропуштање пружања благовремене здравствене заштите, имајући у виду да лице лишено слободе није у могућности да оствари непосредан контакт са здравственим установама ван завода. Нарочито је потребно обратити пажњу да обавеза праћења и пружања подршке у погледу остваривања здравствене заштите према лицу лишеном слободе не престаје моментом његовог премештаја у други завод.

Кад год је потребно да затвореници буду хоспитализовани или прегледани од специјалисте у болници њих треба превести без одлагања и на начин који је у складу са њиховим здравственим стањем.[159]

Кршење Кућног реда представља основ за покретање дисциплинског поступка у коме се утврђује одговорност осуђеника и изриче дисциплинска мера; након спроведеног поступка осуђени има право жалбе на донету одлуку. Упркос изреченој дисциплинској мери и без обзира на њену врсту и трајање, осуђеном не може бити ограничено нити ускраћено право на здравствену заштиту. Ad hoc одлуке којима се, без спровођења законом прописаног поступка, утврђује да је осуђени учинио повреду Кућног реда не представљају пример добре праксе, а уколико такве одлуке за резултат имају ускраћивање или било какво ограничавање здравствене заштите осуђеном исте су апсолутно неприхватљиве и могу бити основ за разматрање дисциплинске одговорности службеног лица које је такву одлуку донело.[160]

Евентуални дисциплински пропусти и други облици њиховог понашања који нису у складу са правилником о Кућном реду не могу бити основ за ускраћивање здравствене заштите уопште, а посебно медицинских интервенција попут нпр. хемодијализе, чије пропуштање може довести до погоршања здравственог стања.

У интересу је и затвореника и затворског особља да формално буду успостављени и примењени јасно дефинисани дисциплински поступци; било какве нејасне „сиве зоне" у овом домену носе са собом опасност да се развију незванични (и неконтролисани) системи. Дисциплински поступци морају омогућавати затвореницима право да буду саслушани у вези прекршаја које су наводно починили, те право жалбе вишим властима против било којих изречених санкција.[161]

159 CPT (2002) 3 – Rev. 2010, пар. 37.

160 Извештај Европског комитета за превенцију мучења.

161 CPT (2002) 2 – Rev. 2010, пар. 55.

Кадгод је потребно да затвореници буду хоспитализовани или прегледани од специјалисте у болници њих треба превести без одлагања и на начин који је у складу са њиховим здравственим стањем.[162]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 104.

На захтев осуђеног, управник завода може одобрити специјалистички преглед осуђеног, ако такав преглед није одредио лекар.

Трошкове прегледа тада сноси осуђени, ако управник завода друкчије не одреди.

Члан 105.

О озбиљној угрожености здравља или живота осуђеног, или о његовом премештају у заводску болницу или другу здравствену установу, завод ће одмах обавестити његовог брачног друга, децу, усвојенике или лице са којим је до одласка на издржавање казне живео у ванбрачној или каквој другој трајној заједници, а ако их осуђени нема тада његове родитеље, усвојитеља, браћу, сестре или даље сроднике.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Заштитник грађана је 30. маја 2013. године примио притужбу притвореног лица Д. Р. у којој изражава незадовољство због пропуста запослених у Служби за здравствену заштиту Окружног затвора у Новом Саду да му пруже адекватну здравствену заштиту. У притужби је истакао да се, због лошег здравственог стања и болова које је свакодневно трпео, више пута обраћао запосленима у Служби за здравствену заштиту како би му био омогућен преглед од стране лекара специјалисте. Навео је да му је предочено да је поменути преглед могућ само уз налог поступајућег судије, уз образложење да без налога суда лекари у Окружном затвору у Новом Саду могу да поступају само уколико је животно угрожен. Назначио је да је поступајућа судија одобрила специјалистички преглед тек десет месеци пошто је лишен

162 CPT (2002) 3 – Rev. 2010, пар. 37.

слободе, након бројних ургенција и знатног погоршања здравственог стања, али да је исти у више наврата одлаган услед недовољног броја запослених у Служби за обезбеђење у Окружном затвору у Новом Саду. Такође је напоменуо да је лекар специјалиста констатовао да је у међувремену наступило стање сталне контрактуре и атрофије мишића, којом приликом му је предочено да су шансе за опоравак врло мале, као и да постоји могућност настанка трајног инвалидитета.

Заштитник грађана је покренуо поступак контроле законитости и правилности рада Окружног затвора у Новом Саду, на основу члана 25. став 5. Закона о Заштитнику грађана, оцењујући да се притужбом указује на повреду принципа добре управе, о чему је, у складу са чланом 29. Закона, 23. јула 2013. године обавестио поменути орган и притужиоца. Истовремено је од Окружног затвора у Новом Саду затражено изјашњење о свим чињеницама и околностима значајним за доношење става о основаности притужбе.

Актом број 07–2058/2013–06 од 07. августа 2013. године Окружни затвор у Новом Саду доставио је изјашњење у коме је, између осталог, наведено да је Д. Р. лишен слободе, при чему је здравственој служби завода доставио фотокопију специјалистичких извештаја. Даље, у одговору је наведено да је по достављању медицинске документације лекар Окружног затвора у Новом Саду упутио именованог на контролни специјалистички преглед код ортопеда, али да је два пута пропуштен термин услед недовољног броја запослених у Служби за обезбеђење. У вези са напред наведеним, у изјашњењу је истакнуто да је позната чињеница да у систему за извршење кривичних санкција у Републици Србији постоји хронични дефицит радне снаге и велики дебаланс броја запослених наспрам броја лица лишених слободе, због чега је извођење из завода сведено на неопходно.

Из наведеног изјашњења Завода произилази да је Д. Р. прегледан од стране лекара специјалисте, након чега су урађена индикована рентгенска снимања, као и да је поново прегледан од стране специјалисте ортопеда који је индиковао евентуалну медицинску интервенцију, о чему би, како се наводи, требало да одлучи конзилијум лекара Клинике за ортопедију и телефонским путем обавести здравствену службу Окружног затвора у Новом Саду. У одговору Завода такође је наведено да је медицински техничар носио копију медицинске документације Д. Р. доктору Клинике за ортопедију на увид, али да га није нашао, па је исту предао његовој секретарици, која је рекла да ће доктор обавестити Завод о одлуци конзилијума, што није учињено

све до тренутка када је притужилац отпуштен из притворске јединице Окружног затвора у Новом Саду и премештен у Казнено-поправни завод у Сремској Митровици. Даље се наводи да је у Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици Д. Р. прегледан од стране другог ортопеда, који га је упутио на преглед код ортопеда Клинике за ортопедију који га је и раније лечио и прегледао, те да је притужилац поново примљен у Окружни затвор у Новом Саду, након чега га је прегледао ортопед Клинике за ортопедију. Потом су Д. Р. урађене препоручене дијагностичке методе и снимања и заказан контролни преглед.

Утврђено

У раду Управе за извршење кривичних санкција – Окружног затвора у Новом Саду утврђени су пропусти на штету притвореног лица Д. Р., који се огледају у томе што Служба за здравствену заштиту Окружног затвора у Новом Саду није предузимала све потребне радње ради пружања здравствене заштите притужиоцу на тај начин што у два наврата није спроведен на заказани специјалистички преглед лекара ортопеда нити су, у непримерено дугом трајању, предузимане радње у циљу доношења одлуке о медицинској интервенцији на руци притужиоца.

Препоруке

I

Служба за здравствену заштиту Окружног затвора у Новом Саду ће у свом будућем раду предузимати ефикасне мере и поступати проактивно увек када од здравствених установа ван завода зависи пружање неопходне здравствене заштите лицима лишеним слободе.

II

Окружни затвор у Новом Саду ће у свом будућем раду предузети све потребне мере како би лица лишена слободе била спроведена на заказане специјалистичке прегледе и медицинске интервенције у здравствене установе ван завода.

III

Окружни затвор у Новом Саду ће Управи за извршење кривичних санкција доставити анализу потреба за додатним извршиоцима, возилима и опремом, неопходним за благовремено спровођење

лица лишених слободе на заказане специјалистичке прегледе и медицинске интервенције у здравствене установе ван завода

IV

Управа за извршење кривичних санкција предузеће све потребне мере како би се Окружном затвору у Новом Саду створили услови *(довољан број извршилаца, возила и опреме)* за благовремено спровођење лица лишених слободе на заказане специјалистичке прегледе и медицинске интервенције у здравствене установе ван завода.

Управа за извршење кривичних санкција и Окружни затвор у Новом Саду обавестиће Заштитника грађана, у року од 60 дана од дана пријема ове препоруке, о предузимању мера потребних ради спровођења ове препоруке.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, НПМ је уочио да се лица лишена слободе упућују на лечење или интервенцију ван Завода у оближњу здравствену установу, у случајевима када здравствену заштиту није могуће обезбедити у Заводу, као и у случајевима тешких акутних обољења која изискују хируршки третман.

Проблема нема у збрињавању акутних и ургентних стања, али су присутни у другим случајевима када је потребно заказивање, па се дешава да здравствена установа одбија да изврше пријем ради елективне хируршке интервенције или да се заказани преглед одлаже због недовољног броја службених лица у Заводу за спроводе и/или недовољног броја возила за спровод.

Лица лишена слободе се упућују на лечење или интервенцију у Специјалну затворску болницу у Београду, у случајевима акутних психотичних поремећаја, као и када је потребно остваривање терцијарне здравствене заштите (Клинички центар Србије или Војномедицинска академија). Наводи се да је ова сарадња добра, да проблема углавном нема јер се ово упућивање унапред уговори, али је указано да се често пријем одлаже због покуњености капацитета у Специјалној затворској болници.

На примедбе појединих лица лишених слободе да им се рестриктивно омогућује лечење или интервенције у здравственим установама

ван Завода, а које им је неопходно, лекар наводи да се Служба здравствене заштите искључиво руководи медицинским индикацијама за упућивање на овакве прегледе, а не жељама пацијената, што они повремено перципирају као ускраћивање и рестриктиван приступ

Извршен је увид у медицинску документацију осуђеног СЈ, са којим је и обављен непосредан разговор у амбуланти. То лице је вишеструко осуђивано због крађе, тешке крађе и др., на одслужењу је трогодишње казне затвора. Током 2011. године показао је поремећаје у говору, ходу и стајању, због чега је упућен на низ специјалистичких прегледа, укључујући и дијагностику и лечење у Специјалној затворској болници у Београду (извршен је увид и у отпусну листу из фебруара 2011. године). Обављен је и МР и МСЦТ главе на Војномедицинској академији у Београду. Утврђено је да осуђени болује од сифилистичне инфекције која се вероватно испољила као деменција. Спроведено је лечење и редовно праћење стања осуђеника, по ком основу је управник Завода поднео Предлог за његов превремени отпуст. Из напред наведеног је уочљиво да су у овом случају спроведени специјалистички лекарски прегледи и дијагностика изван Завода, да је сходно установљеним налазима, здравствено стање осуђеника редовно праћено при општим лекарским и специјалистичким прегледима у Заводу.

У Стационару (на спрату, десно од степеништа, друга соба са десне стране ходника), у болесничкој постељи десно од врата собе затечен је осуђени ХХА који је истакао да је бубрежни болесник, те да због тога три пута недељно иде на хемодијализу изван Завода, у Здравствени центар Сремска Митровица. Овај осуђени указао је на „инцидент" који је документовао поднеском који је упутио управи Завода и одговором Управе на исти, а из чега се види да је њему ускраћен спровод на заказану хемодијализу јер је био, како је наведено „непрописно одевен".

Запажено је да уопште нема података да ли је именованом Завод претходно обезбедио „прописну одећу", односно одговарајућу одећу у складу са важећим прописима[163], нити да ли је против њега вођен

163 Закон о извршењу кривичних санкција, члан 72: Осуђени има право на бесплатно рубље, одећу и обућу који су прилагођени месним климатским приликама; Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, члан 20. став 1: Осуђеном се обезбеђује одећа, обућа и рубље; став 2: Рубље се мења најмање два пута недељно. Одећа се мења по потреби, а најмање једном у 30 дана; став 7: Одећа и обућа морају бити погодне, удобне и одговарајуће; Правилник о одећи, рубљу, обући и постељини осуђених лица, члан 2. став 1: Осуђени има право на бесплатну одећу, рубље и обућу; члан 3.

дисциплински поступак, јер ако је био „непрописно одевен" такво поступање представља дисциплински преступ.[164]

По речима здравственог особља честе су ситуације у којима се осуђена лица, за које је заказан специјалистички преглед ван Завода (на који се понекад чека више дана или неколико недеља), не спроводе на тај преглед зато што нема довољно стражарског особља и/или возила да се ово спровођење изврши.

Утврђено

Осуђеном који је хронични бубрежни болесник на хемодијализи, која се спроводи три пута недељно, ускраћена је здравствена заштита – спровођење на хемодијализу ван Завода, зато што није био „прописно одевен" за спровод изван Завода.

У КПЗ Сремска Митровица постоје ситуације у којима се осуђена лица, за које је заказан специјалистички преглед ван Завода, не спроводе на тај преглед зато што нема довољно стражарског особља и/или возила да се ово спровођење изврши.

Препоруке

КПЗ Сремска Митровица неће због неодговарајуће одевености или другог облика кршење кућног реда у Заводу, лицу лишеном слободе ускратити спровођење на хемодијализу ван Завода или пружање било ког другог облика здравствене заштите.

КПЗ Сремска Митровица ће обезбедити благовремено спровођење лица лишених слободе на заказане специјалистичке прегледе и друге медицинске интервенције у здравственим установама ван Завода.

став 2: Одећа се мења по потреби, а најмање једном у 30 дана; став 3: Рубље се мења најмање два пута недељно; члан 4. и 15: Летњу одећу, рубље и обућу за мушкарце чине: кошуља са кратким рукавима (2 ком.), блуза (2 ком.), панталоне (2 ком.), кратке гаће (4 ком.), чарапе (4 ком.), плитке ципеле (1 ком.)...

164 Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, члан 20. став 5: *Осуђени је обавезан да буде одговарајуће одевен у свим приликама кад се налази ван спаваонице*, члан 79: *Дисциплински преступи су теже и лакше повреде реда и безбедности, као и повреде других правила понашања осуђеног утврђених Законом и Правилником*, као и члан 80: *За учињене дисциплинске преступе, води се дисциплински поступак и изричу се дисциплинске мере*; Правилник о одећи, рубљу, обући и постељини осуђених лица, члан 3. став 1: *Осуђени се одговарајуће одева у свим приликама када се налази ван спаваонице.*

КПЗ Сремска Митровица ће формирати електронску евиденцију заказаних специјалистичких прегледа и других медицинских интервенција које су заказане ван Завода.

У КПЗ Сремска Митровица ће спровођење лица лишених слободе на заказане специјалистичке прегледе и друге медицинске интервенције у здравственим установама ван Завода имати приоритет у односу на сва остала спровођења.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да није поступљено по свим препорукама. Наиме, према наводима начелника Службе за здравствену заштиту и даље се, зато што нема довољно стражарског особља и/или возила да се спровођење изврши, не обезбеђује благовремено спровођење лица лишених слободе на заказане специјалистичке прегледе и друге медицинске интервенције у здравственим установама ван Завода.

У КПЗ Сремска Митровица није формирана електронска евиденција заказаних специјалистичких прегледа и других медицинских интервенција које су заказане ван Завода, а наведено је да ће ово бити учињено када буде окончана израда програма (софтвера) за електронску базу података о здравственим прегледима и интервенцијама.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 6, укључујући горе наведене, препоруке које се односе на проблеме око реализације прегеда, лечења и интервенција ван установа те је наложено њихово отклањање.

Препоруке у дате: КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Крагујевац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Суботица.

5.2.4. Прегледи у посебним случајевима

Стандард

Лекар треба посебно да прегледа осуђеног пре одређивања мере усамљења и да надзире његово здравствено стање током извршења мере. Такође, лекар посебно надзире здравствено стање лица

смештених под појачан надзор. Лекар прегледа свакодневно осуђеног који одбија храну или воду.

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 130. став 4.

Извештај лекара о лекарском прегледу осуђеног према коме је примењена мера принуде садржи и наводе лица према коме је примењена мера принуде о начину настанка повреда, као и мишљење лекара о повезаности примењене мере и насталих повреда.

Члан 235. став 3.

Одредбе које се односе на поступање према осуђенима примењују се и на притворенике.

Члан 10. ставови 1. и 2.

Евиденције о поступцима и догађајима од значаја за извршење кривичних санкција и мера, евиденције о особама које посећују завод или лица лишена слободе воде се кроз помоћне књиге.

Помоћне књиге су:"... евиденција о лицима која одбијају лечење, храну или воду...".

Пракса НПМ

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митровица у априлу 2012. године, НПМ је уочио да је лекар прегледао осуђеног пре одређивања мере усамљења, и посебно надзире његово здравствено стање током извршења мере.

Лекар прегледа осуђеног пре извршења мере упућивања у самицу, и прегледа га свакодневно током извршења мере, уписује налазе и мишљења у књигу извршења дисциплинске мере упућивања у самицу.

Извршен је увид у књигу извршења дисциплинске мере упућивања у самицу, констатовано је да су уписане дневне забелешке лекара о здравственом стању лица која издржавају дисциплинску меру упућивање у самицу. За поједина лица недостаје по један упис који се односи на дан викенда, најчешће недељу.

Након увида у документацију у „дисциплинском“ павиљону обављен је не надзирани разговор са четворо насумично изабраних лица која издржавају дисциплинску меру самице. Сва лица са којим је разговарано навела су да их лекар обилази свакодневно, да их пита како су, како се осећају и имају ли каквих проблема, али да их не прегледа.

Затечено медицинско особље тврди да лице према ком је примењена мера принуде лекар прегледа одмах под његовом довођењу на преглед, као и да га поново прегледа између 12-тог и 24-тог сата од примене мере.

Прегледом медицинске документације и извештаја управнику Завода поводом примене мере принуде према ЧХ, уочено је да није евидентирана изјава ЧХ о начину настанка повреда, нити мишљење лекара о повезаности примењених мера и насталих повреда.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица извештаји лекара о лекарском прегледу лица према којима је примењена мера принуде не садрже наводе лица према коме је примењена мера принуде о начину настанка повреда, нити мишљење лекара о повезаности примењене мере и насталих повреда.

Препорука

У КПЗ Сремска Митровица извештаји лекара о лекарском прегледу лица према којима је примењена мера принуде садржаће и:

- **наводе лица према коме је примењена мера принуде о начину настанка повреда,**
- **мишљење лекара о повезаности примењене мере и насталих повреда**.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је делимично поступање по препоруци. Уколико се установе телесне повреде у медицинску документацију се уносе наводи прегледаног лица о начину настанка повреда, али се не уноси мишљење лекара о повезаности објашњеног начина настанка повреда и констатованих повреда.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, према наводима медицинске сестре лекар прегледа осуђеног пре одређивања мере усамљења и посебно надзире његово здравствено стање током извршења мере. Такође, лекар посебно надзире здравствено стање лица смештених под појачан надзор. Даље, лекар прегледа осуђеног пре извршења мере упућивања у самицу, прегледа га свакодневно током извршења мере и уписује налазе и мишљења у здравствени картон.

Лекар прегледа свакодневно осуђеног који одбија храну или воду. Налази се уписују у здравствени картон, а не постоји посебан (кумулативни) регистар у којем се бележе ови случајеви.

Утврђено

У ОЗ Суботица не води се посебна евиденција о лицима која одбијају лечење, храну или воду.

Препорука

ОЗ Суботица успоставиће и водиће посебну евиденцију о лицима која одбијају лечење, храну или воду.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Суботица је обавестила НПМ да је издата наредба Групи за здравствену заштиту ОЗ Суботица да успостави и води посебну евиденцију о лицима која одбијају лечење, храну или воду.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је издао укупно 11 препорука, укључујући и горе наведене у којима су утврђене неправилности везане за обављање лекарских прегледа у посебним случајевима те је наложено њихово отклањање.

Препоруке су дате следећим установама: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Крагујевац, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево,, ОЗ Суботица, ОЗ Смедерево, ОЗ Зајечар, ВПД Крушевац.

5.2.5. Стоматолошка заштита

Стандард

Сваком затворенику обезбедиће се услуге квалификованог стоматолога.[165]

Извори

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 36.

Осуђени има право на лечење зуба.

Завод који има стоматолошку ординацију обезбеђује одговарајућу опрему, прибор и материјал за лечење, поправку и вађење зуба.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митрпвица у априлу 2012. године, НПМ је сазнао да се лицима лишеним слободе стоматолошка заштита пружа у Заводу и то поправке зуба (ендодонтски третман), вађење зуба и протетске услуге. Протетске услуге су, по наводима запослених, доступне од недавно на тај начин што приватно ангажовани протетичар долази у стоматолошку амбуланту Завода и уз наплату пружа услуге израде протетских надокнада.

У току 2011. године пружено је 1936 стоматолошких услуга, при чему је извршено 615 вађења зуба, као и 421 пломбирање.

На примедбе појединих лица лишених слободе да им се у Заводу пружа недовољна стоматолошка заштита, да се све своди на вађење зуба, медицинско особље наводи да то није тачно јер зуби који се ваде су у тој мери оболели да је то једино што се може учинити.

Такође, као што се види из броја пружених услуга за прошлу годину, у значајном броју случајева извршене су поправке зуба. Међутим, ис-

165 Препорука Комитета министара државама чланицама Савета Европе у вези са европским затворским правилима Rec (2006) 2, тач. 41.5.

такнуто је да у последње 2–3 године опада број поправки зуба због дуготрајне несташице материјала.

За пружање стоматолошке заштите води се протокол, али свако лице кома се ова заштита пружа нема свој стоматолошки картон.

Нема систематских стоматолошких прегледа на пријему и приликом отпуста из Завода, нити се врше периодични стоматолошки прегледи осуђених.

Стоматолошка заштита се пружа и ван Завода и то у случају потребе за хируршким интервенцијама, у току 2011. године је лицима лишенима слободе омогућено пружање услуга максилофацијалног хирурга ван Завода 26 пута.

Утврђено

У КПЗ Сремска Митровица се не обављају стоматолошки прегледи по пријему осуђених у Завод, не врше се стоматолошки периодични прегледи, не воде се стоматолошки картони, а интервенције се углавном своде на вађење зуба.

Препоруке

У КПЗ Сремска Митровица обављаће се стоматолошки прегледи по пријему осуђених у Завод, у року не дужем од једног месеца; редовни стоматолошки периодични прегледи у периодима не дужим од 12 месеци; установиће се и водити индивидуални стоматолошки картони осуђених, а стоматолошке интервенције се неће сводити углавном на вађење зуба, већ и на поправку, односно пломбирање, као и на друге стоматолошке услуге.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је делимично поступање по препоруци. Наиме, у КПЗ Сремска Митровица не обављају се стоматолошки прегледи по пријему осуђених у Завод, у року не дужем од једног месеца. Ово се објашњава чињеницом да се осуђена лица, док су смештена у пријемном одељењу не доводе у стоматолошку ординацију ради прегледа по пријему (систематски преглед стоматолога), а да у објекту у којем је пријемно одељење нема услова (стоматолошке ординације) за

обављање ових прегледа. Не обављају се редовни стоматолошки периодични прегледи у периодима не дужим од 12 месеци. Не воде се индивидуални стоматолошки картони осуђених. Набављени су потребни материјали, па се стоматолошке интервенције не своде углавном на вађење зуба, већ се врше поправке, односно пломбирање, као и друге стоматолошке услуге.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Шабац од маја 2014. године, НПМ је уочио да се лицима лишеним слободе стоматолошка заштита не пружа у Заводу, већ се они за све врсте стоматолошких услуга искључиво упућују ван Завода, у стоматолошку службу Дома здравља у Шапцу. Према подацима из годишњег извештаја за 2013. годину извршено је укупно 57 стоматолошких прегледа.

Утврђено

Према подацима из годишњег извештаја за 2013. годину извршено је укупно 57 стоматолошких прегледа. Имајући у виду капацитет завода и укупни број лица која су издржавала казну током 2013. г. (имајући у виду да су у питању краће временске казне) 57 стоматолошких прегледа у току календарске године се не може прихватити као број који одговара реалним потребама популације која је у току године боравила у Заводу.

Препорука

Неопходно је да Завод, с обзиром на то да нема стоматолошку амбуланту, уговори са одговарајућом здравственом организацијом пружање стоматолошких услуга за лица лишена слободе и то тако што ће бити утврђен стални недељни број пацијената који ће бити примљени, а овај број ће бити распоређен у релативно правилним временским размацима (на други или трећи дан); од уговореног сталног недељног броја изузеће се лица лишена слободе која се упућују ван Завода ради пружања хитних стоматолошких услуга (нпр. зубобоља, зубни апсцес и др.), а овим лицима је потребно обезбедити хитно пружање стоматолошких услуга у складу са радним временом здравствене организације која пружа стоматолошке услуге, као и проценом лекара у Заводу.

Поступање по препорукама

У свом одговору КПЗ Шабац од септембра 2014. године, је обавестио НПМ да је поступио по препоруци и да је у недостатку стоматолошке амбуланте обезбедио пружање стоматолошких услуга за осуђена лица у Дому здравља у Шабац. Сходно потребама, лица лишена слободе бар једном у току недеље долазе на прегледе, у склопу којих се обављају и неопходне стоматолошке интервенције

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Нови Сад у октобру 2014. године НПМ је дошао до сазнања да се лицима лишеним слободе стоматолошка заштита пружа у Заводу и то: прва стоматолошка помоћ у хитним случајевима и вађење зуба, а у току првих девет месеци 2014. године извршено је 1.608 стоматолошких прегледа; у току 2013. године обављено је 2.490 стоматолошких прегледа.

Поправке зуба и протетске услуге не пружа доктор стоматологије запослен у Заводу. Ове услуге доступне су лицима лишеним слободе по одобрењу управника Завода и надлежног судије (за лица у притвору), када најчешће у Заводску стоматолошку амбуланту долази по избору и о трошку лица лишеног слободе изабрани доктор стоматологије.

Након пријема у Завод врши се систематски стоматолошки преглед и отвара се картон. Међутим, приликом отпуста из Завода не врши се систематски стоматолошки преглед, нити се врше периодични стоматолошки прегледи осуђених.

Стоматолошка заштита се пружа и ван Завода и то у случају када је потребно извршити рендгенско снимање зуба, као и ради хируршких интервенција (орална хирургија), а то је у току првих девет месеци 2014. године извршено 25 пута. У овим случајевима лица лишена слободе упућују се на Клинику за стоматологију и оралну хирургију.

Утврђено

У Окружном затвору Нови Сад се не обављају стоматолошки периодични прегледи, а интервенције се углавном своде на вађење зуба.

Препорука

У Окружном затвору Нови Сад обављаће се редовни стоматолошки периодични прегледи у периодима не дужим од 12 месеци, а стоматолошке интервенције се неће сводити углавном на вађење зуба, већ и на поправку, односно пломбирање, као и на друге стоматолошке услуге.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а ОЗ Нови Сад јуна 2013. године констатовано је делимично поступање по препоруци.

У Заводу се и даље не обављају редовни стоматолошки периодични прегледи у периодима не дужим од 12 месеци. Начелник службе за здравствену заштиту истиче да је лицима лишеним слободе омогућено да о свом трошку у Завод доведу стоматолога по избору који ће извршити интервенцију.

Стоматолог који је запослен у Заводу актуелно је у могућности да пружа само поједине услуге без наплате, а то су прегледи, вађење зуба, као и већи број углавном хитних интервенција. Међутим, интервенције које подразумевају постављање пломби и ендодонтски третман нису доступне без накнаде. Поступајући по препоруци датој након претходне посете управник Завода донео је дана 15. фебруара 2015. Одлуку о висини накнаде за стоматолошке услуге у Окружном затвору у Новом Саду. Према наводима начелника Службе за здравствену заштиту ова одлука је крајем фебруара 2015. године достављена на сагласност Управи за извршење кривичних санкција, али до дана контролне посете Управа није званично обавестила Завод о томе да ли је сагласна или није сагласна са овом Одлуком. С обзиром на овакво стање ствари, иако стоматолог у Заводу има услове да пружа пуну палету услуга и даље су доступне само услуге које се врше без наплате.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 8 препорука које се односе на проблеме везане за пружање стоматолошке заштите те је наложено њихово отклањање.

Препоруке у дате: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Суботица.

5.2.6. Лечење осуђеника са менталним поремећајима

Стандарди

Осуђеници са менталним поремећајима представљају посебно осетљиву категорија у оквиру затворске популације. Због саме природе њихове болести неопходно је обезбедити посебне услове (специјализовани заводи или одељења) за њихов свакодневни боравак и терапију. Установе за извршење кривичних санкција веома тешко могу да обезбеде ове услове, а уколико се ради о тежим менталним поремећајима, односно лицима чије душевно стање не дозвољава да буду у затвору, неопходан је смештај у специјализиране установе. Улога здравствене службе се код ове групе осуђеника често своди на правилну дијагнозу или констатовање менталних поремећаја и упућивање у Специјалну затворску болницу. Такође је потребно констатовати високу учесталост менталних поремећаја у затворима, што додатно повећава одговорност здравствених служби.

Овакво поступање са осуђеницима коју имају менталне поремећаје је дефинисано Европским затворским правилима и препорукама Европског комитета за спречавање мучења.

Одредбом 12.1 Европских затворских правила прописано је да лица која су душевно оболела и чије душевно стање не дозвољава да буду у затвору смештају се у специјалну установу.

Одредбом 46.1 Европских затворских правила прописано је да ће се болесни затвореници којима је потребно специјалистичко лечење преместити у специјалне институције или цивилне болнице уколико такво лечење није могуће обезбедити у затвору.

Одредбом 47.1 Европских затворских правила прописано је да ће постојати специјализовани заводи или одељења под медицинском контролом за посматрање и лечење затвореника који болују од душевних поремећаја или абнормалности а који не морају да буду обухваћени одредбама правила 12.

Став је Европског Комитета за спречавање мучења да особе којима је потребно психијатријско испитивање и/или лечење, без обзира на њихов правни статус, треба да буду испитиване и/или лечене у медицинској установи.[166]

166 БЈРМ, посета 2010 [параграф 93], http://www.cpt.coe.int/documents/mkd/2012–04-inf-eng.pdf.

Општа препорука Европског Комитета за спречавање мучења је да ментално оболели осуђени треба да се чува и збрињава у болничкој установи која је адекватно опремљена и има за то обучено особље. Ова установа може бити цивилна психијатријска болница или специјализовано опремљена психијатријска установа унутар затворског система. Такође, констатује се да је често продужено време чекања да би се остварио неопходни трансфер осуђеника у одговарајућу установу. Трансфер особе која треба да буде смештена у психијатријску установу има се сматрати највишим приоритетом.[167]

Такође, став је Европског Комитета за спречавање мучења да нетретирана психијатријска болест у затворском окружењу води ка *ad hoc* мерама које лако могу представљати нечовечан и понижавајући третман.[168]

Извори

Устав РС

Члан 68. став 1.

Свако има право на заштиту свог физичког и психичког здравља.

Закон о здравственој заштити

Члан 3.

Грађанин Републике Србије, као и друго лице које има пребивалиште или боравиште у Републици, има право на здравствену заштиту, у складу са законом и дужност да чува и унапређује своје и здравље других грађана, као и услове животне и радне средине.

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 101. ставови 1. и 2.

Осуђени има право на здравствену заштиту према општим прописима о здравственој заштити и одредбама овог закона. Осуђени коме се у заводу не може пружити одговарајућа здравствена заштита упућује у Специјалну затворску болницу или другу здравствену установу.

---

167 Трећи општи извештај (1992) [параграф 43], http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-03.htm.

168 Турска, посета 2004 [параграф 83], http://www.cpt.coe.int/documents/tur/2005–18-inf-eng.pdf.

Пракса НПМ и Заштиника грађана

ПРВИ ПРИМЕР

Околности случаја

Заштитник грађана је, у оквиру својих овлашћења из члана 22. Закона о Заштитнику грађана, у поступку континуираног и системског прикупљања, провере и обраде података у вези са заштитом права лица лишених слободе, посетио велики број завода за извршење кривичних санкција Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде.

Током посета, уочено је да се одређен број осуђених са тешким менталним поремећајима налази у заводима за извршење кривичних санкција у којима не постоје одговарајући услови за њихово лечење и третман.

У Окружном затвору Суботица је затечен Д. Р. У току разговора је свестан и оријентисан, у разговору сарадљив, делује запуштено, а комуникација је отежана јер врло тешко говори (dysartria), али даје смисаоне одговоре на постављена питања. Тврди да је на психијатријском лечењу од своје 17. године, да је лечен на психијатријском одељењу болнице у Суботици и у Специјалној психијатријској болници у Новом Кнежевцу. Као разлог лечења наводи „халуцинације" и описује их као гласове у глави. Не може да одреди колико је времена провео у којој установи, тврди да је побегао из болнице у Новом Кнежевцу. Осим халуцинација, наводи да други желе да му науде и да га отрују. Може се закључити да се ради о особи са тешким менталним поремећајем, вероватно из групе схизофренија и вероватно са менталном ретардацијом. Подаци о његовом психијатријском лечењу пре доласка у Завод не постоје у његовој документацији. Лекарским прегледом при пријему у Завод није детектован психијатријски поремећај. Његова болест је релативно касно утврђена и поред тога што је указивао на то. У документу под називом „Безбедоносни налаз и мишљење" наведено је да се притвореник жали да му „живци нису у реду". Два месеца по пријему његово стање је препознато од стране психијатра и дата му је адекватна антипсихотична терапија.

У Казнено – поправном заводу Пожаревац – Забела је на извршењу казне затвора затечен Ж. К., хероински зависник, а на супституционој терапији Metadon-ом. Он се психијатријски лечи због страхова; антипсихотик Moditen му је уведен у док је био смештен у Окружном

затвору у Београду и од тада га узима стално. Говори о страховима од људи, плаши се да га неко прогања, али негира да чује гласове или да има било какву другу тегобу која би указивала на поремећај перцепције. У налазу Психијатријске клинике КЦ Крагујевац постављена је дијагноза: F11.21, F23, F60.3 и одређена терапија: Amp. Moditen depo на 4 недеље, Sol Metadon 60мг 1x1, Bensedin и Flormidal. У налазу није дат адекватан опис психичког стања или податак из анамнезе који би указивао на карактеристике клиничке слике и врсту психотичног поремећаја. Из наведеног произилази да осуђени добија озбиљну антипсихотичну терапију иако се води под дијагнозом акутног и пролазног психотичног поремећаја. У сваком случају, неопходно је или његово упућивање у установу где би му било доступније психијатријско лечење, или му у Заводу треба омогућити редовну корекцију фармакотерапије, за шта је потребно редовно праћење и психијатријски прегледи.

У Казнено – поправном заводу Пожаревац – Забела је на извршењу казне затвора затечен О. Н. психијатријски лечен од септембра 2008. године од стране психијатра ЗЦ „Студеница" у Краљеву. Медицинска документација је обимна, постоји више десетина извештаја лекара специјалисте. Вођен је под дијагнозама F23 и F32. Имао је страхове, вијао је стално исте људе који га прате и прогањају, због чега је често мењао стан. Из интервјуа са осуђеним и прегледом његовог здравственог картона (доступна медицинска документација се уклапа са његовим наводима) проистиче да је у питању особа са тешким менталним поремећајем који је имао дугу еволуцију и у првом периоду се испољавао примарно као посттрауматски стресни поремећај (као последица учествовања у ратним дејствима), вероватно са елементима депресивне симптоматологије. У 2008. години је надлежни психијатар документовао психотични поремећај који се могао потврдити и у тренутку испитивања. Осуђеном се у постојећем психичком стању у Заводу не обезбеђује адекватно психијатријско лечење и третман.

Прегледом здравствених картона већег броја лица са менталним поремећајима није утврђено да су систематски остављени без адекватне психофармакотерапије, али је у случају Д. Р. уочено да је од пријема у затвор до прегледа психијатра и ординирања психофармакотерапије прошао значајан период времена (око два месеца).

Особе код којих постоји хронични психотични поремећај су или дошле на издржавање казне са већ постојећим поремећајем или су обо-

леле у току издржавања казне. Такође је уочено да се у већини завода психијатријско збрињавање заснива на повременим доласцима консултанта психијатра или на упућивању осуђених на специјалистички преглед код психијатра ван завода и да често прође значајно време између контролних прегледа психијатра, па се психофармакотерапија не коригује и не прати довољно ажурно. Из разлога недостатка едукованог особља и средстава, све терапијске интервенције у области менталног здравља сведене су само на ординирање психофармакотерапије, а не постоји било који други рад нпр. у облику психосоцијалне рехабилитације, психотерапије, итд.

Утврђено

У раду Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде постоји неправилност која се огледа у повреди права на здравствену заштиту осуђених са тешким менталним поремећајима[169] који су смештени у заводима за извршење кривичних санкција у којима не постоје одговарајући услови за њихово лечење и третман.

Препоруке

Осуђени са тешким менталним поремећајима који су смештени у заводима за извршење кривичних санкција у којима не постоје одговарајући услови за њихово лечење и третман, без одлагања ће се упутити у Специјалну затворску болницу или у другу одговарајућу здравствену установу, или преместити у други завод за извршење кривичних санкција у ком постоје одговарајући услови.

У складу са расположивим могућностима, у појединим заводима за извршење кривичних санкција формираће се посебна одељења у којима ће постојати услови за одговарајуће лечење и третман осуђених са тешким менталним поремећајима.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Сремска Митровица у мају 2012. године, НПМ је добио сазнања према изводу из здравствене статистике добијеном у

169 Оболели од хроничног психотичног поремећаја из групе F20–F29, по Десетој ревизији Међународне класификације болести Светске здравствене организације.

Служби за здравствену заштиту, а према дијагнозама МКБ 10, у Заводу је смештено 1054 душено оболелих, од тога по категоријама:

Ф 10–19 (ментални поремећаји због употребе психоактивних супстанци) – 440;

Ф 20–29 (психотични поремећаји) – 5;

Ф 30–39 (афективни поремећаји) – 3;

Ф 40–49 (неуротски и са стресом повезани поремећаји) – 16;

Ф 60–69 (поремећаји личности) – 590.

Начелник Службе за здравствену заштиту здравствене службе је указао да су у напред наведеној евиденцији исказане само примарне дијагнозе.

Евидентно је да највећи број ментално оболелих се односи на менталне поремећаје због узимања психоактивних супстанци и поремећаје личности, што је у складу са епидемиолошким подацима из затворских популација у свету.

Такође, треба имати у виду да се дијагнозе Ф10–19 постављају, опет према речима начелника, сваком ко је имао контакт са психоактивним супстанцама, а ко је то саопштио при првом прегледу.

Упадљиво је мањи број других дијагностичких категорија и, што је посебно важно, мали је број особа које су дијагностиковане као Ф20–29, што је посебно важно, јер особе са овим поремећајима имају потребу за адекватнијом, доступнијом психијатријском негом.

Током првог лекарског прегледа по пријему у Завод лекар обраћа посебну пажњу да ли је прегледано лице душевно оболело, али не постоји посебан протокол.

Психијатар не обавља периодичне прегледе лица лишена слободе у циљу утврђења да ли су нека од њих душевно оболела, прегледи се обављају по захтеву осуђеника.

Запослени у Служби за здравствену заштиту сматрају да су постојећи услови лечења и третмана особа које су дијагностиковане у другим категоријама осим Ф20–29 у Заводу у односу на њихове посебне потребе делимично одговарајући јер имају доступне лекове из свих неопходних група психофармака и имају обезбеђено психијатријско лечење по властитом захтеву. Ипак, уочљиво је да је доступност психијатра (који ради са осуђеницима само пола радног времена) мања, чак и у односу на друге заводе у земљи.

Услови за лечење особа са категоријама поремећаја од Ф20–29 у Заводу нису одговарајући, те особе треба да имају адекватнију психијатријску негу и третман.

У случајевима акутних погоршања болести осуђеници се упућују у Специјалну затворску болницу у Београду, али не постоји утврђен механизам по коме особе са хроничним поремећајима из категорије Ф20–29 не би биле враћане у Завод, него би се задржале на лечењу у Специјалној затворској болници у Београду, или би биле смештене у неку другу одговарајућу установу у којој би имале адекватну негу.

Извршен је увид у медицинску документацију осуђеног БЂ, са којим је и обављен разговор у павиљону „Одмаралиште". Он је осуђен је на казну због кривичног дела убиства. Из Завода је до сада укупно четири пута упућиван у Специјалну затворску болницу у Београду, где је психијатријски лечен под дијагнозом „Ф 60.2 (психотична декомпензација)". Осуђени наводи да већ више месеци има проблеме у спаваоници у којој је смештен. Према његовим речима: *„има проблема са педерима, који га ноћу успавају и злостављају"*. Даје следећи опис: *„подигну ми гузу и масирају чмар, а онда ми набијају чмар у кичму"*. На питање како зна да му то раде ако је био омамљен дрогама, одговара да ујутро осећа болове. Осим тога *„ноћу му пуштају струју, или неку енергију, због које се штреца, која пролази кроз цело његово тело"*. Тврди да зна ко му то ради, наводи одређена имена. Показао је дописе које је слао Управи Завода. У тим дописима се (сиромашним речником) наводе сличне оптужбе.

Из разговора са психијатром добијамо податак да је његово напред описано стање примећено одавно, да не одговара дијагностичкој категорији поремећаја личности и да врло вероватно говоримо о особи која има хронични, психотични ментални поремећај (вероватно из групе схизофренија).

Психијатријско вештачење је рађено у новембру 2011. године по наредби Окружног суда у Сремској Митровици и, супротно становишту психијатра у Заводу (начелник Службе за здравствену заштиту) и психијатра – експерта мониторинг тима, наведено је да *„код испитаника нисмо установили постојање душевне болести, душевне заосталости нити привремене душевне поремећености"*. Осуђени тај налаз вештака носи са собом и приказује га као „доказ да није луд".

У службеној белешци надзорника КД наведено је да је осуђени БЂ „у сукобу са већим бројем осуђеника из „Одмаралишта", те да је могуће

да ће доћи до великих проблема", те да је „неопходно осуђеном БЂ пружити адекватнију медицинску помоћ, јер је очигледно да тешко може да се уклопи у овакав начин издржавања казне".

Очигледно је да је осуђени БЂ особа са тешким менталним поремећајем, смештен у Завод где му нису доступни адекватна нега и лечење.

Због свог упадљивог понашања он може да постане жртва злостављања од стране других осуђеника. Осим тога, треба имати у виду да он сам под утицајем патолошког процеса (сумануних идеја) може да буде опасан по друге особе.

Потпуно је нејасно зашто је осуђени БЂ, упркос томе што су га лекари Завода (у најмање четири наврата) упућивали на лечење у Специјалну затворску болницу у Београду, сваки пут враћан у Завод у стању које није подобно за његов живот у редовним затворским условима.

Утврђено

У Заводу су смештени на извршењу казне затвора осуђени са тешким менталним поремећајима[170], иако у Заводу не постоје одговарајући услови за њихово лечење и третман.

Препоруке

КПЗ Сремска Митровица ће све осуђене са тешким менталним поремећајима без одлагања упутити у Специјалну затворску болницу или у другу одговарајућу здравствену установу.

Особе са тешким менталним поремећајима ће се у будуће смештати у КПЗ Сремска Митровица искључиво ако се у Заводу накнадно створе услови за њихово одговарајуће лечење и третман.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Сремска Митровица јуна 2013. године констатовано је да се не поступа по препоруци. Наиме, према наводима начелника Службе за здравствену заштиту, јединог специјалисте психијатра који у Заводу збрињава осуђене са тешким мен-

170 Оболели од хроничног психотичног поремећаја из групе F20–F29, по Десетој ревизији Међународне класификације болести Светске здравствене организације.

талним поремећајима, овакви болесници нису сходно датој препоруци упућени у Специјалну затворску болницу или у другу одговарајућу здравствену установу. Објашњење је да Специјална затворска болница овакве болеснике прима „само када је дошло до погоршања".

Од посете у априлу 2012. године у Заводу нису створени услови за одговарајуће лечење и третман осуђених са тешким менталним поремећајима иако су ове особе (исте као и априлу 2012. године) и даље смештене у КПЗ Сремска Митровица.

ЗАКЉУЧАК: Задржавање осуђених са тешким менталним поремећајима у Заводу, упркос томе што нису створени услови за њихово одговарајуће лечење и третман у продуженом трајању представља нечовечно поступање.

ТРЕЋИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Ваљево у мају 2013. године, а према наводима лекара у Заводу, НПМ је добио сазнања да је актуелно смештено једно душено оболело лице. Сви пацијенти који имају душевно обољење упућују се на специјалистички преглед психијатру у ЗЦ Ваљево, а затим се третман предузима у складу са препорукама које да психијатар.

Током првог лекарског прегледа по пријему у Завод лекар обраћа посебну пажњу да ли је прегледано лице душевно оболело (лице са менталним поремећајем).

Лекар у интервалима не дужим од три месеца, не прегледа лица лишена слободе у циљу утврђења да ли су нека од њих душевно оболела.

А

Извршен је увид у табелу статистичких показатеља рада Завода за 2012. године и то табеле 45–49 „Здравствена заштита" па је утврђено да је у току 2012. године извршено укупно 106 специјалистичких прегледа психијатара ван Завода.

Б

Извршен је увид у медицинску документацију осуђеника А. П. који је у Завод примљен ради извршења казне затвора. Са собом је донео медицинску документацију о психијатријском лечењу – отпусну листу

Клинике за психијатрију Клиничког центра Војводине у Новом Саду из које се види да је у тој установи болнички лечен због маније са психотичним симптомима (шифра дијагнозе Ф30.2), те да је потом био на контролном прегледу психијатра у Новом Саду када је наведено да је „стање у главном добро", да негира тегобе, добро спава. У целини мирнији, смиренији, адекватног понашања. Поред претходно наведене дијагнозе стоји и дијагноза „Неорганска психоза, неозначена" (шифра дијагнозе Ф29).

Након првог лекарског прегледа на дан пријема, издат је упут за психијатра, а специјалистички преглед психијатра у Здравственом центру Ваљево реализован је 10 дана након пријема у Завод. Наведена је терапија као и на отпусној листи из Новог Сада (Ефтил Р 500мг 1+0+2, Ларгактил тбл 25мг 3х6, Халоперидол тбл. 10мг 1+1+0, Бенседин тбл. 10мг ½+½ +1 и Мендилекс табл. 1+1+0) и препоручена контрола за два месеца.

Из здравственог картона се даље види да је преглед лекара у Заводу извршен, када је продужено давање терапије по препоруци из специјалистичког налаза психијатра. Наредно продужавање терапије је извршено. У картону нема извештаја о препорученом контролном специјалистичком прегледу психијатра који је требало обавити два месеца након прегледа, дакле крајем априла, односно око 5 недеља пре посете Заводу.

Утврђено

А

У Заводу није ангажован специјалиста психијатар иако према објективним показатељима (капацитет Завода, карактеристике малолетничке популације лица лишених слободе смештених у овом Заводу, 106 специјалистичких прегледа психијатра ван Завода у 2012. години) постоји потреба за његовим ангажовањем.

Б

Осуђено лице са менталним поремећајем психотичног карактера, које је пре пријема у Завод било на вишедневном болничком психијатријском лечењу и које према препоруци специјалисте узима веће дозе антипсихотика и седатива, затечено је у стационару Завода. Последњи специјалистички преглед психијатра обављен је пре

нешто више од 3 месеца, на око 10 дана од пријема у Завод, а након тога је лекар у Заводу само продужавао примену прописане медикаментозне терапије.

Препоруке

А

Завод ће обезбедити услуге најмање једног лекара психијатра, радно ангажујући лекара одговарајуће струке, чиме ће постићи да лекар специјалиста психијатрије (или неуропсихијатрије) буде присутан у Заводу најмање два пута током недеље, сваки пут најмање по четири сата, како би се уз континуирано учешће овог специјалисте у мултидисциплинарном тиму обезбедио интегрисани приступ у здравственој заштити за малолетничку популацију.

Б

Завод ће без одлагања обезбедити да се осуђени А. П. упути у болничку установу која је адекватно опремљена и има одговарајуће обучено особље за лечење особа са менталним поремећајима – Специјалну затворску болницу. Задржавање лица са неспорно дијагностикованим менталним поремећајима, пре свега психотичног карактера, у Заводу, па чак и када ова лица примају од специјалисте прописану фармакотерапију, где нема адекватне опреме и одговарајуће обученог особља за третман ових лица може се посматрати, посебно када је у продуженом трајању, као нечовечно поступање.

У евентуално сличним случајевима убудуће, Завод ће од специјалисте психијатра који врши преглед затражити да се приликом сваког прегледа (првог и контролних) изјасни о томе да ли се даље лечење може спровести у Заводу или је потребно да се пацијент упути у за то специјализовану установу. Такође, Завод ће без изузетка поштовати препоруку специјалисте психијатра у вези са роковима у којима је потребно вршити контролне прегледе.

Поступање по препорукама

Током контролне посете НПМ-а КПЗ-у Ваљево јуна 2015. године констатовано је делимично поступање по препоруци. Наиме, сваког понедељка врши се заказивање код психијатра у Градској болници. У року од 10 до 15 дана Болница закаже датум и време, у које се лице

лишено слободе доводи на преглед. По процени психијатра из Градске болнице, лица се упућују и у Специјалну затворску болницу.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 5, укључујући горе наведене, препоруке које се односе на проблеме везане за третман и лечење осуђеника са менталним сметњама те је наложено њихово отклањање.

Препоруке у дате: КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Нови Сад, ОЗ Суботица.

5.3. ПОСЕБНИ АСПЕКТИ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

5.3.1. Заразне болести

Стандард

Због своје природе затвори представљају веома повољно окружење за ширење заразних болести. Овде се пре свега мисли на ХИВ, Хепатитис Б и Ц и Туберкулозу. У свим затворским у којима се срећу ове болести представљају велике изазове како у смислу лечења, тако и са аспекта спречавања даљег ширења.

Извори

Услуге здравствене заштите у затворима[171]

Параграф 54.

Затворска здравствена служба мора да обезбеди да се информације о заразним болестима (посебно о хепатитису, аидс, туберкулози, кожним инфекцијама) редовно дистрибуишу, како лицима лишеним слободе, тако и затворском особљу.

Пракса НПМ

НПМ током посета поклања нарочиту пажњу мерама које затвори предузимају у превенцији и дијагностици заразних болести, као и едукацији осуђеника о овим болестима и начинима њиховог ширења.

171 Трећи општи извештај Комитета, објављен 1993. год., CPT/Inf(93)12-part.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете КПЗ Шабац у мају 2014. године, НПМ је добио сазнања, на основу навода лекара, да је процена да су у Заводу смештена двојица оболелих од хепатитиса Ц, а нема оболелих од хепатитиса Б, нити оболелих од ХИВ-а.

По наводима лекара, у Заводу није присутна појава вашки.

У Заводу се, у оквиру третманског рада са лицима лишеним слободе, организују предавања о ХИВ инфекцији, а затим се нуди добровољно тестирање. Лица лишена слободе која се пријаве за добровољно тестирање у групи се спроводе ван Завода, у регионални Завод за јавно здравље где им се узимају узорци крви. Тестирање на хепатитис Б и Ц се не врши. Лекар није располагао поузданим податком о укупном броју тестираних током претходне године нити током претходног периода.

У књизи евиденције о заразним болестима, из списка лица лишених слободе која су се јавила за добровољно тестирање на ХИВ, види се да је за тестирање 07. маја 2014. године евидентирано 10 лица. Овај списак је на појединачном листу.

Утврђено

Увидом у документацију утврђено је да лекар у Заводу нема ажуриране податке о броју добровољно тестираних лица лишених слободе на ХИВ.

Препорука

Потребно је да лекар у Заводу има и чува на једном месту копије свих спискова лица лишених слободе која су се јавила за добровољно тестирање на ХИВ, те су ради тога спроведена у регионални Завод за јавно здравље.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Неготин у мају 2012. године, НПМ је добио сазнања да се лицима лишеним слободе не дају писане информације о заразним болестима, нити се врши едукација у вези са истим на друге на-

чине. Једина мера предострожности је та што се лица која болују од заразних болести смештају у посебне просторије.

Утврђено

У ОЗ Неготин осуђена лица не добијају информације о заразним болестима нити се врши едукација у вези с њима на друге начине.

Препорука

ОЗ Неготин ће омогућити дистрибуцију информација о заразним болестима, како лицима лишеним слободе, тако и затворском особљу.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Неготин од августа 2013. године, је обавестио НПМ да поступа по препоруци и да се дистрибуција информација о заразним болестима као што су хепатитис, аидс, туберкулоза, кожне инфекције, врши периодично поделом штампаних брошура са информацијама о врсти заразне болести, начину преношења и сл. Такође лица лишена слободе као и затворско особље се од стране здравствене службе и усменим путем едукују у правцу превенције и третману заразних болести.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 2, горе наведене, препоруке које се односе на проблеме везане за заразне болести те је наложено њихово отклањање.

Препоруке у дате: КПЗ Шабац, ОЗ Неготин.

5.3.2. Болести зависности

Стандарди

Болести зависности су чест проблем са којим се сређу уставе за извршење кривичних санкција. Сматра се да до 30% осуђеника[172] има

172 A manual for health-care workers and other prison staf with responsibility for prisoners' well-being, Council of Europe.

историју коришћења психоактивних супстанци убризгавањем, док су проценти оних који имају искуство са психоактивних супстанцама али се не могу класификовати као зависници доста већи.

Коришћење психоактивних супстанци у затворима, поготово интравенозно, повећава ризик ширења заразних болести као што су ХИВ и Хепатитис.

Стога превенција наркоманије треба енергично да се спроводи у затвору, јер је улазак у затвор могућност да се ради са зависницима од дроге и због тога је важно да се на погодан начин помоћ понуди свим заинтересованим лицима; самим тим, одговарајућа здравствена заштита мора бити доступна у свим затворима. Помоћ која се нуди зависницима од дроге треба да буде различита, детоксикација са супституционим програмима за пацијенте зависне од дроге треба да се комбинује са адекватним психо-социјалнинм и образовним програма за зависнике од опијата који нису у стању да престану да узимају лекове. Сви запослени здравствени радници (и затворско особље уопште) треба да има посебну обуку о проблемима у вези са зависношћу од дрога.[173]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 141.

У случају тестирања на вирус ХИВ-а и вирус хепатитиса Ц, потребан је пристанак осуђеног.

Правилник о мерама за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење заводских санкција[174]

Члан 77. став 3.

Резултати анализе узорака крви и мокраће воде се у посебној евиденцији коју води и чува лекар. Евиденција је поверљиве природе.

---

173 Европски комитет за спречавање мучења – Извештај о посети Грчкој; CPT/Inf (2010) 33, §139; доступно на http://www.cpt.coe.int/documents/grc/2010–33-inf-eng.htm.

174 „Сл. гласник РС", бр. 105/06.

ПРВИ ПРИМЕР

Стање на терену

Током посете ОЗ Крагујевац у фебруару 2013. године, добијена су сазнања, по наводима лекара, да је процена да је у Заводу број некадашњих зависника од психоактивних супстанци око 20–30.

У Заводу не постоји посебно одељење за одвикавање од психоактивних супстанци. Некадашњих зависници од психоактивних супстанци се смештају као и остала лица лишена слободе.

По наводима лекара, психоактивне супстанце – дроге у Заводу нису присутне.

Према изјавама службених лица у Затвору се не води ни посебна књига – Евиденција тестирања на заразне болести или психоактивне супстанце.

Утврђено

У ОЗ Крагујевац се не води Евиденција тестирања на заразне болести или психоактивне супстанце.

Препорука

ОЗ Крагујевац ће, без одлагања, установити Евиденцију тестирања на заразне болести или психоактивне супстанце.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Крагујевац од јула 2013. године, је обавестио НПМ да поступа по препоруци и наводи да је тестирање ЛЛС на заразне болести је у оквиру Добровољно поверљивог саветовања и тесрирања. Што се тиче тестирања на психоактивне супстанце, налогом Одељења за надзор Управе, уведен је прописани образац са предлогом стручних служби, а на основу којих управник издаје наредбу за тестирање на психоактивне супстанце.

ДРУГИ ПРИМЕР

Стање на терену

Према наводима службених лица, током посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, добијена је процена да је у Заводу број некадашњих за-

висника од психоактивних супстанци 5 међу осуђенима, а 4 код притвореника.

У Заводу не постоји посебно одељење за одвикавање од психоактивних супстанци. Некадашњих зависници од психоактивних супстанци се смештају са осталим осуђеним, односно притвореним лицима.

У Заводу се налазе три лица на супституционој терапији: 2 примају метадон, а један бупренорфин. У питању су пацијенти којима је супституциона терапија одређена пре но што су лишени слободе, па је садашња терапија у Заводу само наставак претходног лечења. Према наводима службених лица, уколико зависник од дроге, пре но што је ступио на издржавање казне затвора/мере притвора, док се налазио у заједници, није био укључен у програм супституције, након ступања у Завод није могуће, чак и када за то постоје медицинске индикације, отпочети програм супституције.

По наводима медицинске сестре, присуство психоактивних супстанци у Заводу није проблем. У периоду 2015. године тестирано је 9 лица на психоактивне супстанце и то сви путем посебних мера. Позитивних резултата на тесту није било. Од почетка 2016. године обављено је тестирање 3 лица на психоактивне супстанце путем посебних мера, а добровољног тестирања није било. Од три тестирана лица 2 су била позитивна: једно на бензодиазепине које има у терапији, а друго је било позитивно на бензодиазепине, амфетамин, опијате и тетрахидроканабинол.

Утврђено

У ОЗ Суботица зависницима од дрога није обезбеђен адекватан супституциони третман уколико пре ступања на издржавање казне затвора/мере притвора нису били на супституционој терапији.

Препорука

Управа за извршење кривичних санкција ће са Министарством здравља обезбедити да се свим лицима која се налазе на издржавању казне затвора, када за то постоје медицинске индикације, под једнаким условима као и грађанима који живе у заједници, омогући приступ савременим мерама за лечење зависности од дроге, пре свега могућност укључивања у програм супституције.

Поступање по препорукама

У свом одговору од августа 2016. године, Управа за извршење кривичних санкција се није изјаснио у односу на ову препоруку.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 4 препоруке које се односе на проблеме везане за болести зависности те је наложено њихово отклањање.

Препоруке у дате: КПЗ Шабац, ОЗ Неготин, ОЗ Крагујевац, ОЗ Суботица.

5.3.3. Повређивања

Стандард

Због одговорности за физички и психички интегритет осуђеника затворске власти имају одређене материјалне и процесне обавезе. Материјална обавеза своди се на забрану поступања које се може подвести под једну од категорија које предвиђа члан 3. Конвенције (мучење, нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање). Са друге стране, процесна обавеза налаже да се сваки случај могућег злостављања истражи и санкционише. У складу са овом процесном обавезом, када год дође до повређивања осуђеника, чак и када се ради о самоповређивању, мора се обавити лекарски преглед и правилно евидентирати повреде.

Чин самоповређивања често одражава проблеме и поремећаје психолошке или психијатријске природе, те стога самоповређивању треба прићи са терапеутске тачке гледишта, а не као акту кршења дисциплине. Даље, изоловање затвореника (чак и ако се самоповређивање не сматра дисциплинским преступом) ће вероватно погоршати његове психолошке или психијатријске проблеме. С тим у вези, треба додати да је код свих случајева самоповређивања неопходна медицинска процена одмах након инцидента како би се проценио степен повреда и установило психолошко стање затвореника.[175]

175 Европски комитет за спречавање мучења – Извештај о посети Летонији; CPT/Inf (2009) 35, §92; доступно на http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2009–35-inf-eng.htm.

Пракса НПМ

Стање на терену

Током посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, уочено је да се у Заводу води посебна евиденција о повредама лица лишених слободе и то тако што се воде две одвојене књиге – евиденције: „Повреде задобијене у сукобима" и „Самоповређивање". Међутим, по речима медицинске сестре, када се код неког лица приликом првог лекарског прегледа након пријема у Завод констатују телесне повреде, овај случај се не евидентира ни у једној од постојећих књига – евиденција. У овим случајевима, налаз лекарског прегледа се уписује искључиво у здравствени картон прегледаног лица.

У књигама – евиденцијама „Повреде задобијене у сукобима" и „Самоповређивање" се не уписује навод повређеног о настанку повреде, не уписује се мишљење лекара о повезаности навода повређеног о настанку повреде и насталих повреда.

По наводу медицинске сестре, у току претходне календарске године и током ове године ни у једном случају није дошло до знака или индикације да се са лицима лишеним слободе поступа насилно.

Увидом у књигу „Повреде задобијене у сукобима" за 2016. годину утврђено је да нема евидентираних случајева, док су у 2015. години евидентирана 4 случаја, у 2014. години 10 случајева, 2013. године 2 случаја, 2012. године 6 случајева, а 2011. године 6 случајева.

У књизи „Самоповреде" за 2016. годину евидентирана су 2 случаја, у 2015. години евидентирана су 4 случаја, у 2014. години 3, а 2013. године 4 случаја. Увидом у случајеве који су евидентирани у текућој години види се да је за пацијента В. Б. евидентирано да се „ножићем од жилета огребао", а за пацијента Н. М. да се повредио жилетом. У току 2015. године један од евидентираних пацијената, К. Д., прегледан је због, како се наводи „покушаја вешања".

На основу анализе података из овог здравственог картона произилазе следећи закључци:

- пацијента за којег се наводи да је извршио самоповређивање није након повређивања прегледао лекар у Заводу, већ је преглед и унос у здравствени картон извршила медицинска сестра;

- непосредно по повређивању, пацијент је упућен у Општу болницу у Суботици где су прегледе извршили специјалиста за ургентну медицину и психијатар;
- након епизоде самоповређивања лице лишене слободе је смештено под појачан надзор по решењу управника Завода;
- током периода од око 2 ½ месеца након самоповређивања пацијент није упућен психијатру ради контролног консултативног прегледа и стручног сагледавања менталног стања, а наведено је да одбија терапију из чега се посредно закључује да највероватније није желео да узима лекове које је при прегледу обављеном дана 08. 01. 2016. г. препоручио психијатар.

На основу анализе података из овог здравственог картона произилазе следећи закључци:

- први лекарски преглед није обављен на дан пријема у Завод;
- стање менталног здравља пацијента који је покушао суицид и за кога су психијатри у СЗБ Београд закључили да је „склон декомпензацији у условима повећаних психичких захтева" није обезбеђен контролни преглед психијатра у временском периоду од око 3½ месеца након отпуштања из СЗБ;
- иако је наведено да је пацијент 09. 01. 2016. г. повређен у тучи овај случај није евидентиран у књизи „Повреде задобијене у сукобима", а у медицинској документацији – здравственом картону повреде нису детаљније описане, подаци добијени од пацијента о начину на који су повреде настале нису забележени, а лекар није дао своје мишљење о повезаности између објективно установљених повреда и навода о околностима њиховог настанка.

Извршен је увид у здравствени картон Л. С. па је утврђено да је његов први лекарски преглед обављен дана 18. 01. 2016. године нису описане било какве телесне повреде у лекарском налазу. Међутим, у здравственом картону се налази ручно писана изјава од 15. 01. 2016. г. у којој је наведено: „ изјављујем да сам повреде у пределу левог колена, десне слепоочнице и леве стране леђа задобио приликом ударца који сам задобио у леђа а затим пао и ударио колено и слепоочницу. Прегледан сам у хитном пријему а налази су остали у тужилаштву".

Осим првог лекарског прегледа, у здравственом картону није евидентирана било која друга услуга здравственог тима Завода.

Практично идентична ситуација постоји и у вези са П. М.; увидом у његов здравствени картон утврђено је да је први лекарски преглед обављен дана 18. 01. 2016. године којом приликом нису описане било какве телесне повреде у лекарском налазу. Међутим, у здравственом картону се налази ручно писана изјава у којој је наведено: „ имам подлив мало испод десног рамена од пре 7 дана од угриза девојке".

На основу анализе података из ових здравствених картона произилази следећи закључак:

> **Иако су оба лица лишена слободе имала телесне повреде у време пријема у Завод и првог лекарског прегледа што произилази из садржине њихових изјава, никакав податак о томе не постоји у медицинској документацији.**

Утврђено

Након самоповређивања, осим иницијалног прегледа психијатра, лицу лишеном слободе није пружена психијатријско/психолошка помоћ.

Телесне повреде лица лишених слободе не описују се адекватно у медицинској документацији која се води у Заводу.

Препоруке

ОЗ Суботица ће у случајевима самоповређивања лица лишених слободе, поред иницијалних лекарских прегледа ради процене степена повреда и утврђивања психолошког стања, обезбедити потребни терапеутски психијатријско/психолошки приступ.

Приликом првог лекарског прегледа по пријему у ОЗ Суботица, поред уобичајених елемената (на које је указано у одговарајућем поглављу извештаја), уколико се утврди постојање телесних повреда исте морају бити детаљно описане у здравственом картону, а поред тога треба да буде наведен податак од прегледаног лица о околностима под којима је дошло до настанка повреда. Такође, неопходно је да лекар да закључак о повезаности установљених повреда и добијених података од прегледаног лица о околностима под којима су повреде настале.

Потребно је да се у Заводу води регистар повреда у којем ће се овакви случајеви евидентирати.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Суботица од августа 2016. године, је обавестио НПМ да поступа по препоруци и да је издата наредба Групи за здравствену заштиту да у случајевима самоповређивања лица лишених слободе, поред иницијалних лекарских прегледа ради процене степена повреда и утврђивања психолошког стања, обезбеди потребни терапеутски психијатријско/психолошки приступ. Приликом првог лекарског прегледа по пријему у Окружни затвор у Суботици, поред уобичајених елемената, уколико се утврди постојање телесних повреда, исте морају бити детаљно описане у здравственом картону, а поред тога треба да буде наведен податак од прегледаног лица о околностима под којима је дошло до настанка повреда. Такође, неопходно је да лекар да закључак о повезаности установљених повреда и добијених података од прегледаног лица о околностима под којима су повреде настале. Потребно је да се у Заводу води регистар повреда у којима ће се овакви случајеви евидентирати.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 13 препорука, поред горе наведених, које се односе на проблеме везане за прегледе након повређивања и документовање повреда те је наложено њихово отклањање.

Препоруке у дате: КПЗ Шабац, КПЗ Сремска Митровица, КПЗ за малолетнике Ваљево, ОЗ Београд, ОЗ Нови Сад, ОЗ Панчево, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица, ВПД Крушевац.

5.3.4. Смртни случајеви

Стандарди

У случају смрти осуђеника затворске власти су у обавези, као и у случају повређивања, да спроведу ефикасну истрагу и објасне узрок смрти. Ова обавеза постоји осим уколико се не ради о природној смрти или несрећном случају неопходно је о санкционисати починиоца. Где је то могуће, у евиденцију о лицу лишеном слободе се уно-

се подаци о околностима и узроцима повреда или смрти и, у случају друге, одредишту остатака.[176]

Управа затвора и затворски лекари треба систематски да добијају закључак из извештаја о обдукцији (или макар обавештења о узроку смрти), као и све резултате судске истраге таквих случајева, у вези са затвореницима који су умрли лишени слободе у затвору или спољној болници пошто су премештени из установа у којима су били.[177]

Пракса НПМ

Стање на терену

Током посете ОЗ Нови Пазар у марту 2016. године, НПМ је добио сазнања да се 2016. године у Заводу догодило самоубиство вешањем, о чему су обавештени суд и јавни тужилац. Обављени су увиђај и вештачење леша, али налаз и мишљење вештака нису достављени Заводу.

Утврђено

Завод не добија писани налаз и мишљење вештака који је извршио преглед и обдукцију леша лица које је у тренутку смрти било лишено слободе.

Препорука

ОЗ Нови Пазар ће од органа поступка (јавног тужиоца или суда који је одредио вештачење) прибављати писани налаз и мишљење вештака који је извршио преглед и обдукцију леша лица које је у тренутку смрти било лишено слободе.

Поступање по препорукама

У свом одговору ОЗ Нови Пазар од јуна 2017. године, је обавестио НПМ да је препорука реализована тако што је Окружни затвор са тужилаштвом и судом уредио прибављање писаног налаза и мишљења

176 Стандардна минимална правила Уједињених Нација за поступање са затвореницима (Нелсон Мандела правила), усвојена Резолуцијом Генералне Скупштине 17. децембра 2015. год., правило бр. 8 (ф).

177 Извештај Влади Републике Србије о посети Европског комитета за спречавање мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања CPT/Inf (2015) 60, пар. 84.

вештака који је извршио преглед и обдукцију леша лица које је у тренутку смрти било лишено слободе.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео једну, горе наведену, препоруку која се односи на процедуру након смрти лица лишеног слободе.

Препоруке је дата: ОЗ Нови Пазар.

5.3.5. Изложеност дуванском диму

Стандард

Затвореници имају право на заштиту свог здравља, што подразумева и заштиту у односу на штетне последице дуванског дима.[178]

Извори

Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

Члан 22.

Забрањено је пушење у соби за спавање, трпезарији и у радним просторима где постоји могућност избијања пожара.

У заводу постоји простор који је одређен за пушење.

Пракса НПМ и Заштитника грађана

Околности случаја

Заштитник грађана је у поступцима мониторинга завода за извршење санкција Управе за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде Републике Србије, током 2009. године дошао до непосредног сазнања да су лица лишена слободе која се налазе у заводима за извршење санкција (лица на извршењу казне затвора или у притвору) која су непушачи смештена заједно са лицима која су пушачи, односно у просторије у којима се пуши.

178 *Kalashnikov v. Russia*, представка бр. 47095/99, пресуда од 15.07.2002; *Florea v. Romania*, представка бр. 37186/03, пресуда од 14.09.2010.

Смештањем лица на извршењу казне затвора и притвореника који су непушачи заједно са лицима која су пушачи, односно у просторије у којима се пуши, у великој мери се угрожава здравље непушача, посебно имајући у виду да су спаваонице у заводима углавном пребукиране, често непроветрене, а многе са лошим дотоком свежег ваздуха.

Медицинска наука је доказала да је пушење један од преовлађујућих фактора ризика за развој хроничних масовних обољења (кардиоваскуларних, болести респираторног система, бројних малигних болести). Због тога је заштита непушача од тзв. секундарног дима и очување животне средине здравом за све од централног интереса као обавеза правних и физичких лица које члан 5. Закона о заштити животне средине сматра одговорним за сваку активност којом мењају или могу променити стање и услове у животној средини.

Заштитник грађана сматра да се смештањем непушача на извршењу казне затвора и притвореника заједно са пушачима, односно у просторије у којима се пуши, грубо повређује Уставом гарантовано право сваког лица на заштиту физичког и психичког здравља, као и законом прописано право непушача на здраву животну средину и на смештај који одговара савременим хигијенским условима.

Заштитник грађана такође сматра да заводски услови боравка у радном и животном простору лица на извршењу казне затвора и у притвору омогућује аналогну примену одредба Закона о забрани пушења у затвореним просторијама („Сл. гласник РС“, бр. 101/2005–28) који у члану 1. забрањује пушење између осталог у свим затвореним просторијама у којима се између осталог обавља васпитно-образовна делатност, пријем, смештај, нега и лечење корисника здравствене заштите и лица у стању социјалне потребе, као и у затвореној просторији у којој ради запослени непушач, односно два или више запослених од којих је најмање један непушач. Овој аналогној примени има места посебно што се непушачи на извршењу казне затвора и у притвору налазе принудно смештена у заводу и не могу га напустити.

Заштитник грађана је због тога става да непушачи на извршењу казне затвора и у притвору треба да буду смештени одвојено од пушача, односно у просторије у којима се не пуши, као и да они који су већ смештени заједно са пушачима, односно у просторије у којима се пуши, треба да се одмах изместе одвојено од пушача, односно у просторије у којима се не пуши.

Заштитник грађана, не оспоравајући право пушача да пуше у просторији у којој су смештени, констатује да пушачи представљају већину међу лицима на извршењу казне затвора и у притвору, те је из тог разлога заузео напред изнети став да непушачи, као малобројнији, треба да се смештају одвојено од пушача, односно да се преместе одвојено од пушача, а не обратно.

Законом о забрани пушења у затвореним просторијама („Сл. гласник РС", бр. 16/95 и 101/2005), у члану 3. је прописано да су државни органи дужни да у просторијама у којима није дозвољено пушење истакну знак забране пушења.

Заштитник грађана је става да законске одредбе о забрани пушења треба тумачити тако да на видном месту треба да буде истакнут знак забране пушења у свим просторијама у којима су смештени непушачи на извршењу казне затвора и у притвору, односно у просторијама завода у којима пушење није дозвољено.

Утврђено

У раду завода за извршење санкција Управе за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде Републике Србије постоји недостатак у раду у погледу остваривања и заштите права непушача на извршењу казне затвора и у притвору, и то, на Уставом гарантовано право сваког грађанина на заштиту физичког и психичког здравља, као и на здраву животну средину и смештај који одговара савременим хигијенским условима.

Недостатак се огледа у томе што су непушачи на извршењу казне затвора и у притвору смештени заједно са пушачима, односно у просторије у којима се пуши, чиме је угрожено здравље непушача.

Препоруке

Непушачи на извршењу казне затвора и у притвору биће смештени одвојено од пушача, односно у просторије у којима се не пуши.

Непушачи који су на извршењу казне затвора и у притвору, а тренутно су смештени заједно са пушачима, односно у просторије у којима се пуши, без одлагања ће бити премештени у просторије у којима се не пуши, односно смештени одвојено од пушача.

У просторијама у којима су смештени непушачи на извршењу казне затвора и у притвору, односно у просторијама у којима се не пуши, на видном месту ће бити истакнут знак забране пушења.

Управа за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде Републике Србије ће ову препоруку доставити свим заводима за извршење санкција.

Управа за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде Републике Србије, ће у року од 60 дана писменим путем обавестити Заштитника грађана о спровођењу ове препоруке.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Заштитник грађана је донео укупно 3, горе наведене, препоруке, које се односе на изложеност дуванском диму лица лишених слободе.

Препоруке у дате: свим заводима за извршење кривичних санкција.

5.4. НАДЗОР НАД РАДОМ ЗДРАВСТВЕНЕ СЛУЖБЕ

Стандард

Лечење затвореника мора бити засновано на медицинским критеријумима, а квалитет и делотворност рада доктора треба да буде надзирана од стране квалификоване медицинске институције.[179]

Извори

Закон о извршењу кривичних санкција

Члан 276.

Стручни рад Специјалне затворске болнице и здравствених служби у заводима надзире министарство надлежно за послове здравља.

Закон о здравственој заштити

Члан 208. ставови 1. и 2.

Спољна провера квалитета стручног рада може бити редовна и ванредна.

179 CPT/Inf (2011), пар. 29.

Редовну спољну проверу квалитета стручног рада организује и спроводи Министарство, на основу годишњег плана провере квалитета стручног рада који доноси министар.

Пракса НПМ

Стање на терену

Током посете ОЗ Суботица у марту 2016. године, НПМ је добио сазнање да надзор над стручним радом здравствене службе, односно лекара у Заводу, Министарство надлежно за здравство није обавило. НПМ тим је извршио увид у Извештај о редовном надзору над радом Завода, које је Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде обавила 2013. и 2015. године.

Утврђено

Надзор над стручним радом здравствене службе, односно лекара у Заводу, Министарство надлежно за здравство није обавило.

Препоруке

Министарство здравља ће без одлагања извршити стручни надзор над радом лекара у Окружном затвору у Суботици.

Министарство ће копију извештаја из надзора достави Националном механизму за превенцију тортуре.

Поступање по препорукама

Министарство здравља није одговорило на Извештај о посети.

Напомена: Током посета Казнено поправним заводима и Окружним затворима, Национални превентивни механизам је донео укупно 3 препоруке, које се односе на надзор над радом здравствене службе.

Препоруке у дате: ОЗ Нови Сад, ОЗ Смедерево, ОЗ Суботица.

Ова публикација је припремљена у оквиру Заједничког пројекта Европске уније и Савета Европе „Јачање заштите људских права лица лишених слободе и осуђених лица у Србији", који се спроводи уз финансијску помоћ Европске уније и Савета Европе..

Ставови изражени у овом документу ни у ком случају не одражавају званично мишљење Европске уније или Савета Европе.

Канцеларија Савета Европе у Београду
Шпанских бораца 3, 11070, Београд, Србија
Тел. +381 11 71 555 00 Факс +381 11 31 22 088

http://horizontal-facility-eu.coe.int
jp.horizontal.facility
@CoE_EU_HF

СРП

Савет Европе је водећа организација за људска права на континенту. Има 47 држава чланица, од којих су 28 чланице Европске уније. Све земље чланице Савета Европе потписале су Европску конвенцију о људским правима, сачињену у циљу заштите људских права, демократије и владавине права. Европски суд за људска права врши надзор над применом Конвенције у државама чланицама.

www.coe.int

Земље чланице Европске уније су одлучиле да удруже своја знања, ресурсе и судбине. Заједно су изградиле стабилно окружење, демократију и одрживи развој задржавајући културну разноликост, толеранцију и индивидуалне слободе. Европска унија је посвећена дељењу својих достигнућа и вредности са земљама и народима ван својих граница.

www.europa.eu

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded by the European Union and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented by the Council of Europe